

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE POSTKOLONYAL KURAM:
FRANTZ FANON'UN KATKILARI ÜZERİNE BİR ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EDA EDİRNELİ

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. FİLİZ ÇOBAN ORAN

ÇANAKKALE- 2025

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE POSTKOLONYAL KURAM:
FRANTZ FANON'UN KATKILARI ÜZERİNE BİR ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EDA EDİRNELİ

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. FİLİZ ÇOBAN ORAN

ÇANAKKALE- 2025

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Eda EDİRNELİ tarafından Doç. Dr. Filiz ÇOBAN ORAN yönetiminde hazırlanan ve 27/01/2025 tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Uluslararası İlişkilerde Postkolonyal Kuram: Frantz Fanon’un Katkıları Üzerine Bir Analiz**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

.....

Doç. Dr. Filiz ÇOBAN ORAN
(Danışman)

.....

Doç. Dr. Çağrı Emin DEMİRBAŞ

.....

Doç. Dr. Haydar KARAMAN

.....

Tez No : 10707455

Tez Savunma Tarihi : 27/01/2025

.....

Doç. Dr. Melis ULU DOĞRU

Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)

Eda EDİRNELİ

27/01/2025

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Doç. Dr. Filiz ÇOBAN ORAN ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Eda EDİRNELİ

Çanakkale, Şubat 2025

ÖZET

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE POSTKOLONYAL KURAM: FRANTZ FANON'UN KATKILARI ÜZERİNE BİR ANALİZ

Eda EDİRNELİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Filiz ÇOBAN ORAN

27/01/2025, 100

Postkolonyal teori, Uluslararası İlişkilerde hem teoride hem uygulamada baskın olan Batı-merkezli yaklaşımlara meydan okuyarak uluslararası güç ilişkilerini Üçüncü dünya ülkelerinin perspektifinden görmeyi önermektedir. Bu bağlamda Edward Said, Gayatri Spivak ve Homi Bhabba'nın görüşleri Uluslararası İlişkiler çalışmalarında oldukça ses getirmiştir.

Bu çalışma Türkçe literatürde göz ardı edilen Frantz Fanon'un postkolonyal teoriye katkılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Böylelikle görüşlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak, günümüz dünyasında ülkeler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerinin farklı boyutlarıyla görülmesine katkıda bulunmaktadır. Bunun için çalışmada, öncelikle geleneksel ve eleştirel teoriler anlatılmaktadır. Ardından, eleştirel teorilerden biri olan post-kolonyal teorinin önde gelen isimlerinin görüşlerine yer verilmektedir. Son olarak Frantz Fanon'un çalışmaları incelenerek, alandaki yeri ve alana katkıları analiz edilmektedir. Fanon'un görüşlerinden hareketle çalışma, kolonyalizm döneminde sömürge halklarına uygulanan sosyopsikolojik şiddetin, günümüz uluslararası ilişkilerinde devletlerarası ilişkilerde etkisini sürdürdüğünü iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kolonyalizm, Postkolonyalizm, Dekolonizasyon, Fanon.

ABSTRACT

POSTCOLONIAL THEORY IN INTERNATIONAL RELATIONS: AN ANALYSIS ON CONTRIBUTIONS OF FRANTZ FANON

Eda EDİRNELİ

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Department of International Relations Master's Thesis

Advisor: Assoc. Prof. Filiz ÇOBAN ORAN

27/01/2025, 100

Postcolonial theory challenges the Western-centred approaches that dominate both theory and practice in International Relations and proposes viewing international power relations from the perspective of Third World countries. In this context, the views of Edward Said, Gayatri Spivak, and Homi Bhabha have been widely recognized in IR studies.

This study aims to analyze Frantz Fanon's contributions to postcolonial theory, which have been neglected in Turkish literature. Providing a clearer understanding of his views enhances the comprehension of the unequal power relations between countries in today's world. For this purpose, the study first introduces traditional and critical theories of IR. Then, the viewpoints of prominent scholars in post-colonial theory, which is classified as a critical theory, are outlined. Lastly, Frantz Fanon's works are analyzed in detail, highlighting his contributions to the field. Building on Fanon's perspectives, this study posits that the sociopsychological violence perpetrated against colonial peoples during colonialism continues to influence inter-state relations in contemporary international relations.

Keywords: Colonialism, Postcolonialism. Decolonization, Fanon.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1

1.1. Tezin Temel Problematiği.....	2
1.2. Tezin Temel Amacı.....	3
1.3. Tezin Önemi ve Alana Katkıları.....	4
1.4. Tezin Kapsamı.....	7

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE KİMLİK UNSURU

9

2.1. Geleneksel Yaklaşımlar.....	10
2.1.1. Realizm.....	10
2.1.2. Liberalizm.....	13
2.2. Sosyal İnşacılık.....	17
2.3. Marksizm ve Eleştirel Kuram.....	21
2.4. Postyapısalcılık.....	26
2.5. Postkolonyalizm.....	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE POSTKOLONYAL KURAM	36
3.1. Postkolonyal Yaklaşımın Tarihsel Kökenleri.....	37
3.2. Postkolonyalizm ve Dekolonyalizm Kavramları.....	39
3.3. Bir Uluslararası İlişkiler Kuramı Olarak Postkolonyalizm.....	40
3.4. Postkolonyal Kuramın Önde Gelen İsimleri.....	43
3.4.1. Edward Said.....	44
3.4.2. Gayatri Spivak.....	48
3.4.3. Homi Bhabha.....	52
3.4.4. Frantz Fanon.....	56
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
FRANTZ FANON	58
4.1. Frantz Fanon Kimdir.....	58
4.2. Fanonizmin Düşünsel Kaynakları.....	59
4.3. Fanonizmin Düşünsel Katkıları.....	61
4.3.1. Irkçılık Karşıtı Fanonizm.....	62
4.3.2. Dekolonyalist Fanonizm.....	63
4.3.3. Marksist Fanonizm.....	64
4.3.4. Feminist Fanonizm.....	65
4.3.5. Devrimci Hümanist Fanonizm.....	67
4.4. Siyah Deri, Beyaz Maskeler: Sömürülen Özne'nin Benliği.....	68
4.4.1. Psikopatoloji: Tanınma ve Özdeşleşme.....	71
4.4.2. Aşağılık Kompleksi.....	73
4.4.3. Yabancılaşma.....	75
4.4.4. Dekolonizasyon Süreci: Kurtuluş Mücadelesi.....	76
4.5. Günümüzde Fanon ve Postkolonyalizmi Yeniden Okumak.....	80
4.6. Fanon Eleştirisi.....	84
BEŞİNCİ BÖLÜM	
SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	92

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BRICS	Brazil, Russia, India, China, South Afrika
IMF	International Monetary Fund
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Uluslararası İlişkilerde eleştirel gelenekte yer alan postkolonyal teorinin ana amacı; kolonyal dönemden sonra bağımsızlığını kazanmış olarak yeni inşa edilen devletlerin, kolonyal dönemin etkisinden kurtulamamış olduğunu ve bunun nedeninin de siyasi olarak bağımsızlığını elde etmiş olsalar dahi sömürgecinin etkisinin halen devam ediyor oluşunu göstermektir. Güncel gelişmelere bakıldığında bu durum çok daha iyi anlaşılmaktadır. Amerika'nın Irak ve Afganistan'da gerçekleştirdiği faaliyetler, İsrail'in Filistinlilere karşı soykırıma varan uygulamaları, Avrupa'da göçmenlere yöneltilen ırkçılık ve ABD'de siyahilere karşı uygulanan şiddet, ırkçılığın birer dışa vurumudur.

Bu çalışma kolonyalizmin veya dekolonyalizm sonrası emperyalizmin yalnızca Batı'ya özgü olmaması nedeniyle Rusya yayılcılığı (Göksel ve Huseynova 2024) ya da Japonya yayılcılığı (Peattie 1989) gibi Batı-dışı örnekler olsa da Fanon'un çalışmalarına odaklanarak Batı sömürgeciliği ve ırkçılığını incelemeyi seçmiştir. Dekolonizasyon sürecinden sonra Batı'nın bu ülkelerde fiziksel olarak varlığının son bulması, siyasi ve ekonomik olarak müdahalelere son vermemiştir. Bu devletlerin, siyasi anlamda herhangi bir tecrübelerinin bulunmaması, uluslararası sistemde diğer devletler ile karşılaşmalarında diplomasi süreçlerinin işletilmesi ve rekabet etme kabiliyetlerini sekteye uğratmıştır. Ekonomik olarak ise zaten yerli halk genellikle iş imkanlarının bulunmadığı, verimsiz toprakların olduğu bölgelerde yaşamaya zorlanmaları nedeniyle hem tecrübe hem de kaynak eksikliği yaşamaktadır. Zaten bu bölgelerde doğal kaynaklar Avrupa'ya transfer edilmiş vaziyettedir.

Akademik olarak da Uluslararası İlişkiler teorileri Avrupa-merkezli gelişmiştir. Eleştirel kurama göre alandaki baskın teoriler, genellikle Batı siyaseti ve kültürü üzerinden inşa edilmektedir. Buna göre, geleneksel Uluslararası İlişkiler teorileri, Batı'nın oluşturduğu siyasi ve ekonomik sistem ile meydana gelen bir uluslararası sistem içerisinde gelişmiş devletlerin çıkarlarını maksimize etmelerine ve eşitsiz güç ilişkilerini sürdürmeye hizmet etmektedir.

Bu yapısal zorluklar nedeniyle, kolonyal dönemin yarattığı tahribatın etkilerinden kurtulmak, ekonomik ve sosyopsikolojik olarak oldukça zor bir süreçtir. Kolonyal dönemde yaşanan aşağılanma duygusu toplumun en derinine kadar işlemiştir. Yani, sömürgecinin

etkisi dekolonizasyon döneminden sonra da devam etmektedir. Aynı zamanda siyasi ve ekonomik tecrübeleri de zayıf olan bu ülkeler uluslararası sisteme entegre olmakta zorlanmışlardır. Bunu nedeni ise sömürge sisteminin sömürgeleştirilen öznenin üzerinde bıraktığı olumsuz etkilerdir.

Postkolonyal teori hem bu sonuçlar ile hem de dekolonizasyon sürecinden sonraki dünyada bilinçli olarak oluşturulan ötekileştirici kimlik politikalarını göstermek amacıyla hareket etmektedir. Batı, uluslararası arenada sürekli olarak Doğu olarak tanımladığı, korku ve geri kalmışlık nesnesi olarak bir ‘öteki’ kimliği inşa etmiştir. Bu Doğulu kimliği, bilimsellikten ve rasyonellikten uzak, siyasi ve ekonomik olarak geri kalmış toplumlar olarak dünyaya lanse edilmektedir. Örneğin; Ortadoğu ülkeleri genellikle diktatörlük ile yönetildikleri ve Batılı devletler gibi demokratik bir siyasi sistemleri olmadığı için geri kalmış medeniyetler olarak tanımlanmaya, Uzak Doğu ülkeleri için ise bilimsellikten ve rasyonellikten uzak, mistisizm ve ezoterizm ile özdeşleştirilmiş kimlikler oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Sömürgecilik sistemi özneyi ve özneliği zedeleyen ve siyasal özne olmayı sekteye uğratan bir durumdur. Yıllarca kimlikleri sömürgeci ve sömürgeleştirilen ilişkileri bağlamında açıklanan halklar, bu yeni kimlik inşa sürecinde ekonomik, kültürel ve sosyal olarak sömürge etkilerinden tamamen özgürleşerek bağımsız bir siyasi özne olarak kendilerini gerçekleştirme çabası içerisine girmektedir. Diğer yandan bu kimliğin kazanılması için Batı merkezli düşüncelere göre değil, kendi gerçekliklerine uygun yeni bir kimlik inşası gereklidir.

Buradan hareketle bu çalışma, sömürgeleştirilen öznenin kendi-kimliğini tanımlayabilme ve özgürleşme problematiğini konu almaktadır.

1.1. Tezin Temel Problematiği

Dekolonizasyon sonrası Üçüncü dünya ülkeleri bir aktör olarak uluslararası ilişkiler tartışmalarında ve Post-kolonyal Çalışmalar alt alanında yerini almış olsalar dahi, onların sömürge geçmişlerinden bağımsız olarak siyasi özne haline gelmesi bir problematiktir. Kolonyal dönemi sona erdiren dekolonizasyon döneminden sonra bağımsızlığını kazanan bu ülkeler, oluşan yeni uluslararası sistemde eşit ve adil temsilleri konusunda problemler

yaşamış, ekonomik ve siyasi olarak bağımsızlıklarını sağlama ve sürdürme mücadelesi vermiştir.

Dekolonizasyon döneminden sonra siyasi ve ekonomik olarak bağımsızlığını kazanmış görünen eski sömürge ülkeleri, sömürgeci güç ile ilişkilerinden doğan mağduriyetlerini farklı formlarda yaşamaya devam etmiştir (Fanon, 2021: 132). Sömürgeci devletler, bu ülkelerde siyasi ve ekonomik müdahalelerde bulunarak bölgedeki doğal kaynakların, tarım ve endüstriyel faaliyetlerin kontrolünü sağlamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda bu kontrolü eğitim, kültür ve sanat gibi toplumsal hayat üzerinde de elde etmektedir. Egemenin aşağılama, dışlama, yaftalama politikaları sömürülen öznenin “kendi kendini tanımlama” ve “kendi olma” hakkının elinden alınması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, sömürülen, ezilen öznenin benliğini kurma, kimliğini tanımlama sorunuyla ilgilenmektedir.

Dekolonizasyon sürecinden sonraki siyasal özne olma girişimleri yine sömürge döneminden kalma, egemenin bakış açısıyla inşa edilen kimlikler üzerine başlatılmıştır. Batı’nın dünyaya yaydığı, öteki olarak karşısında bulundurduğu ve ‘üçüncü dünya’, ‘Doğulu’ gibi kimlikler, gerçek olmaktan ziyade Batı tarafından bilinçli olarak inşa edilmiş kimliklerdir. Bu kimlikler Batı medeniyetinin ulaştığı gelişmişlik düzeyinin altında olarak dünyaya lanse edilmiştir. Batı, her türlü kitle iletişim aracı, kültürel ve sanatsal etkinlikler aracılığıyla eski sömürge ülkeleri başta olmak üzere, kendinden farklı olan dünyaya karşı bir kültürel üstünlük söylemini yerleştirme politikası uygulamaktadır.

1.2. Tezin Temel Amacı

Postkolonyal kuram, tarihsel süreçte sömürgeleştirilmiş, Batı’nın yanlış, eksik ya da manipülatif tanımlamaları ile ayrımcılığa uğramış ve madun konumunda bırakılmış öznenin, toplumsal ve siyasal alanda kendisini bağımsız bir aktör olarak temsil edebilme kabiliyetini oluşturmaya çalışmaktadır. Postkolonyal öznenin kimliği, kendi gerçekliklerini yaratarak oluşan bir inşa süreci sonucunda oluşmalıdır.

Sömürgeleştirilen öznenin özdeşleşme ve tanınma problemi postkolonyal düşünürler tarafından araştırılmış ve önemli bulgulara ulaşılmıştır. Bu bağlamda özellikle Türkçe yazında postkolonyal teori denince ilk akla gelen isimler, Edward Said, Gayatri Spivak ve Homi Bhabba’dır. Oysaki Franz Fanon’un çalışmaları sömüren-sömürülen arasındaki

kurulan güç ilişkilerinin sosyopsikolojik boyutlarıyla daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Fanon, konuya ilişkin derin analizler yaparak sömürgeleştirilenin psikolojik alt yapılarına açıklık getirmiştir. Fanon'un eserlerinde yerel edebi eserler ve klinik vakalar incelenerek özdeşleşmenin ve tanınmanın farklı yönleri ile analizi ortaya koyulmuştur. O nedenle bu çalışma, Franz Fanon'un post-kolonyal teorideki yerini ve katkılarını, birey ve devlet düzeyinde madun öznenin tanınma problematiği ve uluslararası sistemi oluşturan aktörlerin davranışlarının altındaki nedenleri inceleme bağlamında araştırmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, tezin temel araştırma sorusu şu şekilde ifade edilebilir: Fanon'un Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarına katkısı nedir?

Fanon'a göre (2020: 116-117) sömürgeleştirilen öznenin sömürgeci özne ile özdeşleşmesinin nedeni sömürgecinin küçüklükten itibaren iyi ve güçlü olan olarak toplumsal kodlara işlenmiş olmasıdır. Sömürgeleştirilen özne bağımsızlığını kazanmış olmasına rağmen kolonyal dönemde yaşadığı aşağılanma, ayrımcılığa uğrama ve ikinci sınıf olarak muamele görme davranışlarından ve bunun öznenin üzerinde bıraktığı yıkıcı aşağılık kompleksinden kurtulamadığını göstermektedir. Sömürgeleştirilen özne, kolonyal yönetim sistemi altında yaşadığı bir yanlış özdeşleşme ve tanınma içerisinde kendi gerçekliğinden uzaklaşmış durumundadır. Özne bilinçli bir propaganda ile yerel kimliğinden uzaklaşarak sömürgeci kültür ile özdeşleşme içerisine girdiği bir süreç yaşamıştır. Ancak bu sahte bir özdeşleşmedir ve özne iki kültür arasında kalarak benliğinde bir bölünmüşlük yaşar. Sömürgecilik sistemi, öznenin parçalanmasına neden olur ve sömürgeleştirilen özneyi nesne konumunda bırakır.

1.3. Tezin Önemi ve Alana Katkıları

Uluslararası ilişkilerde yaşanan çatışma ve çelişkiler sadece ekonomik ve güvenlik odaklı değil, çok boyutlu bağımlılık ilişkileri perspektifinden yorumlanmalıdır. Bu çalışma Fanon'un çalışmalarına odaklanarak, kolonyalizmin, yalnızca ekonomik nedenlere ve sonuçlara indirgenemeyecek çok daha kapsamlı sonuçları olan bir süreç olarak anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Çünkü, sömürgeci bağımsızlığını kazanmış halklar, bu dönemin kendilerinde yarattığı tahribatı siyasi, kültürel ve gündelik hayatlarında yaşamaya devam etmektedir.

Bu tezin amacı; kolonyal dönemde başlamış olan ve postkolonyal dönemde devam eden bu süreçlerin analizinde Frantz Fanon'un fikirlerini ele alarak eski sömürge ülkelerinin kolonyal dönemde yaşadıklarının günümüze olan etkileri ve bunun uluslararası ilişkilerdeki yansımalarının açıklamaya çalışmaktır. Ayrıca uluslararası sistemde üçüncü dünya ülkeleri olarak tanımlanan eski sömürge ülkelerinin günümüzde yaşadıkları problemlerin altında yatan tarihsel ve sosyopsikolojik nedenler de ortaya koyulmaktadır. Bu kapsamda Uluslararası İlişkiler teorilerinin aktörler arasındaki ilişkileri etkilemesi bağlamında kimlik unsuruna bakış açısı ve postkolonyal teori analiz edilerek Fanon'un fikirleri ve postkolonyal teori içerisindeki yeri incelenmekte, sistematik bir çerçeveye oturtulmaktadır.

Sömürgecilik yalnızca ekonomik nedenlere ve sonuçlara indirgenemeyecek çok daha kapsamlı sonuçları olan bir süreçtir. Sömürgeci den bağımsızlığını kazanmış halklar, bu dönemin kendilerinde yarattığı tahribatı siyasi hayatlarında yaşamaya devam ederler. Uluslararası İlişkilerde yaşanan çelişkiler ve çatışmalar da sadece ekonomik ve güvenlik odaklı değil, bu ezen- ezilen çelişkisi perspektifinden yorumlanmalıdır. Günümüzde Uluslararası İlişkiler teorileri Batı devletlerinin çıkarlarını artırmaya ve sistemdeki Batı'nın hegemonyasını korumaya yönelik olarak ekonomik örgütler ve iş birlikleri, entegrasyonlar gibi fikirler üretirken üçüncü dünyanın Batı ile rekabet edemeyecek ekonomilerinin daha da gerilemesini üretmektedir. Küreselleşme olarak adlandırılan ve fırsatların eşit olduğu bir sistem olduğu iddia edilen bu sistemde eski sömürge ülkelerinin rekabet şansı kalmamaktadır. Yüzyıllarca dünya kaynaklarını sömürerek elde ettiği zenginliği yok sayarak uluslararası sistemde tüm devletlerin eşit şartlara sahip olduğunu ileri sürmek, aslında en büyük eşitsizliği sağlamaktadır. Bunun sonuçları ise dünyadaki gelir adaletsizliği ve küresel eşitsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası İlişkilerin her daim gündeminde olan bu konu başlıkları ise; yukarıdaki bütün bu gerçekliklerden ve tarihsel süreçten bağımsız bir şekilde ele alınmaktadır.

Uluslararası İlişkilerde Batı merkezli düşünce ve teoriler, yaşanan çatışmaları ve sorunları açıklamakta yetersiz kaldığı gibi, açıklaması halinde de Batının üçüncü dünyayı yok sayan, kendi oluşturdukları sistem içerisinde kalmaktadır. Günümüzde dünyadaki çatışma bölgelerine ve gelişmemiş ülkelerin bulundukları bölgelere bakıldığında, eski sömürge bölgelerinin içerisinde olduğunu görülmektedir. Dolayısıyla bu ilişki biçimlerinin yok sayıldığı bir Uluslararası İlişkiler teorisi, anlamını yitirmektedir. Bu çalışmanın önemi ise; Uluslararası İlişkiler literatüründe Batı dışı fikirlerin ön plana çıkarılması adına analizler

yapmış olmasıdır. Küresel siyasette meydana gelen problemlerin incelenmesi ve anlamlandırılması, nihayetinde çözüm arayışları içerisinde yardımcı olmak amacıyla literatüre farklı bir katkı sunması, çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Avrupa merkezilik eleştirisi günümüzde geçerliliğini koruyan ve uluslararası sistemin yapısını anlamamızı sağlayan önemli fikirlerden biridir.

Dekolonizasyon sürecine geldiğimizde ise; yüzyıllarca sömürge altında yaşamış halkların bağımsızlıklarını kazandıktan sonra uluslararası sistemde bir aktör olarak var olmaları gerekmektedir. Ancak eski sömürge ülkelerinin bağımsız bir aktör olarak uluslararası ilişkilerde konumlanmalarının önünde birtakım engeller oluşmuştur. Öncelikle bu ülkelerin kolonizasyon döneminde yaşamış olduğu aşağılanma duygu durumundan uzaklaşarak özgüvenli bir özne olması oldukça zordur. Bu dönemin etkileri yalnızca siyasi ve ekonomik olarak değil, psikolojik olarak da kendini göstermektedir.

Tüm bunlarla birlikte dekolonizasyondan sonra Batı, eski sömürgeleri ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini de sonlandırmamıştır. Uluslararası sistemde kullandığı birtakım araçlar ile bu bölgeler üzerinde hakimiyetini sürdürmeye devam etmektedir. Kolonizasyon sonrası süreci incelemek ve araştırmak üzere postkolonyal teoriler, bilimsel bakış açısıyla Uluslararası İlişkilerde yerini yeterince alamamıştır. Bu çalışmada postkolonyal teorinin Uluslararası İlişkiler teorilerindeki yeri gösterilecektir. Özellikle Edward Said, Gayatri Spivak, Homi Bhabba'nın postkolonyal çalışmaları domine eden düşüncelerine bir alternatif olarak literatürde yeterince ilgi görmeyen Frantz Fanon'un fikirlerine odaklanacaktır.

Postkolonyal öznenin siyasal özne olarak kendisini var etme sürecinin açıklanması, Uluslararası İlişkilerde yaşanan çatışmaların açıklanması ve çözümü için önemli yer tutmaktadır. Bu kapsamda çalışmada, metodolojik olarak öncelikle birincil ve ikincil kaynaklar kullanılarak Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarında kimlik unsurunun yeri saptanacaktır. Postkolonyal çalışmalar analiz edilerek ve postkolonyalizmin önemli düşünürü olan Fanon'un fikirleri tematik olarak incelenecektir. Kimlik temasıyla, Fanon'un görüşlerinde postkolonyal öznenin kendi kimliğini tanımlama, kurma ve yaşama problemiği araştırılmaktadır. Sömürgeci bağımsızlıklarını kazanmış devletler, uluslararası ilişkilerde aktör olarak yine eski sömürgecinin oluşturduğu ve şekillendirdiği kimlik ile varlık gösterebilmektedir. Bu çalışmayla Fanon'un postkolonyal teorie

katkılarını göstererek eski sömürge ülkelerinin bağımsız bir aktör olarak uluslararası ilişkilerde nasıl var olabileceklerinin anlaşılması sağlanmaktadır.

Genellikle Uluslararası İlişkiler çalışmaları literatüründe geleneksel yaklaşımlar olan realizm, neorealizm, idealizm, neoliberalizm ya da sosyal inşacılık gibi yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu çalışma alanda sıkça başvurulmuş bu teorilerden farklı olarak postkolonyal teori üzerine bir inceleme yürütmektedir. Postkolonyal çalışmalarda da daha önce sözü edilen üç düşünürün görüşleri çerçevesinde analizler yapılmaktadır. Bu çalışma alana bir katkı olarak Frantz Fanon'un çalışmalarına odaklanarak alternatif kavramlarla sömürgecilik sonrası süreçteki özneler arası ilişkileri açıklamaya çalışmaktadır.

1.4. Tezin Kapsamı

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümü olan giriş bölümünde tezin genel çerçevesi sunulmaktadır. İkinci bölümünde; Uluslararası İlişkiler teorilerinin kimlik unsuru konusuna yaklaşımlarını inceleyerek, alandaki hâkim teorilerin konuyla ilgili yaklaşımları gösterilmektedir. Geleneksel yaklaşımlar olan realizm ve liberalizm ile konuya başlanılarak devamında sosyal-inşacılığa yer verilmektedir. Ayrıca, tezin kuramsal odağını oluşturan eleştirel kuramlar ve postkolonyalizmin Uluslararası İlişkilerde kimlik üzerine yaklaşım biçimleri açıklanmaktadır. Böylelikle hem geleneksel hem de eleştirel Uluslararası İlişkiler teorilerinin konuya olan ilgilerinin ve fikirlerinin gösterilmesi ve diğer bölümlerdeki analizler ile aralarındaki farklılıkların belirginleşmesi amaçlanmaktadır.

Üçüncü bölümde ise postkolonyal kuramın tarihsel süreç içerisindeki ortaya çıkışı ve gelişimi, Uluslararası İlişkilerdeki yeri ve anlamı gösterilmektedir. Postkolonyal teoriyi oluşturan ve büyük katkılar sunan isimlere yer verilmektedir. Özellikle önde gelen üç düşünürün, Said, Spivak ve Bhabha'nın, fikirlerinin analizi yapılmaktadır. Son olarak Fanon'dan bahsedilerek kuram içerisindeki özgün yerinin daha iyi anlaşılması sağlanmaktadır.

Dördüncü bölümde; Fanon'un çalışmaları üzerine detaylı bir analiz yapılarak, bunların postkolonyal kurama ve Uluslararası İlişkilerde katkıları gösterilmektedir. Buradaki asıl amaç ise; Fanon'un fikirlerine dayanarak kolonyal ve postkolonyal dönemdeki sömürgeci ve sömürgeleştirilen arasındaki ilişki biçimlerini anlamak hem de bu fikirler aracılığıyla günümüz küresel siyasetindeki problemlerin çözümünde yararlanmak üzere

Uluslararası İlişkilerde teorik bir düşünce biçimi oluşturmaktır. Bu kapsamda öncelikle Fanon'un tanıtılması ve yaşantısının fikirleri üzerinde olan etkileri incelenmektedir. Bu tarihsel altyapı üzerine inşa edilen Fanon'un çalışmalarında öne çıkan görüşler ele alınmaktadır. Son olarak düşüncelerinin güncel uluslararası ilişkilerin doğasını yorumlamaya katkıları gösterilmektedir

Beşinci bölüm olan sonuç bölümünde ise tüm bölümlerdeki analizlerden yola çıkılarak madunun kendi-kimliğini tanımlama ve özgürleşim sorunu Fanon'un görüşleriyle değerlendirilmektedir. Güncel uluslararası ilişkilerde bu sorunun yansımaları da gösterilerek, sonuç ve önerilere yer verilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE KİMLİK UNSURU

Kimlik bir bireyi, topluluğu ya da ulusu tanımlayan ve incelemek için ön bilgi oluşturabilen, davranışların analizi ve tahmini için gerekli olabilecek veriler sağlayabilen bir özellikler bütünü olarak tanımlanabilir. Kimlik inşa süreci öncelikle ‘ben kimim’ sorusu ile başlar ve aktörler sistem içerisindeki rollerini algılamaya başlarlar. Daha sonra ise ‘ben bu isem öteki kimdir ve benden farklı nedir’ gibi sorular sorulmaya başlanır. ‘Ötekinin’ inşası da bu süreçte gerçekleştirilen bir düşünsel eylemdir. Özün kendini tanımlaması da ötekinin tanımlanmasından bağımsız bir süreç değildir. Kimlik, öteki ve ötekilerle birlikte var olan bir olgudur. Tarihsel ve toplumsal koşulların içerisinde oluşan bir gerçekliktir. Bireysel ve toplumsal kimlikler, oluşum sürecinde farklı evrelerden geçebilir ve bunların analizinde tüm bu süreçlerin incelenmesi gerekmektedir.

Kimlik çalışmalarının Uluslararası İlişkiler disiplininde kendisine yer bulması, Soğuk Savaş bitimi ile başlamış ve Uluslararası İlişkilerde kimlik, önemli bir çalışma konusu olarak yerini almıştır (Neumann, 1996). Devletlerin güvenlik anlayışı da bu kimlik unsurları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Kimlik unsurları sayesinde devletler dost ve düşman ayrımı yapar ve güvenlikleştirecekleri konuyu belirlerler. Dolayısıyla, Uluslararası İlişkilerde kimlik unsuru, dış politika analizleri ve devletlerin uluslararası sistemdeki davranışlarının incelenmesi gibi konularda önemli bir yer elde etmiştir.

Uluslararası sistemi belirleyen yapı, disiplinin pozitivist teorilerine göre verili ve değiştirilemez iken post-pozitivistlerine göre ise devletlerin kimliği kendilerince inşa edilebilen ve tarihsel olarak değişime uğrayabilen bir biçimde kendini göstermektedir (Gözen, 2021: 33). Bu teoriler arasında kimlik unsurlarının ve uluslararası sistemin değiştirilemez olduğunu iddia edenler daha çok statükocu ve uluslararası düzenin olması gerektiği gibi olduğunu düşünen fikirlerden oluşmaktadır.

Uluslararası İlişkilerde postkolonyal teorinin yerini ve diğer teorilerin kimlik anlayışından farkını anlamak için geleneksel yaklaşımlar ve eleştirel yaklaşımlar ayrımını anlamak önemlidir. Kimliğin verili bir unsur olmadığını ve inşa edilen bir biçime sahip olduğunu savunan teoriler post-pozitivist teorilerdir. Post-pozitivist geleneğe dayanan eleştirel teoriler uluslararası sistemin değişebilir olduğunu göstererek sisteme gerektiği zaman müdahaleler yapılabileceğini ortaya çıkarmışlardır.

Bu çalışma, uluslararası ilişkilerde aktörlerin davranışlarını belirleyenin güç ilişkilerini temsil eden ve yeniden üreten kimlik tanımlamaları olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda “kimin kimliği?” ya da “neyin kimliği?” sorusunu sormak önemlidir. Sosyal inşacı perspektif ulus-devlet kimliğine dayalı açıklamalara odaklanırken, post-kolonyalizm hem birey temelli hem uluslararası hem de ulus-üstü kimlik temelli eşitsizlik, adaletsizlik ve ayrımcılıkları deşifre etmesi bakımından dikkate değerdir. Postkolonyal teori, Batı-Doğu, Kuzey-Güney, ezen- ezilen, sömürgeci- sömürgeleştirilen gibi kimlik tanımlamalarının hangi güç ilişkilerini sürdürmede ya da meşrulaştırmada kullanıldığını daha iyi görmeyi sağlamaktadır.

2.1.Geleneksel Yaklaşımlar

Geleneksel yaklaşımlar olan realizm ve liberalizm, kimlik unsurunu verili olarak algılamış ve daha çok ulus devlet kavramı üzerine analizleri ile yorumlamışlardır. Sosyal-inşacılık kuramı ise kimlik unsuruna en çok önem veren teorilerden biri olarak kimliğin inşa edildiğini ve bunun bir süreç içerisinde ve karşılıklı etkileşimler yoluyla gerçekleştiğini belirtmektedir.

2.1.1. Realizm

Realizmin Uluslararası İlişkilerde hakimiyet kurması iki savaş arası dönemde (Birinci ve İkinci Dünya Savaşları) gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası barışı sağlamak adına sistemde hâkim olan idealist paradigma, iş birliğine ve ortak çıkarlara, rasyonel insan ve devlet davranışlarına dikkat çekmiş ve uluslararası barışı inşa edebileceğini ileri sürmüştür. Ancak tüm bunlar İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesine engel olamamıştır. Realist paradigma İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra idealist paradigmanın artık tamamen yanlışlandığını iddia ederek disiplindeki hakimiyetini ilan etmiştir. İdealizm ve liberalizm uluslararası sistemi yanlış analiz etmiş, devletlerin güç ve çıkar elde etmek amacıyla sistemde bulunduklarını göz ardı etmişlerdir.

Realizme göre (Baylis, Smith, Owens, 2021: 181-187) devletlerin amaçlarından biri ise; güvenliklerini sağlamaktır. Uluslararası sistemin hiçbir egemen güce sahip olmaması, sistemde yaptırım gücü olan normatif bir yapının bulunmaması gibi nedenlerden dolayı realizm, devletlerin kendilerini güvende hissedemeyeceklerini ve bu güveni sağlamak adına da güçlerini maksimize etmeye çalışacağını iddia etmektedirler.

Anarşik bir uluslararası sistemde devletler tehdit algılamalarında yalnız olmak istemezler ve yeterince güçlü olmadığını düşündükleri durumunda, daha güçlü olan ile ittifak kurarak karşı tehdiye karşı bir denge oluştururlar. Bu durum realist paradigmadaki güç dengesi olarak ifade edilmektedir. Güç dengesi kavramına çok çeşitli manalar yüklenmiş olsa da en yaygın tanımlama, bir devletin veya birtakım zayıf devletlerin mevcudiyetini daha güçlü devletlerin koalisyonu veya hegemonik bir devlet tarafından tehdit edildiğinde, resmi bir ittifak kurması ve bağımsızlıklarını diğer tarafın gücünü dengeleyerek koruma yollarını aramasıdır (Baylis, Smith, Owens, 2021: 183).

Realist teoride kimlik kavramı direkt olarak kullanılmamış olsa dahi, kimliği oluşturan bazı unsurlar incelenmiş ve bu unsurların devletlerin dış politikasına ve uluslararası sisteme etkisi analiz edilmiştir. Bu analizler birey ya da sistem değil devlet düzeyinde yapılmıştır. Kimlik unsurlarının Uluslararası İlişkilerdeki önemi, uluslararası sistemde devletlere fayda sağlayıp sağlamayacağı üzerinden analiz edilerek, pragmatist bir yaklaşım ile belirlenmiştir. Kimlik, devlete güç sağlayıp sağlayamayacağı üzerine incelenmiştir.

Klasik realizmin, uluslararası ilişkilerin yapısı ile ilgili ön kabulleri maddi çıkar üzerine kurulu bir sistemdir (Baylis, Smith, Owens, 2021: 182). Devletlerin güç elde etmek amacıyla diğer devletler ile girdiği ilişki biçimleri sistemi oluşturur. Bu fikirlerin önde gelen isimlerinden biri ise Hans Morgenthau'dur. Morgenthau, *Politics Among Nations* (1948) adlı eserinde bu fikirlerini öne sürmüştür. Uluslararası sistemin bu yapısı aynı zamanda devlet odaklı bir analizi beraberinde getirir. Devletlerin uluslararası ilişkilerdeki ve dış politikalarının oluşumundaki davranışları uluslararası sistemi oluşturur ve bu sistem her zaman, devletlerin yalnızca kendi çıkarını korumaya çalıştığı, davranışlarının öngörülemediği, iş birliğine kapalı anarşik bir sistemdir. Devletler, 1648 Vestfalya Anlaşması'ndan bu yana uluslararası sistemin açık farkla en güçlü aktörleri olarak kabul edilmektedir. Devletlerarası ilişkileri düzenleyen bir üst otoritenin olmadığı bir ortamda, devletler siyasi meşruiyetin evrensel standardını oluşturmaktadır (Baylis, 2008). Devlet dışı aktörler realist analizlere dahil edilmezler. Uluslararası sistemin anarşik yapısını insanın doğasına atıfta bulunarak açıklayan ve bunu sistemli hale getiren en önemli kişi ise 17. yüzyıl düşünürlerinden Thomas Hobbes'tur. *Leviathan* (1651) adlı eserinde bu toplumsal düzen ile ilgili analizlerde bulunmuştur ve realist teorisinin siyasal düşünce temelinde sıklıkla başvurulan bir filozoftur.

Klasik realizmde devlet rasyonel bir aktör olarak uluslararası sistemi oluşturan unsurdur ve devletlerin dış politika kararları yalnızca maddi çıkar elde etmek amaçlanarak oluşturulmuştur. Ancak bu maddi çıkarlar da ulusal çıkarlar etrafında oluşturulmuş faydalar bütünüdür. Dolayısıyla realist paradigmada çıkarların belirlenmesinden önce oluşması gereken bir ulus kimliği vardır. Ancak realizme göre bu kimlik, oluşturulan -inşa edilen- bir kimlik değil, ulus kimliğinin ulus olmasından dolayı zaten var olan, ona içkin bir kimliktir. Böyle bir kimlik anlayışında, kimliğin zaman içerisinde değişen ve dönüşen bir olgu olması da mümkün olmayacaktır.

Realizmin kimlik anlayışındaki yaklaşıma göre kimlik; güç ve çıkar maksimizasyonuna fayda sağladığı ölçüde analiz unsurları arasına dahil edilip değerlendirilebilir niteliktedir (Gözen, 2021). Yine de klasik realizm ulus kimliğinin diplomatik ve stratejik olarak devletlerin dış politika yapımında etkili olduğunu göz ardı etmez (Türkeş, 2023).

Klasik realizmin devlet odaklı anlayışının bir sonucu olarak, kimlik olarak algıladığı unsurlar da bütün olarak devleti kapsamaktadır. Kimlik unsurları politika yapıcılarının karakteri üzerinden sorgulanır ve bu özelliklerin dış politikadaki yansımaları da yine diğer devletler üzerindeki etkisi ile anlamlıdır. Devletin prestijinin bu etkiyi arttıracığı öngörülür. Burada kimlik unsuru, devletin uluslararası ilişkilerdeki gücünü artırmak için bir araç niteliğindedir. Klasik realizmin öncülerinden olan Niccola Machiavelli, *Prens* (1532) adlı eserinde yöneticilere, devletin çıkarları doğrultusunda hareket etmelerini tavsiye etmiş ve realist teori için en önemli fikirlerden birini oluşturmuştur. Machiavelli'nin Siyaset Bilimindeki ve Uluslararası İlişkilerdeki önemi, ondan sonra politikayı düşünme ve uygulama pratiklerinde farklılaşma gerçekleşmiş olmasıdır. Machiavelli'nin yaptığı ise politika ile etiği birbirinden ayırmak ve bunu yaparken de meşruiyet sağlamak amacıyla tanrısal aşkın ilkelere dayanmamak gereklidir. Machiavelli empirik gerçekliklere göre politika yapmanın ve politik moralizmden sıyrılmanın gerekliliğini vurgulayarak realist bir bakış açısını politikaya kazandırmıştır (Özel, 2017:686).

“Klasik realizme liberalizmden gelen yoğun eleştiriler sonrası 1970li yıllardan sonra Neorealizm akımı ortaya çıkmıştır” (Tokatlı, 2022). Neorealizmin öncü ismi sistem odaklı çalışmaları ile bilinen Kenneht Waltz olmuştur. *Uluslararası Siyaset Teorisi* (1979) adlı

eseri ile dönemin siyasetini analiz etmiş ve realist paradigmanın dönüşümünde büyük rol oynamıştır.

Neorealizm, realizmin yalnızca devlet odaklı analizler yapmasına yapılan eleştirilere cevaplar vermiştir. Neorealizmin realizmden ayrılan en önemli özelliği analiz düzeyi olarak devleti değil sistemi ele almış olmasıdır. Uluslararası sistemin anarşik yapısı devletlerin davranışlarını da düzenler niteliktedir. Güç dengesi gibi sistemsal unsurlar da oldukça önemlidir.

Neorealizmde ise kimlik olgusu tamamen göz ardı edilmiş durumdadır. Kimlik unsurları, neorealist analizlerde yok sayılmış durumdadır. Uluslararası ilişkileri sistem düzeyinde analiz eden bu yaklaşımda devletlerin iç dinamikleri dış politika kararlarını etkilememektedir. Uluslararası sistemde devletler normatif değerlerden etkilenmezler. Sistemin yapısı ve diğer devletlerin davranışları karar almalarında etkili olur. Bu karar alma süreçlerinde hiçbir devletin ayrı ayrı kimlikleri bulunmaz. Dolayısıyla devletler aynı durumlar karşısında farklı tepkiler vermezler ve her zaman güç ve çıkar elde etmelerini sağlayacak olan tutumları tercih ederler. Bu da onların davranışlarını etkileyen içsel bir neden olmadığının göstergesidir (Kardaş, Balcı, 2023: 132-136).

2.1.2. Liberalizm

Liberalizmin uluslararası ilişkilerin yapısı ile ilgili analizlerinde iş birliği önemli bir yer tutar. İç politika ise dış politika kararlarında önemli bir rol oynamaktadır. Liberalizmde de realizmde olduğu gibi kimlik, kavram olarak kullanılmamaktadır. Ancak realizme kıyasla kimlik unsurlarının önemi liberalizmde daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Yine de bu kimlik inşa edilen, sonradan veya zaman içerisinde oluşan bir kimlik değildir.

Liberalizm özünde birey odaklı, bireylerin barışçıl ve özgür bir ortamda yaşamaları gerektiği düşüncesidir. Uluslararası ilişkilerde ise Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar hem barışı inşa etmek hem de bunu sürdürebilir kılarak kalıcı dünya düzeni kurmak niyetinde olan liberalizm, iki savaş arası dönemde bu çabalarını ortaya koymuş ancak yine de İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasına engel olamamıştır. Uluslararası örgütlere ve iş birliğine verdiği önem sonucunda kurulan Milletler Cemiyeti, taraflı ve uluslararası sisteme hâkim devletlerin çıkarına olacak şekilde düzenlenmiştir ve başarısız olmuştur (Polat, 2020).

Realizmde analiz düzeyi olarak devleti, tek bir aktör olarak belirlenmiş ve bu aktörün tek bir kimliği de ulusal kimliktir bu ulusal kimliğe uygun çıkarlar doğrultusunda hareket eden devlet vardır ve her devlet uluslararası ilişkilerde bu ulusal çıkarları maksimize etmek amacıyla var olurlar. Liberalizmde ise devlet ulusal çıkarından vazgeçerek diğer devletler ile iş birliği içerisine girer ve karşılıklı olarak kazanmanın her iki tarafın da yararına olacağını iddia eder. Bu kazanma sırasında amaç gücünü ve çıkarını maksimize etmek değil, her iki tarafın da kazandığı bir iş birliği sayesinde barışçıl bir düzen inşa etmektir. Bunun asıl nedeni ise savaş durumunda her iki tarafın da bir kazancı olmayacağı gibi, kayıpları oldukça fazla olacaktır. Rasyonel davranan devlet savaş durumunu tercih etmeyecek ve daha düşük bir kar elde edeceğini bilse dahi bu durumun savaş halinden daha yüksek bir çıkar içerdiğini farkında varacak ve iş birliğinin sona ermemesi için çabalayacaktır.

Liberalizmin işaret ettiği uluslararası bir düzende devletler ve diğer aktörler, siyasi ve ekonomik olarak iş birliğine giderek düzeni sağlamak durumundadır. Bu iş birlikleri içerisinde ekonomik entegrasyonlar ve bölgesel ve uluslararası örgütler de vardır. Aynı zamanda bu iş birlikleri siyasi ve güvenlik politikalarını da içerebilmektedir. Liberalizmin buradaki iş birliğinin oluşması için gerekli gördüğü koşullar ise serbest piyasa ekonomisine sahip olmak siyasi yönetimin demokratik bir yapıda bulunmasıdır.

Liberalizmde realizmde olduğu gibi bütüncül bir devlet ve sistemden oluşan bir siyasi yapı yoktur. Liberalizme göre devletin yanı sıra iç ve dış politikada farklı unsurlar da vardır. Bu unsurlar da etki alanı bakımından devletten daha alt bir düzeyde değildir. İç politikada sivil toplum örgütleri, siyasi partiler ve diğer kurum ve kuruluşlar etkin bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış politikada da aktörler yine uluslararası sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler, bölgesel ya da uluslararası örgütler, iş birlikleri, ekonomik entegrasyonlar biçiminde devletin yanında yer almaktadırlar.

Klasik liberal düşüncenin inşasındaki en önemli düşünürlerden biri John Locke'dur. Ona göre devlet, birey karşısında sınırlanmalı ve bireyin mülkiyet hakkı sınırsız bir biçimde sağlanmalı idi. Liberalizmin temelinde yatan bu fikirler ekonomik ve siyasi anlamda bir özgürlükler dünyası olmakla birlikte, temelinde mülkiyet özgürlüğü yatmaktadır. Locke bu fikirlerini insan doğası ile temellendirmeye çalışır (1663-64). Serbest piyasa ekonomisinin de dayandığı bu fikirler devleti küçülterek bireysel teşebbüslerin ve mülkiyetin artması gerektiğini ifade etmektedirler.

Klasik liberalizm de realizm gibi devlet ve ulus odaklı bir uluslararası ilişkiler analizi yapmakla birlikte uluslararası iş birliğine ve bunun yolu olarak uluslararası örgütlere kapı aralamaktadır. Fakat iş birliğinin sağlanması ve çatışmaların engellenmesi için devletlerin her şeyden önce demokratik rejimlere sahip olması gereklidir. Dolayısıyla iç politikayı, dış politikayı oluşturan bir yapı olarak önceler. Liberal teorinin fikirleri açısından en önemli düşünürlerinden biri ise İmmanuel Kant'tır. Kant *Ebedi Barış Üzerine Bir Derleme* (1795) adlı eserinde çatışmaların sona ermesinin çözümü olarak demokratik sistemler ile gelecek olan bir uluslararası iş birliği öngörmüştür. Ona göre demokratik rejime sahip olan ülkeler için iş birliği, çatışmadan daha fazla fayda getireceği için bu ülkeler birbirleri ile savaş içerisine girmeyi tercih etmeyeceklerdi.

Liberalizm, ekonomik olarak da bir serbestiyet yaklaşımıdır. Liberalizmin ekonomik sisteminin fikir öncüsü ise *Ulusların Zenginliği* (1776) eseri ile iktisatçı Adam Smith olmuştur. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi ahlaki değerlere, normlara önem vermekle birlikte ekonomik değerler söz konusu olduğu zaman bütün bunların bir önemi kalmaz ve tamamen çıkar odaklı bir serbestlik ilkesi ortaya çıkar. Bu yaklaşım da liberalizm için uluslararası sistemde yer alan devletlerde bulunması gereken bir kimliktir. Bunun nedeni ise, demokrasi tezlerinde olduğu gibi, ekonomik sistemleri aynı olan ülkelerin birbirleri ile çatışma içerisine girmeyeceği, yine kendi çıkarları için ekonomik iş birliği içerisine girmeye eğilimli olacakları düşüncesidir. Yani realizmde olduğu gibi liberalizmde de kimlik, devletlerin maddi çıkarlarını maksimize edebilmek için var olan bir araçtır.

Liberal uluslararasıcılığın çatışma çözümü ve kalıcı barışı sağlama konularında ortaya attığı düşünceler, uluslararası sistemde iş birliğinin sağlanması ile ilgilidir. Çatışma ve savaşların nedeni, devletlerin birbirlerini tehdit ve düşman olarak algılamalarıdır. Bunun nedeni ise; karşılıklı iletişimin sağlanamaması, devletlerin karşısındaki aktör hakkında bilgi sahibi olamaması ve o aktörün davranışlarını öngörememesidir. Ayrıca; karşılıklı iletişime geçmiş olsalar dahi birbirlerine güvenmeleri zordur. Her devlet kendi çıkarlarına uygun davranışlarda bulunmaya meyillidir. Bu güveni sağlamak adına liberalizmin tezi ise; iş birliğini mümkün kılacak uluslararası bir sistemin inşa edilmesidir. Tüm devletlerin birbirleri ile açık ve şeffaf bir şekilde iletişime geçebileceği kurumların oluşturulması, ortak çıkarların ortaya çıkarılıp birlikte politikalar üretilmesi, inşa edilecek sistemin en önemli özellikleridir. Bu kapsamda başta ekonomik olmak üzere; güvenlik ve terör, sağlık, çevre sorunları gibi her konuda, anlaşmalar ve uluslararası örgütler aracılığı ile bir barış sistemi

inşa edilmiş olacaktır. Uluslararası kurumların devletler arasındaki iş birliğinin sağlanmasında ve devam ettirilmesindeki önemini vurgulayan Liberal kurumsalcı yaklaşım, ortak davranış beklentileri ve karşılıklı ilkesi temelinde işleyen uluslararası örgütlerin ve uluslararası rejimlerin devletler arasındaki diyalog ve güveni de sağlamlaştıracağına altını çizerler (Arı, 2014:159). Uluslararası işbirliği ve karşılıklı bağımlılık yaklaşımıyla neoliberalizmin en önemli isimleri ise *Power and Interdependence*(1989) ve *Transnational Relations and World Politics* (1971) adlı kitapları ile Robert Keohane ve Joseph Nye olmuştur.

Neoliberalizm analizlerinde kimlikler unsurlarına yer vermemekle birlikte uluslararası ekonomik iş birliğine öncelik vermektedir. Neoliberalizmin kimlik unsurlarını analizlerine katmamasının nedeni, tamamen iş birliği ve özellikle ekonomik olmak üzere uluslararası sistemde ortak politikalar üretme üzerine bir yaklaşım olmasıdır. Küreselleşme olgusunun da altında yatan yaklaşımlardan biri olan neoliberalizm, tüm devletlerin uluslararası ilişkilerde benzer davranışlarda bulunduğu yaklaşımından hareketle, uluslararası sistemde yer alan aktörlerin eşit olduklarını ve kurulacak olan iş birliği sayesinde fayda sağlayabileceklerini öne süren bir teoridir.

Neoliberalizm tarihsel olarak liberalizmin devamı gibi görünse de aralarında önemli farklar bulunmaktadır. Bu farklardan biri de kimlik anlayışlarıdır. Liberalizm kimliğe daha fazla önem vermektedir. Neoliberalizm uluslararası ilişkilerde kimlik değil iş birliği ile elde edilebilecek çıkarlara odaklanmış ve bu çıkarlar doğrultusunda ortak kimlik inşasının gerekliliğine dikkat çekmiştir. Neoliberal kurumsalcılık bu iş birliğini uluslararası örgütler, ekonomik entegrasyonlar yoluyla gerçekleştirmeye çalışır. Devletlerin uluslararası sistemde aktör olarak rolü azalmış ve yeni kimlik kazanan bu bütünleşmeler, sivil toplum kuruluşları ve nihayetinde en önemli olarak çok uluslu şirketlerin kimliği ön plana çıkmıştır. Neorealizm, devletlerin temel olarak çıkarlarını ve hükümetlerini korumayı amaçladığı tekil bir kimlik anlayışını benimser. Neoliberalizm ise çıkarları uluslararası düzeyde daha fazla iş birliği ile gerçekleştirmeyi hedeflerken kimlik konusunu fazla açıklamaz (Türkeş, 2023).

Küreselleşme ile karmaşık karşılıklı bağımlılık teorileri üretilmiş ve devletlerin birbirleri ile çıkarları doğrultusunda oluşturdukları birliktelikler en üst seviyeye ulaşmıştır. Neoliberalizm uluslararası ya da bölgesel olarak iş birliği içerisinde olan ülkelerin bağımlılıklarının çıktığı yüksek seviyeler, çatışma durumunda herkesin zarar göreceği ve

dolayısıyla kimsenin böyle bir tercihte bulunmayacağı analizini beraberinde getirmiştir. Küreselleşme döneminde önemli ölçüde bir serbestlik sağlanmıştır. Bu serbestlikler seyahat, iletişim ve finans alanlarında serbest dolaşım biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Sosyal- İnşacılık

Uluslararası İlişkilerde sosyal inşacılık, hâkim realist ve liberal teorilere karşın gerçekliği farklı bir şekilde yorumlamış ve bu yeni akım giderek alanda etkisini artırmıştır. Bu çalışmaların öncülüğünü ise *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi* (1999) adlı çalışması ile Alexander Wendt yapmıştır.

İnşacılık ya da konstrüktivizm, Uluslararası İlişkiler disiplininin önce daha çok Sosyoloji olmak üzere tüm sosyal bilimlerin ilgili olduğu bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminin sonlarında Uluslararası İlişkiler disiplinine de giren bu düşünce alanda oldukça ilgi görmüştür (Lapid ve Kratochwil, 1996).

İnşacı yaklaşımda uluslararası ilişkiler, geleneksel yaklaşımların aksine çok yönlü ilişkilerin bulunduğu, aktörlerin birbirleriyle etkileşim içerisine girdiği ve bu etkileşimler yoluyla kendi kimlik inşa sürecine gidildiği bir sistemden oluşmaktadır. Realist ve liberal geleneksel yaklaşımlar, tarihsel ve toplumsal olayların kimlik inşasında ve uluslararası sistemde oluşan etkisini göz ardı etmişlerdir. İnşacılar için kimlik, uluslararası ilişkileri inceleme noktasında temel odak noktası olmalıdır. Kimlik, sistemdeki özneler arasındaki karşılaşmalar yoluyla oluşur ve kimlik inşa süreci başlamış olur. Bu süreç zaman içerisinde değişen, kendini yenileyen, sabit olmayan bir süreçtir (Wendt, 1994). Bu kimlik de tarihsel ve toplumsal olayların etkisi ile oluşmuştur. Devletler bu kimlik ile uluslararası sistemde hareket eder ve etkileşime geçerek uluslararası toplumu oluştururlar (Bull, 1977). Kimlik inşasındaki bu etkileşimler, özne için ‘öteki’ ile, ötekini tanımlayarak ve yorumlayarak oluşturmaya yol açar. Bu kimlik tanımı; her karşılaşmada, her olayda, her zaman diliminde farklı farklı tezahürler gösterebilir. Uluslararası ilişkilerde aktörler dış politikalarını bu kimlik tanımına uygun olarak oluşturmaya meyilli olurlar (Katzenstein, 1996). Geleneksel teorilerde devlet ya da diğer aktörler, sistemin oluşumunu ve işleyişini etkiler niteliktedir. Uluslararası sistemi şekillendiren de yine bu aktörlerdir. İnşacılık ise aktörlerin sistemdeki diğer aktörlerden, sistemin de aynı şekilde tüm aktörlerden etkilendiğini, sürekli bir etkileşim halinin söz konusu olduğunu belirtir. Buna göre aktörler sistemde kendi kimliklerine yakın gördükleri aktörler ile iş birliği içerisine girer. Bunun sonucunda da

bölgesel ya da uluslararası örgütler ortaya çıkmaktadır. Ancak devletler kimliklerini iş birliği yapmak istediği aktöre göre de şekillendirebilmektedir. Aktörlerin birbirleri ile olan etkileşimleri bu durumu belirlemektedir. Dolayısıyla aktörler, kendi çıkarına uygun kimlik politikaları ile uluslararası sistemde hem etkileyen hem de etkilenen olarak mevcudiyetini devam ettirir.

Kimlik inşa sürecinde devletler, kendi çıkarlarına uygun dış politika üretmek için gerekli olan tanımlamaları benimsemektedirler. Ancak bunun yanında sosyokültürel ve sosyopsikolojik etkenler de kimlik tanımlamasının içerisine girer. Etik ve moral değerler de kimlik inşa sürecinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla iç politika, dış politikadaki karar alma mekanizmasını etkiler durumdadır.

Uluslararası ilişkilerde aktör olarak sistemi oluşturan devletler, birbirleri ile etkileşime girdikleri süreçte kimlikleri oluşmaya başlar. Bu kimlikler sayesinde devletler çıkarlarını algılamaya başlarlar. İnşa ettikleri kimlikler sayesinde çıkarlarını net bir şekilde görür ve ona uygun dış politika üretirler. Devletler birbirleri ile etkileşime girdikleri anda nasıl bir davranış biçimi tercih edeceklerine ve karşı tarafın davranışlarına nasıl tepki vereceklerine göre bir kimlik inşa etmiş olurlar. Buna göre bir 'öteki' oluşturulur ve uluslararası sistemdeki rollerini de belirlemiş olurlar.

Uluslararası ilişkilerin dinamikleri, devletlerin kimlik inşa sürecini etkileyen bir unsurdur. Kimlik geleneksel yaklaşımlarda olduğu gibi sabit ve zaten var olan, değiştirilemez bir nitelik değil, sistemde etkileşimler yoluyla ilerleyen ve ötekinin davranışlarına göre şekillenebilecek olan bir süreçtir. Bundan dolayı uluslararası sistemin yapısı kimlik inşa sürecini etkiler.

Geleneksel yaklaşımlara göre uluslararası sistemin sabit ve belirleyici özellikleri vardır. Sistemin bu özellikleri de uluslararası ilişkilerdeki aktörlerin karar almaları ve davranışları üzerinde etkileyici en önemli faktördür. Uluslararası ilişkilerin anarşik ve belirsiz, aktörlerin davranışlarının önceden kestirilemeyeceği güvensiz yapısı, devletlerin buna uygun politikalar üretmesine neden olmaktadır. Sistem, devletlerin davranışlarını belirlemektedir. Ancak inşacı yaklaşım, geleneksel yaklaşımlara eleştiri getirerek sistemin devletleri etkilemesi gibi bir durum olmadığını, bu sistemi oluşturanın zaten devletler olduğunu belirtir.

İnşacı yaklaşım Uluslararası İlişkilerde pozitivist bilim felsefesi ve ampirist epistemolojiye karşı olarak ortaya çıkmış bir düşünce biçimidir (Yalvaç, 2017:138). Pozitivist geleneksel yaklaşımlar, gerçekliği sabit ve değişmez olarak, belirlenebilir ve her tarihsel koşulda aynı olarak kabul ederler. Ancak post pozitivist eleştirel teorilere göre; gerçeklik mutlak olarak belirlenemez ve çok yönlü özellikleri vardır. İnşacı yaklaşım Uluslararası İlişkilerde post pozitivist perspektifte değerlendirilmektedir (Keohane, 1988).

Mutlak bir gerçeklik olmadığı gibi, sabit bir uluslararası ilişkiler yapısı da yoktur, süreç içerisinde öznelerin birbirleriyle etkileşimleri ve sistem içerisindeki davranışları, böyle bir yapı ile karşılaşmamızın nedenidir. Uluslararası sistem zaten var olan, verili bir yapı değil; devletlerin inşa ederek oluşturduğu bir bütündür (Dunne, 1995).

Kimlik unsurları, devletlerin uluslararası sistemdeki pozisyonu açısından önemli bir kavramdır. ‘Öteki’nin eylemlerini iyi veya kötü olarak algılamak, kimliğimize dönüp bakmamız sayesinde mümkündür. Dolayısıyla kimlik, devletlerin tüm güvenlik ve stratejik politikalarını belirler durumdadır. Uluslararası ilişkilerde herhangi bir aktörün davranışının tehdit unsuru olarak algılanıp algılanmamasında da kimlik, belirleyici bir faktördür (Wendt, 1999).

İnşacı yaklaşıma göre; devletlerin davranışları geleneksel yaklaşımlarda olduğu gibi yalnızca maddi çıkar üzerinden hesaplanmamaktadır. Devletlerin çıkarları çok yönlü ve zaten hesaplanamazdır. Çıkarların belirlenmesinde devletin -politika yapıcılarının- kendisini uluslararası sistemde hangi pozisyonunda konumlandığı önemlidir. Devletleri çıkarıcı ve yalnızca maddi fayda sağlayacağı davranışlarda bulunan aktörler olarak tanımlamak, inşacı perspektiften yanlış gözükmektedir. Bu tanımlama, geleneksel yaklaşımların pozitivist ve ampirist dünya anlayışının bir tezahürüdür. İnşacı yaklaşıma göre bu sistem, aktörler tarafından inşa edilmiş, kurulmuş bir yapıdır. Herhangi bir ülkenin hükümeti de insanlardan meydana gelir ve sosyal bir oluşumdur. Bu insanlar ilgili kurallara göre, birlikte ve çeşitli kombinasyonlar halinde çok daha büyük insan toplulukları olan ülkeleri adına hareket ederler (Kaya ve Sezgin, 2008). Uluslararası ilişkiler sabit ve zamansız değil, sosyal ilişkiler çerçevesinde inşa edilen bir yapıdır.

Sosyal gerçeklik var olan değil inşa edilen bir yapıdır (Guzzini, 2000). Tarihsel ve toplumsal koşullardan bağımsız bir gerçeklik de yoktur. Gerçeklik, sosyal olarak ilişki içerisine giren aktörlerin, bu ilişki biçimleri ile oluşturdukları bir olgudur. Bu olgu, insanın

bulunduğu her sistemde aynı şekilde geçerlidir. Uluslararası ilişkiler de yapısal özelliklerini tarih öncesi, doğa üstü bir yolla kazanmamış, devletlerin etkileşimleri sonucu inşa edilmiştir. Buna göre; Uluslararası sistemin sabit ve değiştirilemez ön kabullerden oluşmadığını söylemek, onu değişen, dönüşen bir yapı olarak konumlandırmamız anlamına gelir. Bu da uluslararası sistemin yapısını değiştirilebilir kılar. İnşacı teori bu yanıyla sisteme eleştirel bir yaklaşımdır. Ancak bu eleştiri geleneksel yaklaşımlara yönelmiştir ve sistem eleştirisi değil bir yöntem eleştirisidir.

İnşacı yaklaşımda kimlik, devletlerin çıkarlarını elde etmek üzere kurguladığı bir nitelik olmaktan çıkıp, inşa ettikleri kimlik ve ona uygun davranışlar sergiledikleri ontolojik bir öneme sahip olmuştur. Devletlerin ana amaçları bencilce çıkar elde etmek ve ona uygun politikalar üretmek değildir. Dış politika belirleniminde kimliklerine uygun kararlar alırlar. Böylece uluslararası ilişkilerde bir devletin davranışı, kimliği göz önünde bulundurularak tahmin edilebilir. Dolayısıyla güvensiz ve belirsiz bir uluslararası sistem değil, aktörlerin davranışlarının ön görülebilir olduğu, kimliklerinin analizi sayesinde mümkündür.

Uluslararası sistemde her aktörün davranışı, kendisine biçtiği roller ile ortaya çıkar ve bu rollere uygun kimlikler oluşur. Devletler çıkarlarını belirlemek üzere bu kimliklere başvurur. Devletlerin uluslararası sistemdeki rolü kimlik inşasına, kimlik inşası da diğer devletler ile olan ilişkilerdeki rolünü belirler. Wendt, toplumsal roller ve çıkarlar arasında bir bağlantı kurar ve aktörlerin kimlikleri doğrultusunda çıkarlarını da oluşturduklarını belirler (Pektaş, 2022:132). Bu kimlikler, aktörlerin çıkarları ile uyumlulaştırılmalıdır.

İnşacı yaklaşım kimliğin tarihsel ve toplumsal olaylar çerçevesinde ortaya çıktığını ve Uluslararası İlişkilerde sistemdeki aktörler ile karşılaşmaları bu kimlik ile değerlendirilmelidir. Ancak aktörler etkileşime girdikleri aktörlerden ve uluslararası sistemden çıkarları doğrultusunda etkilenebilir ve kimlikleri değişime uğrayabilir. Kimlik verili ve sabit değildir. Dolayısıyla tarihsel süreçlerden etkilenebilir niteliktedir. Aynı zamanda kimlik devletlerin çıkarını ve gücünü belirler.

2.3. Marksizm ve Eleştirel Kuram

Marksizm teorisi genel anlamıyla toplumsal sınıfların oluşması ve bu sınıfların çıkarlarının çatışması ile ortaya çıkan problem ile ilgilenmektedir (Althusser, 2018: 203). Kapitalist ekonomik modelin insan ve doğa olan uyumsuzluğu da bu çatışmaları

tetiklemektedir. Marksizm genellikle kapitalizm ile ilgilenmiştir ancak bu teorinin asıl olarak ifade ettiği üretim ilişkilerinin diğer tüm ilişki biçimleri açısından belirleyici olduğudur. İçinde bulunduğu kapitalist ekonomik sistem ise sınıflı bir toplum yaratmıştır. Sermaye sahibi ezenler ve emeği ile çalışan ezilenler olmak üzere iki sınıf ortaya çıkmıştır. Kapitalist ekonominin en önemli özelliklerinden biri ise; devamlı olarak genişlemeye ihtiyaç duymasıdır. Marksizm uluslararası ilişkiler alanında ve emperyal güçler hakkında pek fazla bir bilgi içermese dahi, *Komünist Manifesto* (1848) adlı eserde Karl Marks, kapitalizmin genişlemek zorunda kalacağını (kapitalizmin temel prensiplerinin zaten her zaman daha fazlası olması) ve bir gün tüm dünyaya yayılacağını belirtmiştir. Bunun anlamı hem o dönemdeki hem de günümüzdeki emperyal faaliyetlerin nedeninin düşünüldüğü gibi kötü yönetilen bir devlet ya da diktatör bir yönetici tarafından uygulanan süreçler değil, bizzat dünyada hükümünü sürdüren kapitalist ekonomik sistemin kendisi olduğudur. Aynı zamanda dünyadaki çatışma ve savaşların nedeni de bu analiz ile ortaya çıkmaktadır (Marx ve Engels, 2018).

Marksizm’de kimlik anlayışı inşa edilen bir şey değil, üretim biçimleri ile ilişkili olarak ‘var olan’ bir gerçekliktir. Marksizm’de en önemli kimlik türü sınıf kimliğidir. Tarihi de oluşturan bu sınıfların çatışmasıdır. Tarih, kendi iç dinamikleri ile ilerleyen bir olgudur. Tarih inşa edilmez, çatışmalar sonucu zorunlu olarak ve ilerleyerek ‘oluşur’. Bu tarihsel materyalist yönetime göre tarih, ekonomik üretim tarzının oluşturduğu sınıfların birbiri ile çatışmasıdır.

Batı merkezli kimlik anlayışında tek tek bireylerin davranışlarına odaklanılmıştır. Marksizm’de ise toplumsal sınıflar ve bu sınıfların kendine has kimlikleri ve özellikleri bulunur (Lenin, 2022:32). Birey, kimliğini toplumsal ilişkiler yoluyla elde eder. Bu toplumsal sınıfların oluşumları ise, var olan üretim biçimleri tarafından belirlenir. Kapitalist üretim biçiminde ezen ve ezilen olarak iki sınıf vardır ve ezilen sınıfın bu durumdan kurtulması için ezilen kimliğini algılayıp, sınıf bilincine ulaşması gereklidir.

Marksizm’in diyalektik anlayışına göre; gerçeklik pozitivizmin iddia ettiği gibi sabit ve verili değildir. Doğada mutlak doğru olarak kabul edebileceğimiz gerçeklikler yoktur. Gerçekliği rasyonel olarak akıl ve mantık ile belirleyemeyiz. Bu nedenle Marksizm’e göre tarihten bağımsız meta-öykülere de yer yoktur. Gerçeklik yalnızca tarihsel ve toplumsal

koşullar altında analiz edilir ise ulaşılabilir ve sürekli olarak değişim halinde olan bir olgudur (Marx and Engels, 2024).

Marksizm, pozitivist bilim anlayışına karşı çıkarken post pozitivist olarak adlandırabileceğimiz postmodern bilim anlayışı ile de ters düşer. Mutlak bilgiye ulaşamayacağımızı kabul eder ancak postmodernizmin gerçekliğe karşı şüpheci tutumunu da kabul etmez. Eğer ortada hiçbir gerçeklik olmaz ise bilimin ilerlemesi mümkün olmayacaktır. Bu nedenle diyalektik bilim ve tarih anlayışı her koşulda farklı olmak üzere gerçekliği elde edeceğimizi –ona ulaşabileceğimizi- söyler. Yani Marks ve Engels’in düşünceleri, dünyanın tek bir gerçeklikten oluşup o gerçekliğe göre devam edeceğini yanlışlar. Tarih her zaman değişim göstererek ilerlemeye devam edecektir. (Lenin, 2022: 28).

Marksizmin Batı merkezli kimlik anlayışına eleştirisi; liberal yaklaşımların özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi kavramların içini boşaltarak, bunları toplumsal gerçekliğinden uzaklaştırıp bireyci bir bakış açısıyla uluslararası ilişkilerde sunmasıdır. Özellikle insan hakları ve Batı medeniyetinin evrenselliği, belirli kimlikler üzerinden dünyaya sunularak bireyin asıl kimliği olan sınıf kimliğinden uzaklaşmasına neden olmuştur. İnsanın içinde doğduğu ülkenin ekonomik koşulları, toplumsal sınıfının şartları yaşamak istediği hayatı etkiler. Her insanın doğuştan eşit ve bu eşitliğin getirdiği hakların var olduğu söylemi ve bu durumun evrensel olduğu dayatılan halklar da bu toplumsal sınıf gerçeğinden uzaklaşıp sınıf bilincine ulaşamayacaktır.

Sınıf bilincine ulaşamayan ve kendisini tek ve biricik olarak addeden insan, zaten doğuştan gelen haklara sahip olduğunu içselleştirmiş ve toplumsal değil yine bireysel olarak hak iddia etme çabası içerisine girmiştir. Dünyada hak arama iddiası, kimlik siyaseti ile konuşulmaya başlanılmıştır. Kadın hakları, eşcinsel bireylerin hakları gibi kimlikler, toplumdaki gerçek kimlikler olan sermaye (burjuva) sınıfı ile emekçi sınıfı görünmez kılınmıştır.

Toplumsal kategorilerde ise sınıfsal özelliklere göre değil, kimlik, cinsiyet, ırk gibi kategorilerde kolektif mücadele içerisine girilebilmiştir. Bir ülke içerisindeki azınlıklar kendi sınıfları ile değil ırkları ile hareket ederek mücadele ve direniş içerisine girebilmişlerdir. Ya da kadın hakları, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı gibi konuların üzerine düşmüştür. Bu durum da yine sınıf bilincinden ve kendi sınıfından uzaklaşma, yanlış bir

mücadele yöntemi benimseme sonuçlarını doğurmuştur. Dolayısıyla toplumun hak elde etmesine değil sınıf bilincine ulaşamamasına ve toplumun daha da kutuplaşmasına ve bölünmesine neden olmuştur.

İnsanı insandan ve toplumdan uzaklaştırıp, tek başına ve toplum bilincinden uzak bir şekilde tanımlamak, liberalizmin özgürlük anlayışına uymaktadır. İnsanın toplumundan ve sınıfından uzaklaşması ile özgürleşmesi mümkün olamayacağı gibi sınıf bilincinden ve sınıf mücadelesinden de yoksun kalacağı için gerçek anlamda özgürleşmeyi hiçbir zaman gerçekleştiremeyecektir. Aksi takdirde bu özgürlük anlayışı hâkim sınıfın çıkarlarına göre şekillenecektir. İnsan özgürlüğünü toplumsal olarak birlik ve beraberlik içinde bir mücadele sonucu kazanabilecekken, özgürlüğüne diğer insanların engel olduğuna inancıyla toplumdan ve sınıfından kendisini daha da soyutlama yoluna gitmeyi tercih etmektedir.

Marksizm'in mevcut sisteme temel eleştirileri de bu açıdan bakıldığında sınıflı toplumlarda ve dünya düzeninde egemen sınıfın çıkarlarına ve avantajlarına göre düzenlediği hukuk ve adalet sisteminde, evrensellikten bahsedilemez (Marx ve Engels, 2024: 199). Aynı şekilde eşitlik ve özgürlük gibi içi boş kalan değerler de böyle bir sistemde kendi çıkarlarını oluşturmak, korumak ve devam ettirmek amacıyla sermaye sınıfı tarafından kullanılan söylemlerden ibaret olmaktan öteye gidememektedir.

Uluslararası ilişkiler, toplumsal ilişkilerden ve sosyal gerçekliklerden bağımsız değildir. Kapitalizmin zorunlu olarak ürettiği emperyalizm kavramı, ezen ve ezilen çatışmasını devletler arasına taşımaktadır. Kapitalist ülkeler, kapitalizmin özü olarak sermaye birikimini sağlamak zorunda olmaları nedeniyle, dünyada sömürü sistemleri kurmuşlardır. Marksizm'e göre tarih, sınıf çelişkisi üzerine kurulmuştur. Sınıfların çatışması ile tarih ilerleyerek kendini gerçekleştirir. Uluslararası ilişkilerde de ezen ve ezilen çelişkisi vardır. Çatışmaların ve savaşların ana nedeni budur ve bunları çözmeden gerçek barış hiçbir zaman sağlanamayacaktır. Kapitalist devletlerin sınırsız büyüme ihtiyacı onları iç piyasadan sonra ham madde ve yeni pazarlar arayışı için deniz aşırı bölgelerde sömürgeler kurma ihtiyacına itmiştir. Bunun sonucunda da sermaye gittikçe tek bir elde toplanır ve merkezileşir. Tekelleşme olarak adlandırılan bu süreç, emperyalizmi zorunlu kılar.

Marksizm'e göre (Marx ve Engels, 2018: 14) uluslararası ilişkilerde yaşanan çatışma ve savaşların ana nedeni emperyalist sömüren dünya ile sömürgeleştirilen dünyanın mücadelesidir Kapitalizmin ortaya çıkardığı ekonomik rekabet ve serbest ticaret, sürekli

gelişmeyi ön görmeleri nedeni ile yayılmacı ve sömürgeci bir ekonomik sistemdir. Bunun sonucunda da emperyalizm ortaya çıkıyor ve sömürgeci ve sömürgeleştirilen olmak üzere iki karşıt sınıf oluşuyor. Birinci Dünya Savaşı'nın ana nedeni sürekli yayılmak ve büyümek isteyen imparatorlukların birbirleri arasındaki rekabet ve sömürgelerini paylaşım idi. Uluslararası ilişkilerde çatışma ve savaşların nedeni siyasi güç elde etmek değil yalnızca ekonomik olarak gelişmektir.

Uluslararası ilişkilerde tüm savaşların sınıf çatışması ve sınıf mücadelesi ile ortaya çıkması kapitalist ekonomik sisteme sahip ülkelerin emperyalist amaçlarını uluslararası sistemde ortaya koymasıdır. Ancak Marksizm'e göre bu çatışmalar sonucunda toplumsal ve küresel değişimlerin önü açılır ve bu mücadeleden yeni bir ekonomik üretimi içeren bir siyasal sistem doğar. Diyalektik materyalist bu görüşe göre üretim tarzı toplumsal bilinci belirleyen ana etkidir. Dolayısıyla bilinç düzeyi ilerledikçe üretim tarzı da toplumun ihtiyaçlarına göre yenilenmek zorundadır (Marx ve Engels, 2024: 32,33).

Marksist eleştirel kuramcılara bakacak olursak bunların arasında Marksist felsefeyi benimseyerek ileriye götürme çabasında olan Rosa Luxemburg, Vladimir Lenin gibi isimler karşımıza çıkmaktadır. Bu isimler Marksizmin kapitalist toplum eleştirisini bir üst seviyeye çıkararak, kapitalist devletlerin emperyalist devlet olma zorunluluğunu ortaya koymuş ve uluslararası ilişkilerdeki çelişkileri açıklamak üzerine emperyalist sömürü sistemini odak noktası haline getirmişlerdir.

Marksizm'i temel alarak Uluslararası İlişkilere eleştirel yaklaşımlarda bulunan diğer düşünürler ise Frankfurt Okulu kurucusu Max Horkheimer(1937) ve devamında Theodor Adorno, Herbert Marcuse gibi Frankfurt okulu mensuplarıdır. Bu teori Uluslararası İlişkilerde klasik biçimiyle kendisine yer bulamamıştır. Ancak Habermas'ın etkisi ile Uluslararası İlişkilerde Frankfurt okulu etkili olmaya başlamıştır. Frankfurt okulu toplumsal ilişkiler bağlamında düzenlenmiş olan sistemi de sorgulayarak onu eleştirilmiş ve ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuştur (Arı, 2014:17).

Marksist felsefeyi temel alan diğer bir önemli düşünür ise Antonio Gramsci'dir (1928-1935). Hegemonya kavramı ile eleştirel kuramlar arasında önemli bir hale gelmiştir. Gramsci de ekonomik indirgemeciliğe karşı çıkarak teorisini hegemonik güçler üzerinden geliştirmiştir. Gramsci'nin hegemonya kavramını daha sonra Robert Cox(1981- 1983) geliştirerek uluslararası ilişkilerde eleştirel teorilere önemli katkılarda bulunmuştur.

Immanuel Wallerstein ‘in dünya sistemi kuramında sömürünün biçimi değişiklik göstererek merkez ve çevre ülkelerin yanında yarı- çevre olarak adlandırılan üçüncü ülkeler grubu ortaya çıkmıştır. Dünya sistemi kuramına göre (Wallerstein, 2011) uluslararası ilişkiler aktör ya da devlet değil sistem düzeyinde analiz edilmiştir. Bu sistemde devletler tekil olarak değil ekonomik düzendeki konumu açısından değerlendirilerek gruplandırılmışlar.

Bağımlılık teorilerine göre dünyadaki eşitsiz gelişme ve küresel sömürü, merkez çevre ilişkileri bağlamında değerlendirmelidir. Günümüzde az gelişmiş ülkelerin bulunduğu bölgelere bakıldığında, emperyalist merkez kapital ülkeler tarafından tarihsel bir süreçte sömürgeleştirildiklerini veya halen sömürünün devam ettiğini görebiliyoruz. Yarı çevre ülkeler ise az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasında gelişmekte olan ülkeler olarak ortada ve iki sınıf arasındaki uçurumun daha az görülebilir olmasına yardımcı olmaktadır. Uluslararası ilişkilerdeki çatışma bölgelerine baktığımız zaman ise; ya eski sömürge imparatorluklarının hakimiyet sağladığı bölgeler ya da günümüz merkez kapital ülkelerinin birtakım uluslararası araçlar ile siyasi, askeri ve ekonomik olarak müdahale ettikleri bölgelerdir (Sönmezoğlu, 2000: 129).

Uluslararası İlişkilerde eleştirel teorilerden biri de Feminizm teorisidir. Feminizm cinsiyet temelli eşitsizlik bağlamında uluslararası sistemin yapısına eleştiriler getirir. Feminizm diğer eleştirel teorilere benzer şekilde uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmeleri güç ilişkileri perspektifinden ele alır. Ancak Feminizm bu güç ilişkilerinde hâkim olan sınıfı Beyaz erkek olarak ele almaktadır (Gözen, 2021: 482). Siyasetin maskülen yapısına dikkat çekerek evrensel ve düşünülmeden kabul edilen bu sistemi ortaya koymaya çalışmıştır. *Does Khaki Become You? The Militarization Of Women’s Lives* (1983) ve *Bananas, Beaches and Bases* (1989) adlı eserleri ile Cynthia Enloe, feminist Uluslararası İlişkiler teorisinin önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Feminist teorinin diğer bir önemli ismi ise *Gender in International Relations* (1992) adlı eseriyle Ann Tickner’dir.

Eleştirel teorilerden bir diğeri ise; Yeşil Teori’dir. Yeşil Teori de dünyaya karşı algılayış biçimlerindeki eksiklik üzerine incelemeler yaparak bu eksikliğin insanın kendisini doğadan ayırarak bağımsız bir özne konumunda bırakmasını eleştirmektedir (Gözen, 2021:530). Diğer eleştirel teoriler gibi güç ilişkileri bağlamında değerlendirmeler ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Yeşil Teori küresel adalet ile ilgili çalışmalar yapmaktadır.

Yeşil Teorinin önemli isimlerden biri ise Robyn Eckersley'dir. *Enviromentalism and Political Theory* (1992) ve *Markets, The State and the Environment* (1995) adlı eserleri ile ekolojik düşünce ve çevre felsefesi bağlamında siyaset biliminde yerini almıştır.

2.4. Postyapısalcılık

Postyapısalcılık bir Uluslararası İlişkiler kuramı olarak bilgi ve teorini üretimi, iktidar ve bilginin güç ile olan ilişkileri ve tüm bu olguların uluslararası sistem üzerindeki yansımaları üzerine araştırmalar yapmaktadır. Postyapısalcı kuram ile kültürel ve sosyolojik bir düşünce sistemi olan postmodernizm birbirleri ile doğrudan bağlantılıdır. Yaklaşık olarak 1980'li yıllardan itibaren dünyada ve uluslararası ilişkiler disiplinde hâkim olan neoliberalizm ve neorealizme karşı postyapısalcı ve postmodern düşünceler ortaya çıkmıştır. Bu düşünceler sistem düzeyinde eleştirel gibi görünmelerine karşı, bu eleştiri düzeyi çok temel bir seviyede kalmıştır ve siyasi ve ekonomik olarak herhangi bir karşıt görüş ortaya çıkarmamıştır.

Postyapısalcı yaklaşım, geleneksel yaklaşımların sabit ve verili kimlik anlayışına karşı çıkmaktadırlar. Buna göre kimlik, inşa edilen bir olgudur ve sürekli olarak değişim içerisindedir. Bu kimlik inşa sürecinde postyapısalcılık için önemli ve belirleyici olan bilgi ve iktidar ilişkileridir. Bilginin üretim biçimi iktidar tarafından belirlenmekte ve buna uygun söylemler oluşturulmaktadır. Dil ve söylem aracılığıyla inşa edilen sosyal bir gerçeklik vardır ve bu gerçeklik iktidarın bilgi üretiminde kullanılır. Bu durum iktidarı elde tutan gücün, gerçekliği de belirlemesine yol açar ve asıl gerçeklik görünmez olur. Bilgi ve iktidar ilişkilerini ortaya koyan en önemli düşünür *Hapishanenin Doğuşu* (1975), *Söylem ve Hakikat* (1982) eserleri ile Michel Foucault'dur. Foucault, iktidarın başlangıç kaynağını belli bir yapının ya da kurumun içerisindeki adeta üs ya da karargâh konumundaki belli bir merkeze ya da her şeyin üzerindeki bir tepe noktasına bağlayan bütün çözümlemeleri baştan yadsımaktadır (Sarup, 1997:113). Foucault, güç ve iktidar arasındaki ilişkileri analiz eder ve bunların birbirleri ile bağlantılarını ortaya koyar. Ona göre gerçeklik algımız deney ve gözleme dayalı mutlak bir olgu ile oluşturulamaz. Bunun nedeni zaten tek bir gerçekliğin olmayışdır. Gerçeklik nesnel bir şekilde belirleyebileceğimiz bilgilerden ibaret değildir. Bilgiyi üreten özne, kendi bakış açısı ve toplumsal koşullarından etkilenecek ve böylece bir gerçeklik üretecektir. İktidar ilişkileri de üretmek istediği bilgiyi güç elde etmek amacı ile üretirler. Bilgi ve iktidar biri olmadan diğerrinin de olamayacağı iki kavramdır.

Postyapısalcılar iktidar tarafından üretilen söylemlerin kökenlerini dikkatli bir şekilde analiz ederek asıl gerçekliğe yakınlaşabileceğimizi iddia eder. Jacques Derrida'nın(1967) yapı söküm yöntemi ile postyapısalcı anlamda kelimelerin gerçek anlamlarına ulaşılabilir. Çünkü, "Anlam bir gösterenler zinciri boyunca hiç durmadan aralıksız hareket halindedir; asla tek bir göstergeye bağlı olmadığından, tam 'yer'inin neresi olduğundan kesin emin olmamız söz konusu bile değildir" (Sarup, 1997:59). Aksi takdirde gücü elinde bulunduran iktidarın söylemlerinin doğru ya da yanlış olup olmadığını anlamamız mümkün olmayacaktır. Derrida yapı söküm yöntemi aracılığıyla dili ve metinleri analiz eder. Kavramların tek başlarına bir anlamı olmadığını ve bunları kavram çiftleri ile kullanarak metin analizi yapmamız gerektiğini ifade eder. Metni ters çevirerek birinci ve ikinci kavram analiz edilmelidir. İkinci kavram, birinci kavramı anlamamıza olanak sağlar. İktidar, kendi egemenliğini sürdürmek için gerçekliği çarpıtacaktır (Foucault, 2003:176). Daha doğrusu kendi çıkarlarına uygun olarak ortaya koyacak ve önümüze gerçek bilgi olarak sunacaktır. Rasyonalist yaklaşımların aksine, post-yapısalcı çalışmalarda bilginin üretimi sadece bilişsel bir konu olarak ele alınmaz. Yorumlama pratikleri ile gücün mekanikleri arasında önemli bir istikrar vardır. Bilgi ve güç birbirlerini karşılıklı olarak besler (Aydın-Düzgit, 2015).

Pozitivist teorilere göre bilgi; nesnel, tarafsız ve kesin olarak bilimsel yöntemlerle elde edebileceğimiz bir gerçekliktir. Post pozitivist teorilerde ise bilgi, nesnel ve tarafsız olamaz. Bilgiye ulaşmaya çalışan ve o bilgiyi sunan özne, bulunduğu koşullardan mutlaka etkilenecektir. Gerçeklik, her şeyin üzerinde görülen, siyasi ve toplumsal tüm ilişkilerden bağımsız, bilimsel yöntemler ile üretilmiş bir bilgi değildir. Gerçeklik, söylemler ile inşa edilmiştir ve dil, gerçekliği oluşturur. Toplumsal gerçekliğin inşası iktidar aygıtını elinde bulunduran güç ilişkileri tarafından gerçekleştirilir.

Bilgi ve iktidar ilişkisindeki iktidar kavramı, yalnızca yönetsel bir iktidara işaret etmez (Foucault, 2003: 162). Toplumsal hayatta karşımıza çıkabilecek her türlü bilgi üretme aracı buna dahildir. Bireyler de -bilinçli düzeyde olmasa bile- bu ilişki biçiminin içerisine girerler ve hâkim düşünce sisteminin yeniden üretilmesinde rol oynarlar. Sanat, edebiyat gibi kültürel unsurlar ve medya aracılığı ile iletilen her türlü veri, iktidarı oluşturur. Dolayısıyla siyasi iktidar ile toplumsal alanı yönlendiren araçlara sahip güçler arasındaki güç ilişkisi, bireye kadar aktarılır.

Uluslararası ilişkilerdeki gerçeklik de bu bilgi- iktidar ilişkisinden bağımsız değildir. Uluslararası ilişkilerde gücü elinde bulunduran hegemonlar, sistemdeki gerçekliği kendi çıkarlarına uygun olacak şekilde inşa etmektedirler. İnşacı perspektifte olduğu gibi, postyapısalcı yaklaşımda da uluslararası sistemin anarşik yapısı onun doğal değil, inşa edilmiş bir niteliğidir. Bu da demektir ki; sistemin yapısı değiştirilemez değildir.

Postyapısalcıların odak noktası bu inşa edilen sistemin dil ve söylem yoluyla oluşturulduğudur. Onlara göre gerçeklik, tek bir nesnel doğrudan ibaret değildir. Zira gerçeklik, gücü elinde bulunduranlar tarafından çarpıtılabilmektedir. Bu yönüyle pozitivist yöntemin karşısında yer almış ve gerçekliğin söylemler üzerinden kurulduğunu, bu yüzden hem bu söylemlerin altındaki gerçeği bulmamız hem de kendi söylemlerimizin hangi gerçekliği ürettiğini göz önüne alarak oluşturmamız gerektiği düşüncesini benimsemişlerdir.

Kimlik anlayışı da postyapısalcılıkta, inşa edilen gerçeklikten başka bir şey değildir. Kimlik önceden verili ve sabit bir olgu değil, tarihsel ve toplumsal bağlamıyla birlikte oluşturulan söylemlerdir. Sürekli değişim ve oluşum içerisindedir. Bu oluşum, uluslararası ilişkilerde aktörlerin etkileşimleri ile ilgili değildir. Kimlik, önceden verili olmadığı gibi devletlerin davranışları ile oluşan bir olgu da değildir. Postyapısalcılığa göre kimlik, bu süreçlerden önce inşa edilir. Daha sonra bu kimliğe uygun dış politikalar üretilir. Bu kimlik ise; iktidarın ve güç ilişkilerinin çıkarlarına uygun olarak hazırlanan söylemsel bir olgudur sadece.

Kimliği oluşturan normlar, değerler gibi düşünsel öğelere yer vermeyen geleneksel yaklaşımlara karşın postyapısalcılık, bu öğelerin iktidar eliyle üretilerek kimliği oluşturan unsurlar olarak karşımıza çıktığına dikkat çeker. Söylemler, iktidar ilişkileri tarafından tarafsız olmayan bir biçimde üretilir ve kimliği oluşturur. İktidar ilişkileri değiştikçe bu kimlik algılamaları da değişmek zorundadır.

Kimlik algılamalarının sonucunda uluslararası politikada güvenlik anlayışları da dönüşür. Devletlerin dost- düşman ayrımına kimlik algılamaları yön verir. Geleneksel yaklaşımlarda da kimliğin işlevi aynıdır. Ancak postyapısalcılık, devletlerin kimlik algılamaları sonucu dış politika üretmediğini, oluşturmak istenen dış politikalara uygun kimlikleri bilinçli olarak inşa ettiklerini belirtir. İktidar ilişkileri değiştikçe, devletlerin tehdit

algılamaları da dönüşmektedir. Söylemler yoluyla gerçeklik çarpıtılarak, iktidar, dış politika davranışlarına, oluşturdıkları kimlikler yoluyla meşruiyet kazandırmaya çalışır.

Kimlik, devletlerin güvenlik algılamalarını doğrudan etkiler konumdadır. Postyapısalcılığa göre güvenlik algılamaları, yine iktidarın bilinçli olarak ürettiği bir süreçtir. İktidar, ülkenin güvenliği ve varlığını tehdit eden bir problem olarak, herhangi bir konuyu belirler ise bu konuyu güvenlikleştirir ve tüm ilişki biçimleriyle topluma da gerçekliği bu yönde iletir. Özellikle medya olmak üzere tüm kültürel unsurlar ile güvenlikleştirdiği konunun halk nezdinde meşruiyetini sağlar.

James Der Derian ve Michael J. Shapiro postmodern ve postyapısalcı görüşleri Uluslararası İlişkiler alanında analiz ettikleri *International/ Intertextual Relations: Postmodern Reading of World Politics* (1998) adlı eserlerinde postmodernizmin araçlarından biri olan metinsellik ve metinler arası ilişkilerin incelenmesi yöntemini kullanmışlardır. Uluslararası İlişkilerin ana ve en önemli konuları olan aktör analizleri, devletin sistemdeki rolü ve uluslararası sistemin anarşik yapısı gibi sorunlara postyapısalcı bakış açısıyla yorumlamalar getirmişlerdir.

Uluslararası İlişkilerde postyapısalcılık, gerçeklik anlayışı ile tarihsel ve toplumsal zorunlulukları göz ardı etmiştir. Gerçekliğin yalnızca söylemlerden ibaret olduğunu söylerken, bu söylemlere çok fazla önem addederek olayların pratikteki yaşanma biçimlerini, toplumsal gerçekliği yok saymıştır. Söylemlerin asıl anlamlarını araştırmaya çalışırken, onların içi boşaltılmış kavramlar olarak ortada kalmasına neden olmuştur. Bunu nedeni söylem olarak ifade edilenin aslında zaten birer ‘gerçeklik’ olmalarıdır. Toplumsal bağlamından, gerçek hayattan koparılmış kavramların hiçbir yararı bulunmayacaktır. Kavramın gerçek anlamı, pratikte kullanıldığı biçimidir. Postyapısalcılığın bu anlamda sistemde bir dönüşüm içerisine girmesinin sonucunda, eleştirel kuramlar sisteme karşı olmalarından dolayı sistemi oluşturan geleneksel teorilerin pozitivist anlayışından sıyrılarak postpozitivist bir çizgi belirlemişlerdir. Ancak bu durum eleştirel teoriler için bilimsellikten uzak olarak görülmesine ve geleneksel yaklaşımların uluslararası ilişkilerde hakimiyetinin devam etmesine neden olmuştur.

2.5. Postkolonyalizm

Postkolonyal teori yalnızca Uluslararası İlişkiler disiplininde yer alan bir kuram değildir. Özellikle edebiyat ve sanat ile olan ilişkisi teorinin özelliklerinden biridir. Bunun nedeni ise, Batı'nın kültür emperyalizmi aracılığı ile Batı dışı halklar ile ilgili kimlik algılamaları yaratması ve bunları edebiyat, sanat ve diğer toplumsal alanlarda yaymasıdır. Bu algılamalar genellikle Batı medeniyetinin üstünlüğüne karşın Doğu medeniyetinin gelişmemiş olduğu yönünde yapılan bir yanlış tanıma politikası ile ilgilidir. Doğu medeniyetlerinin kadim özellikler taşıması nedeniyle de bu medeniyetlerin külliyatının Batı'dan eski ve daha fazla olmasının mazeretini ise; Doğu'nun bu özelliklerine rağmen akıl ve bilimsellikten uzak olduğu, asıl olan bilimin ve felsefenin Batı ile başladığı yönündeki yanlış bir anlatım ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Postkolonyal teori tam da bu noktada Batı'nın adeta işine geldiği gibi tarihin yeniden yazımına girişmesine, toplumsal ve tarihsel olayları ve süreçleri çarpıtmasına getirdiği eleştiriler ile hem Sosyal Bilimler hem de Uluslararası İlişkiler disiplini açısından oldukça anlamlı ve önemlidir.

Anlamsal ve tarihsel olarak ise postkolonyalizm; kolonyal dönemin sona ermesinden sonraki sürece atıfta bulunmaktadır. Tarihsel olarak sömürgelerin bağımsızlığına kavuştuğu dekolonizasyon hareketinden sonraki döneme işaret etmektedir. Dekolonizasyon adı verilen bu süreç Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonraki süreçte sömürge imparatorlukları yıkılmış ancak hala Batılı devletler kolonilerinden vazgeçmemişlerdi. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde ise Avrupa'nın çoğu kolonisi artık siyasi bağımsızlıklarına kavuşmuş durumdaydı. Bu dönemden itibaren postkolonyal dönem olarak adlandırılır. Ancak Soğuk Savaş sonrasında ve nihayetinde küreselleşme ile postkolonyal teori bugün kullandığımız anlamıyla şeklini almıştır.

Postkolonyalizmin sömürge sonrası dönem üzerine analizleri farklı açılardan incelenebilmektedir. Eski sömürge ülkelerinin günümüzdeki durumlarını açıklamak için kullanılan, yalnızca siyasi bir değişimi ifade eden bir kavram olarak kullanmakla beraber siyaset felsefesindeki asıl yeri ve önemini eleştirel bir teori olarak görmekteyiz. Postkolonyal kuram yalnızca eski sömürge ülkelerinin siyasi olarak sömürgeден bağımsızlaşması durumunu ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda kolonyal dönemde yaşananların günümüzdeki etkilerini de incelemekte ve sömürgeleştirilen öznenin tüm bu süreçlerde yaşamış olduğu problemler ile ilgilenmektedir. Bunun nedeni kolonyalizmin yalnızca siyasi

ve ekonomik olarak etkilerinin ve sonuçlarının olmaması, kültürel ve sosyolojik olarak da yıkıcı etkilerinin bulunmasıdır. Böyle bir durum söz konusu olmasaydı, siyasi ve ekonomik olarak bağımsızlığını elde etmiş olan halklar, kolonyal dönemi bir daha hatırlamayıp, toplumsal gelişimlerini tamamlamaya çalışırlardı. Ancak o dönemde yaşadıkları aşağılanma ve ikinci sınıf olma gibi sosyopsikolojik etkenler sömürgeleştirilenin özne olma sürecini kesintiye uğratmıştır ve halen bağımsız bir aktör gibi davranması, kolonyal dönemin üzerindeki etkilerinin yok olması mümkün olmamıştır.

Diğer yandan postkolonyal kuramın işaret ettiği diğer bir nokta ise; dekolonizasyon döneminden sonra siyasi ve ekonomik bağımsızlığın sağlanmış olması, eski sömürge ülkelerinin gerçek anlamda bağımsızlıklarını kazandıklarını göstermemiştir. Batılı devletler ekonomik, siyasi ve kültürel olarak bu ülkelere etkide bulunmaya devam etmektedir. Eski sömürgeci güçler yalnızca fiziksel olarak sömürgeleştirildikleri bölgelerde bulunmuyorlardı. Bölgeden çıkarken de yalnızca fiziksel olarak gitmiş bulundular. Çünkü sömürgeci güçler, fiziki varlıklarını askeri ve yönetsel olarak sona erdirmiş olsalar dahi ekonomik ilişkilerine devam etmektedirler. Batılı sömürgeci güçler, eski sömürge bölgelerindeki doğal kaynakların, tarımsal faaliyetlerin ve diğer ekonomik üretim araçlarının üzerindeki kontrollerini halen devam ettirmeye çalışmaktadır.

Sömürge sonrası dönemi açıklamak için yalnızca siyasi ve ekonomik değil sosyolojik ve psikolojik unsurlar da ele alınmalıdır. Bunun nedeni sömürgeciliğin yapısal olarak özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Sömürgeci yönetim, bireyin ve toplumun tüm hücrelerine inşa edilmiş bir sistemsel yönlendirmedir. Bunu edebiyat, eğitim, sinema, yazılı ve yazılı olmayan basın gibi bütün kültürel sistemleri ile gerçekleştirir. Ve bu yönlendirme doğru olabilme ihtimali varmış gibi görünen, gerekçelendirilmiş bir yanlış bilgilerden oluşmaktadır. Bu sistem kültür emperyalizmi olarak da adlandırılır.

Postkolonyal teoriyi diğer Uluslararası İlişkiler teorilerinden ayıran başlıca özellik, Batı merkezli olmayışıdır. Şu ana kadar incelediğimiz tüm teoriler hem Batı’da üretilmiş hem de Batı’nın Uluslararası İlişkiler anlayışı ile paralel olarak oluşturulmuştur. Eleştirel bir teori olan Marksizm dahi Batı’nın kendi ülkelerinde oluşturduğu ekonomik ve siyasi sistem ile ilgilenerek, o sistemin yarattığı krizleri çözmek ile ilgilidir. Geleneksel pozitivist Uluslararası İlişkiler anlayışına karşı üretilmiş olan post pozitivist bir teori olarak postyapısalcılık ise, yine Batılı devletlerin iktidar yapıları ile ilgili problemlere

değınmişlerdir. Bu teoriler Uluslararası İlişkilerde kolonyalizm sistemleri ile ilgilenmeyerek, üçüncü dünyayı yok saymışlardır ve birinci dünya olarak adlandırılan Batılı devletler arasındaki güç ilişkilerine odaklanmışlardır. Ayrıca Batı dışı siyasi ve ekonomik modeller Uluslararası İlişkilerin genelinde geri kalmışlık ve medeni olmayan olarak algılanmış ve bu devletlerin her zaman Batılı devletlerin seviyelerine gelmeleri gerektiği ön kabulü ile çalışmalar üretilmiştir.

Bu teorilerin Batı'da üretilmiş olmaları nedeni ile, Batı ile ilgili teoriler olmaları bir çelişki barındırmaz. Buradaki asıl problem; Batı'nın bu teorileri evrensel, tüm dünya için geçerli teoriler olarak dünyaya lanse etmesidir. Bununla birlikte uluslararası sistemi de bu fikirler ile domine edip yönetme amacına sahip olmalarıdır. Uluslararası İlişkiler, Batı merkezli teoriler ile analizler yapılarak değerlendirilen bir sistem ve disiplin olmuştur. Ancak bu teorilerin sistemdeki problemlere bir çözüm getiremediği ortadadır. Daha doğrusu; problemin kendisi bu Batı merkezli oluşturulmuş sistemdir. Dünyanın geri kalanını yok sayarak oluşturulan bu sistem, uluslararası ilişkilerdeki problemleri açıklamak için başarısız olmuş, dünyadaki çatışma ve savaşları engelleyememiştir.

Batı merkezli teorilerin başarısız olmalarının tek nedeni geri kalan dünyayı yok saymaları değildir. Dünya ekonomik sistemini oluşturan teoriler dahil olmak üzere tüm Uluslararası İlişkileri oluşturan teoriler, Batı'nın dünyanın geri kalanına hükmetmesi ve onları sömürme biçimlerini meşrulaştırması üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla bir sömüren ve sömürülen öznenin bulunduğu sistemde çatışmalar olması kaçınılmazdır. Sömürge sistemini doğal ve meşru bir yöntem olarak belirledikten ve Avrupa'nın gelişimi için bir araç haline gelmesini teoriler ile kanıtladıktan sonra, sömürge sistemini araştırmak ve incelemek gerekmecektir. Sömürgeciliğin kendi doğasını incelemek de bu durumda gereksiz olacak ve o bölgelerde yaşanan çatışma ve savaşlar sömürgecilik sistemi ile ilgisiz bir biçimde, bu ülkelerin iç politik problemlerinden kaynaklanan olaylar olarak görülecektir. Bu durumda sorunun kaynağı göz ardı edilmiş olup Uluslararası İlişkilerde çözüm arayışları da bir sonuç vermeyecektir (Acharya, Buzan, 2018: 311).

Postkolonyal teori, kolonyal dönemde Batı emperyalizminin sömürgesi altında yaşamış olan halklar üzerinde dekolonizasyon döneminden sonra ekonomik, kültürel ve sosyopsikolojik olarak miras kalan sömürge döneminin etkilerini inceler. Dekolonizasyondan sonra yönetsel olarak bağımsızlığını kazanmış halklar, ekonomik ve

kültürel sömürünün devam etmesi ile özgürleşememişlerdir. Postkolonyalizmin en önemli düşünürleri ise Frantz Fanon, Edward Said, Gayatri Spivak, Homi Bhabha olarak karşımıza çıkmaktadır.

Batı merkezli Uluslararası İlişkilerin sonucu olarak, uluslararası sistemin ekonomik ve siyasi yapısının, günümüzde küreselleşme ile sınırların, serbest dolaşımın önündeki engellerin kaldırıldığı, dünyanın büyük bir tek devlet olarak görüldüğü yaklaşımın sonuçları olarak, tüm devletler de eşit bir şekilde sistemde yerlerini alırlar. Ancak yüzyıllarca Avrupa tarafından kaynakları sömürülmüş olan halklar ile bu sömürü sırasında aşırı sermaye birikimi elde eden emperyalist devletleri, sistem içerisinde eşit şartlarda ve kuralsız, serbest bir şekilde karşı karşıya getirmek, aslında şartların eşit değil; emperyalist devletlerin lehine oluştuğunun göstergesidir.

Üçüncü dünya olarak adlandırılan ülkelerin kaynaklarının transferi sayesinde ekonomik güç elde etmiş olan Batılı devletler, bunu kabul etmeyip, sömürü sisteminin dekolonizasyon ile sona erdiğini ve bu dönemden sonra Batı'nın gelişmiş ekonomik teorileri ve sistemleri sayesinde bu gücü elde ettiklerini ve üçüncü dünyanın ise bunu başaramadığını dünyaya lanse etmeye çalışmışlardır. Tarihsel olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasına denk gelen bu dönemde Batı'da da yaşanan yönetsel değişimler, Batı'nın sömürge, insan hakları ihlalleri, soykırımlar ile dolu tarihlerini reddetmelerine bir dayanak oluşturmuştur. Batı, daha da ileri giderek insan hakları, özgürlük, eşitlik gibi evrensel ve ahlaki görülen olguların savunucusu olarak kendisini dünyaya göstermiştir. Batı'da bu fikirlerin olgunlaştığı aydınlanma devriminin yaşandığı dönemlerde, üçüncü dünyada kölelik ve insan ticareti yine Batılı devletler tarafından halen sürdürülmüştür.

Postkolonyalizm de inşacı bir perspektiften tarihin ve sosyal gerçekliğin, güç ve iktidar ilişkileri tarafından yeniden inşa edildiğini öne sürer. Batı, kendisine inşa ettiği kimlik doğrultusunda tarihi yeniden yazmaya kalkmaktadır. Bu kimlik; demokrasi, hukuk devleti, modernite gibi değerler ile kendisini diğer medeniyetlerden üstün bir medeniyet; kendi fikirlerinin de evrensel, tüm dünyaya yayılması gereken değerler olarak inşa edilmiş ve tüm kültürel ve sosyal ilişki biçimlerini kullanarak dünyaya bu kimliklerini yaymaya çalışmışlardır. Ayrıca yalnızca kültürel unsurlar gibi yumuşak güç değil, gerektiğinde bu değerler adına sert güç kullanmaktan da çekinmemişlerdir.

Postkolonyalizmin, postyapısalcılık ile benzerliği ise ‘söylem’ noktasında aynı fikirde olmasıdır. Postyapısalcılıkta bulunan gerçekliğin söylemler tarafından üretilmesi teorisi, postkolonyalizmde Batı medeniyetinin diğer medeniyetleri kendinden aşağı medeniyetler olarak gösterme, onlara böyle bir kimlik inşa etme çabasında olmaları şeklinde kendini gösterir.

Postkolonyal teoride, sömürgeci ve sömürülen arasındaki ilişki öncelikle kolonyal dönemden başlanılarak incelenmeye başlanılır. Bu dönemin kendine has özellikleri vardır. Sömürgeci Avrupa devletleri, üçüncü dünya olarak adlandırılan Avrupa dışındaki bölgelerde oluşturdukları kolonilerle, bölgede siyasi ve ekonomik hakimiyet kurmuşlardır. Oluşturdukları kolonilerdeki bu üstünlük, kolonilerdeki tüm kaynakları Avrupa’ya transfer etmek üzerine kurulmuştur. Ancak kolonicilik bir yönetim sistemi olarak yalnızca sermaye transferine indirgenemeyecek bir olgudur. Toplumsal ve tarihsel sonuçları bağlamında çok daha kapsamlı etkileri vardır. Bu etkiler kolonicinin bölgeden ayrılması ile birdenbire sona ermez. Yüzyıllarca başka bir medeniyet tarafından sömürülmüş ve aşağılanmış halklar, kolonici bölgeden gittikten sonra, kendi öznelliğini oluşturamamış, siyasi, ekonomik tecrübeleri oluşmamış ve tüm topluma sirayet eden bir aşağılık kompleksi ile baş başa kalmış olurlar.

Dekolonizasyon sürecinden sonra bağımsızlığını kazanan halklar, devlet yönetme kabiliyetinden yoksunlardı. Bu dönemde halkın kendi içerisinde sömürgeci ile iş birliğine soyunan burjuva sınıfı aracılığı ile sömürgeci Batılı devletler, askeri olarak bölgeden çekilmiş gibi görünseler de siyasi ve ekonomik bağlantılarını sürdürmeye, sömürünün yeni biçimlerini oluşturmaya başlamışlardı.

Postkolonyal dönemde Batı; kendi kimliğini üstün medeniyet, öteki olarak tanımladığı Doğu’yu da gelişmemiş ve daha aşağı bir medeniyet olarak dünyaya sunmaya çalışmıştır. Bunu yaparken edebiyat, sinema gibi kültürel unsurlara başvurmuştur. Postkolonyalizme göre Batı, sömürünün ve aşağılamanın başka bir yolunu bulmuştu. Postkolonyalizm sadece sömürgecilik sonrası ortaya çıkan yeni siyasal düzeni ya da tarihsel dönemi tanımlamak için değil, sömürgeciliğin yarattığı eşitsiz güç ilişkilerini açığa çıkaran sanatsal ve bilimsel üretimler için de kullanılır (Doğanay, 2022). Bu güç ilişkileri eşitsizliği tekrar tekrar üretmekte ve var olan küresel adaletsizliği gün geçtikçe daha da büyötmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE POSTKOLONYAL KURAM

Postkolonyalizm, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde Batı dışı üretilmiş ve Batı'nın sömürge ve emperyalist faaliyetleri ile uluslararası sistemi kendi lehine sistemli olarak düzenlemesini ve Batı dışı dünyanın yok sayılmasını eleştiren bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dekolonizasyon döneminden sonra sömürge ülkelerinin siyasi bağımsızlıklarını kazanmaları ile Uluslararası İlişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde dekolonizasyondan sonra disiplinde ve uluslararası sistemde Batı'nın sömürgecilik faaliyetleri açık bir şekilde konuşulmaya başlanacak ve hem siyasi ve ekonomik hem de zihinsel ve kültürel olarak sömürgeciliğin tamamen tasfiyesi için toplumsal yaşamda ve akademik mecralarda çalışmalar yürütölmeye başlanmıştır.

Soğuk Savaş döneminden sonra ortaya çıkan uluslararası sistemde postkolonyal çalışmalara olan ilgi disiplinde ve dünyada daha da artmış ve dünya ırkçılığa ve ayrımcılığa karşı gittikçe daha hassas hale gelmeye başlamıştı. Yalnızca Siyaset Bilimi ya da Sosyoloji içerisinde kalmayıp postkolonyal teori her alanda yayılmaya başlamıştır. Bu yayılma ve politik doğrucu bir biçimde toplumsal ve akademik yaşamdaki ırkçı ve ayrımcı söylemlere karşı oluşan hassasiyet ve karşı çıkış, pratik olarak etkili olup olmadığı tartışmalıdır. Örneğin; Beyaz olmayan insanların pratik hayatlarında halen ayrımcılığa maruz kalmadığını söyleyemeyiz.

Postkolonyal kuram dekolonyal düşünce ile de oldukça bağlantılıdır. Sömürgeciliğin tasfiyesinin her anlamda sağlanabilmesi için neler yapılması gerektiğine odaklanmaktadırlar. Hayatın her alanında sömürgeci söylemlerden ve uygulamalardan vazgeçilmesi gerektiğini belirtmektedirler.

Postkolonyal teorinin incelediği ve bu teoriyi oluşturan ve sürdüren düşünürler, öncelikle sömürge döneminde, sömürgeleştirilen bireylerin özne olarak yaşadıkları durumu analiz etmekte ve bunun siyasi ve toplumsal hayata etkilerini ortaya koyarak sömürgecilik sisteminin hem bireye hem de uluslararası sistem içerisinde bir aktör olarak var olan devlete varoluşsal bir zarar verdiğini gözler önüne sermektedir. Postkolonyalizm yalnızca sömürge döneminde yaşanan eşitsiz güç ilişkileri ve yönetsel olarak bir tahakküm sistemi olarak kolonyalizmi eleştirmez. Postkolonyalizmin eleştirisi ve amacı; kültürel farklılıklardan

doğan eşitsizlikleri tanımlayarak bu eşitsizlikleri üreten modernizm ile Avrupa merkezci yaklaşımları ortaya koymaktır (Dirlik, 1994).

3.1.Postkolonyal Yaklaşımın Tarihsel Kökenleri

Postkolonyalizmi anlaşılır kılmak için öncelikle ‘kolonyal’ dönemi anlamamız gerekmektedir. Kolonizasyon, yalnızca bir emperyalist sömürü biçimini ifade etmez, belirli bir tarihsel dönemi ifade eder (McCarthy, 2009). Bu tarihsel dönem ise günümüz siyasetini yalnızca etkilemez aynı zamanda daha da öteye giderek doğrudan sistemi ‘oluşturmuş’, bilinçli bir tarihsel eylemdir. Bu eylem yalnızca sömürü, ekonomik kaynak elde etmek amacıyla tarihin belirli bir döneminde, belirli bir ülkenin yöneticileri tarafından başka bir ülkeyi işgal etmesi değildir. Kolonyalist devletin amacı geleceği şekillendirmektir. Dolayısıyla sömürgeci güç, sömürgeleştirdiği bölgede askeri ve ekonomik faaliyetlerin yanı sıra kültürel olarak da asimile ya da ikinci sınıf oluşturma çabası içerisine girmiştir. Bu sayede uluslararası sistemin yönetimi ve hakimiyeti de bu sömürgeci güçlerin eline geçmiştir.

Günümüz küresel sisteminin temelleri kolonyalist dönemde atılmıştır. Bu dönemi tarihsel olarak coğrafi keşifler ile başlatabiliriz. Ancak sanayi devrimi ile kapitalist ekonomik sistemin oluşumu ve kolonyalizmin inşasındaki amaç birlikte düşünülmelidir. Lenin’e göre (1917) emperyalizm, kapitalizmin en üst aşamasıdır. Kapitalizmin özü gereği her zaman daha fazlasına ihtiyacı vardır. Kolonyalist dönemde Avrupa, ihtiyacı olan kaynakları deniz aşırı bölgelerden elde etmek amacıyla harekete geçmiş ve sömürgeler elde etmişti. Bu dönemde sömürge devletleri yalnızca bölgenin doğal kaynaklarını sömürüp bölgeden çekilmemişlerdir. Orada kendi vatandaşlarından oluşan yönetimler -koloniler- oluşturup bölge halklarını köleleştirmişlerdir. Bu köleleştirme esnasında yerel halk yalnızca askeri zor gücü ile yönetilmemiş, sosyopsikolojik olarak da aşağı ve yetersiz, yönetilmesi gereken halklar olduklarına inandırılarak sindirilmiş ve itaat etmeleri sağlanmıştır. Nitekim bir halkı yüzyıllar boyunca yalnızca askeri zor ile sömürmek mümkün olmayacaktı. Kültürel hegemonya yöntemleri ile Avrupa kendi kültürünün üstün olduğunu yayarak küresel sistemi kontrol etmek ve ona hâkim olmak amacıyla dünyayı kolonileştirmiştir. Günümüzde dünyada oluşan hâkim Batı kültürünün temelleri de bu dönemde atılmıştır.

Tarihsel olarak bakıldığında sömürgecilik süreci deniz aşırı faaliyetler ile oldukça yakından ilişkilidir. Bir dönem kendi aralarında ticaret yapan devletler arasında Avrupalılar, yeni ticaret yolları ararken Hindistan ve Amerika kıtasını keşfetmekle beraber, kendileri gibi olmayan ve ekonomik, siyasi ve kültürel olarak farklı olan medeniyetlerle karşılaştılar. Bu karşılaşmalar sonucunda askeri zor gücü kullanarak bu bölgelere ya yerleştiler ya da doğal kaynaklarını Avrupa'ya transfer ettiler. Avrupa, Amerika ve Afrika arasında bir insan köle ticareti bu dönemde kurulmuştur. Tüm bu faaliyetlerin sonucunda Avrupa dünyanın beşte dördünü sömürgeleştirdi ya da yarı sömürgeleştirdi. Milyonlarca insan hastalık, açlık ve askeri güç ile Avrupa tarafından öldürüldü (Young, 2024: 48). Atlantik köle ticareti sistemi tahmini olarak 12 ila 15 milyon Afrikalının Atlantik okyanusu üzerinde insanlık dışı şartlarda taşınmasına neden olmuştur (Kachur, 2006). “Çıkış noktası bakımından baharatın, altının ve zenginliğin kaynağı olarak düşünülen Hindistan'a gitmek amaçlanmışken bugünkü Orta Amerika'nın Atlas Okyanusu kıyılarına ulaşılmasıyla (1492) bölge modern sömürgeciliğin ilk uygulama alanı olmuştur (Ünver, 2022). Sömürge imparatorluklarının oluşum sürecinde yaşanan bu insanlık dışı uygulamalar neticesinde doğal kaynakların sömürsü sonucunda sermaye birikimine sahip olan Avrupalı devletler, büyük bir zenginlik sahibi haline gelmişlerdi.

Birinci Dünya Savaşı dönemine gelindiğinde ise yaşanan çatışmalar yalnızca sömürgeleri nasıl paylaşacakları konusundaki anlaşmazlıkların çözülmesi süreci idi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge imparatorlukları dünyada en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Ancak bu paylaşım savaşı sonucunda Avrupa güç kaybetmiş, yeni bir emperyalist güç olarak Amerika Birleşik Devletleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni devlet de Avrupa kültürünün ve kapitalist ekonomik kültürünün hakimiyeti için çalışmaya devam etmiştir. Bu savaşın sonucu olarak emperyalist devletlerin sömürgelerini eşitsiz paylaşımları, İkinci Dünya Savaşını da beraberinde getirmiştir. Bu arada kolonilerdeki yerel halk hem ekonomik hem insan gücü olarak savaşın etkilerini hissedenler olarak, metropol ülkenin güçsüzlüğünden ve yorgunluğundan da faydalanarak isyanlar başlatmış, böylece dekolonizasyon süreci de başlamıştır. İlk olarak iki dünya savaşı arası dönemde başlayan dekolonizasyon süreci 1970'li yıllara dek sürmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki iki kutuplu Soğuk Savaş döneminde artık emperyalist güç olarak ABD karşımıza çıkmaktadır. SSCB karşı kutup olarak Marksist sömürgeci hareketlere askeri ve siyasi olarak destek vermiş dekolonizasyona katkı

sağlamıştır. O dönemde sömürgelerde oluşan milliyetçi ve Marksist fikirlerin de etkileri ile sömürge karşıtı hareketler güçlenmiştir. Birleşmiş Milletler gibi uluslararası bir organizasyonun da kurulması ile sömürge ülkeleri kendilerini uluslararası topluma duyurmayı başarmışlardır (Söğüt, 2019: 268).

Yaşanan bu gelişmelerin ardından 1960'lı yıllara gelindiğinde tüm sömürgelerde hareketlilikler yaşanmaya başlanmıştır. Sahra-altı Afrika ülkelerinin büyük bir kısmı 1960'lı yıllarda bağımsızlıklarını kazandı. Belçika, İngiltere ve Fransa'nın sömürgeleri arasında bulunan 17 ülke 1960 yılında bağımsızlıklarını ilan etti. Ancak Portekiz sömürgeleri 1970'li yıllara kadar bekledi. Eritre gibi diğer ülkelerin egemenliklerini yeniden kazanmaları ise daha uzun zaman aldı (Ata, 2024).

Kolonilerin bağımsızlık savaşları ile dekolonizasyon sürecini tamamlaması ile postkolonyal dönem ortaya çıkmıştır. Kolonilerin bağımsızlıklarına kavuştukları halde bu dönemin hala kolonyal olan ile ilişkisine vurgu yapmak amacı ile postkolonyal kavramı kullanılmaktadır. Nihayetinde kolonyalizm yalnızca yönetsel ve ekonomik değil kültürel ve sosyal bir olguyu da ifade etmekteydi. Bağımsızlıklarını kazanmış olan eski sömürge ülkeleri, ekonomik olarak güçsüz, sosyal, kültürel ve psikolojik olarak Batı kültürünün etkisinde ve yönetsel olarak tecrübesizlerdi. Yerel halk kendi dillerinden ve kültüründen uzaklaştırılmış, metropol ülkenin dilini ve kültürünü benimsemek durumunda kalmıştır. Postkolonyal dönemde Batı, eski sömürgeleri üzerinde hakimiyetinin devamını sağlamak amacıyla kültürel ve ekonomik müdahalelerini sürdürmüştür.

Belki de terimin en belirgin kullanımı, Avrupa sömürge genişlemesi çağını hemen takip eden bir tarih dönemini belirtmek için temel bir tarihsel etiket olarak kullanılmasıdır. Bu, büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı'nın sonucuyla çakışan, sömürgeci güçlerin eski sömürgelere giderek daha fazla bağımsızlık vermeye başladığı dönemdir (Hook, 2004:5).

3.2.Postkolonyalizm ve Dekolonyalizm Kavramları

Postkolonyalizm ve dekolonyalizm kavramlarına kullanım alanları olarak baktığımız zaman bu kavramlar, sömürge söylemleri içerisinde değerlendirilir. Kavramlar sömürgecilik tarihinin başladığı ve devam ettiği süreci ve sömürgeci bağımsızlıktan sonraki dönemi açıklamak ve analiz etmek için kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu düşüncelerin temel amacı

sömürge tasfiyesi sonrasında, ideolojik ve kültürel olarak da bağımsızlık sağlanması ve Batı'nın hakimiyetine tam olarak son verilmesidir.

Bu iki kavram temelde sömürge sonrası ile ilgilidir. Ancak aralarında küçük farklar da bulunmaktadır. Postkolonyal çalışmalar, tüm dünyaya uygulanacak biçimde tasarlanmış belli Marksist kavramları kullanarak sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı çıkışlarında sömürgecilik karşıtı hareketleri izlerken, dekolonyal düşünür ve aktivistler, yerel tarihlere çeşitli biçimlerde vurgu yaptıklarında bile, Latin Amerika'nın kendine has durumunu tartıştıklarını ileri sürerler (Young, 2024:51).

Dekolonyal düşünce tarihin farklı dönemlerinde ve farklı bölgelerde yaşanan sömürgeciliğin aynı olmadığına dikkat çeker ve bunları inceleyerek Batı hakimiyetinin mutlak sonunun nasıl getirilip tam bağımsızlığın sağlanacağını inceler. Postkolonyal çalışmalar ise bunları yok sayarak her bölge için sömürge tasfiyesinin aynı yolundan bahseder.

Sömürge tasfiyesi her iki düşünce için de aynı içeriğe sahiptir. Bu tasfiyenin anlamı teorik olarak, resmîyette bağımsızlığını kazanmış gibi görünen halkların üzerindeki siyasal, ekonomik ve kültürel hakimiyetin sona erdirilmesidir. Postkolonyal düşünürler günümüzde halen devam ettiğini düşündükleri bu tahakkümün Batı'nın Doğu imajlarını üretmesi ve kendini üstün görmesi durumunu, hangi ideolojik ve zihinsel araçlar ile oluşturduğunu incelemektedir. Batı, bu tahakkümü bilim, felsefe ve edebiyat ile doğrudan yerel halkın kültürüne ve bilgi üretimine saldırarak ve onları aşağı göstererek, kendisini üstün kılmaya ve bu halklar üzerindeki hakimiyetini devam ettirmeye çalışarak sağlamıştır.

3.3.Bir Uluslararası İlişkiler Kuramı Olarak Postkolonyalizm

Postkolonyalizm bir teorik yaklaşım olarak Uluslararası İlişkiler disiplinine 1990'larda dahil olmuştur (Balcı ve Kardaş, 2023). Postkolonyal teori, disipline hâkim uluslararası ilişkiler teorileri arasında Batı merkezli olmayan bir teori olarak farklılık göstermektedir. Uluslararası sistemde mevcut düzen, Batı ve onun siyasal sistemi ile bütünleşmiştir. Sistemin işleyişi ile ilgili kurallar ve düzenlemeler, Batı'nın evrensel olarak nitelediği değerler çerçevesindeki söylemler ile inşa edilmiş, bu sisteme uymayan devletler ise modern- dışı, medeniyet- dışı gibi tanımlamalar ile hem aşağılanmış hem de sistem dışına

itilmeye çalışılmıştır. Bugün postkolonyal olarak adlandırılan konuların ihmalı, Uluslararası İlişkilerin büyük güçler dışındaki siyasetle tarihsel olarak pek ilgilenmediğini ortaya koymaktadır (Baylis, 2021: 322). Uluslararası İlişkiler teorileri kolonyal dönemde yaşanan ve günümüzde halen devam eden sömürgeci ilişki biçimlerini yok saymaktadırlar (Tepeciklioğlu, 2013: 85).

Postkolonyal düşüncenin tespitlerinden biri, Batı'nın dünyaya evrensel olarak sunduğu bu değerler sisteminin, yalnızca kendi çıkarları oluşudur. Batı, 'Doğu' olarak karşısına koyduğu kimliği, akıl ve bilim dışılıkla, gelişmemişlikle, adeta kendisine göre ikinci sınıf bir medeniyet olarak dünyaya sunmaya çalışmıştır. Edebiyat, sinema, müzik gibi her türlü kültürel ve düşünsel faaliyetler ile tarihi ve gerçekliği çarpıtarak sosyopsikolojik olarak üstünlük sağlamaya çalışmakla birlikte, bilimsel çalışmalarda dahi bu tavrını sürdürmüştür.

Batı'nın dünyayı medya ve iletişim araçları ile etkileme kabiliyeti, ekonomik gelişmişlik düzeyleri ile eş değer ilerlemekteydi. Ancak bu ekonomik gelişmenin kaynağı olarak, yüzyıllarca sömürdükleri ve kaynaklarını Avrupa'ya aktardıkları 'gelişmemiş' üçüncü dünya ülkelerinden elde edilmiş olmaları konusundan söz etmezler. Evrensel ve insanın doğasına uygun olarak ürettiklerini iddia ettikleri kapitalist iktisadi sistem, zorunlu olarak emperyalizmi doğurmuş, ezen ve ezilen olarak iki kutbun oluşmasına neden olmuştur.

Postkolonyalizm, zihni sömürgecilikten arındırmaya ve baskılanmış ve değersizleştirilmiş bilgileri yeniden sahiplenmeye yönelik bilinçli bir girişimdir (Young, 2024: 35). Kolonyalizm, emperyalist girişimler içerisinde sömürgeleştirilen öznenin en çok zarar gördüğü biçimdir. Bunun nedeni kolonicilerin direkt olarak sömürgeleştirilenin topraklarına yerleşimci olarak girmeleri ve sömürge etkilerini doğrudan yaşatmalarıdır. Postkolonyalizm de bu etkileri inceler ve bağımsızlıklarını kazanmış devletlerin bu etkilerden kurtularak özgüvenli ve tam bağımsız birer aktör olarak uluslararası ilişkilerde eski sömürgeci devletler ile eşit konumda yer almasını hedeflemektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplininin kuruluşu Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaşın yıkıcı etkileri ile boğuşan devletlerin barışı sağlamak ve sürdürmek amacıyla çalışmalar yapması ile başlamıştır. Disiplin ABD ve Avrupa'nın kurdukları küresel sistemin sorunsuz bir şekilde ilerlemesi çabası ile oluşturmaya çalıştıkları ve bu düzeni meşru kılmak üzere

ortaya attıkları teorilerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu teoriler de dolayısıyla ABD ve Avrupa'nın -yani artık Batı olarak adlandırabileceğimiz Blok'un- çıkarlarını korumak, sömürgeler başta olmak üzere kurdukları ekonomik ve siyasi düzenin devamını sağlamak ile ilgilenmiştir. Günümüzde bu teoriler halen uluslararası sistemin doğal yapısı olarak görülmekte ve Batı'nın çıkarlarının savunulması Uluslararası İlişkilerde normalleştirilmektedir.

Ancak dekolonizasyon ve ardından Soğuk Savaşın sona ermesinden sonraki dönemde, Batı dışı Uluslararası İlişkiler fikirleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Dekolonizasyonun oldukça kanlı ve acımasız geçmesi, Batı'nın iki yüzlülüğünün dünyada görülmeye başlanmasını sağlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde Avrupa merkezcilik ve Batı merkezcilik tartışmaları gittikçe artmaya başlamış ve Batı dışı Uluslararası İlişkilere olan ilgi de farklı bir yöne doğru evrilmiştir. Batılı teorilerin Batı merkezcilik, üstün medeniyet ve evrensellik gibi söylemlerinin eleştirilmeye başlanması ve tartışmaların bu yönde ilerlemesiyle Batı dışının da aktör olarak yerini almaya başladığı teoriler inşa edilebileceği fikirleri yaygınlaşmaya başlamıştır (Gökcan, 2021:1053).

Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra Uluslararası İlişkilerde ortaya çıkan eleştirel teoriler arasında postkolonyalizm de bulunmaktadır. Soğuk Savaş döneminde komünizm ve kapitalizm olmak üzere iki kutup arasında kalmış ve sömürgelerden bağımsızlıklarını kazanmış yeni devletler üçüncü bir grup oluşturarak bağlantısızlar olarak uluslararası sistemde yerlerini almışlardır. Bu dönemin sona ermesinden sonra ise bağımsızlıklarını kazandıkları halen süren sömürge etkilerini ve Birinci Dünya odaklı Uluslararası İlişkileri eleştiren postkolonyal teori ortaya çıkmıştır.

Batı kökenli olmayan uluslararası ilişkiler teorisi olarak önem taşıyan postkolonyalizm, Batı'dan kaynaklı kültürel söylemlere ve Batı'nın egemenliğine, Oryantalizme eleştiriler getirerek, yerel üçüncü dünya teorilerinden farklılaşmış ve küresel bir Batı dışı uluslararası ilişkiler teorisi ortaya çıkmıştır. Postkolonyalizm, Birinci Dünya-İkinci Dünya, Kuzey- Güney, merkez- çevre ayrımlarına karşı çıkarak bu ayrımların sona erdirmeye ve Batı'nın bu ayrımlar üzerine oluşturduğu teorilerin de uluslararası ilişkilerde eşitsizliği yeniden yarattığını gösterme çabası içerisindedir. Postkolonyalizmin amacı Avro-Amerikan kültürel eleştirilerinin merkezi mekanlarında ortaya çıkan entelektüel kaygıların

ve yönelimlerin küresel uzantısı olan kültürel söylemlerin otantik küreselleşmesini sağlamak olmuştur (Dirlik, 1994; Acharya ve Buzan, 2018).

3.4.Postkolonyal Kuramın Önde Gelen İsimleri

Postkolonyal teorinin temel fikirlerini oluşturan Frantz Fanon ve onun hocası olan Aime Cesaire, kendilerinden sonra gelen birçok düşünürü etkilemişlerdir. Teorinin kurucusu olarak görülen Fanon, postkolonyal çalışmaların önde gelen isimlerinden Edward Said'i oldukça etkilemiştir. Edward Said şarkiyatçılık çalışmalarının içerisindeki Şarklı kimliğinin Batı tarafından nasıl ötekileştirildiğini ve sistematik olarak Şarklının farklı bir kategoriye koyulduğunu göstermeye çalışmıştır. Frantz Fanon bir Fransız sömürgesi olan Martinikli iken Edward Said ise Filistinlidir.

Diğer taraftan İngiliz sömürgesi altında yaşamış olan Hindistan'dan yetişen düşünürler ise Madun çalışmaları ile dikkat çekmişlerdir. Ranajit Guha'nın Madun çalışmaları, sömürgeci tarih yazımlarında toplumsal elitlerin merkezi konumda olduğu ve onların çıkarlarına uygun bir üretim yapıldığını göstermeye çalışmıştır. Bunun yerine Guha, madun olana odaklanarak yeni bir tarih yazımı gerçekleştirmek istemiştir (Balcı, Kardaş, 2023:272). Daha sonra Spivak ile madun çalışmaları postkolonyal teori içerisinde kendisine önemli bir yer bulmuştur.

Kimlik ve kültür çalışmaları arasında ise Homi Bhabha postkolonyal teori içerisindeki önemli isimlerden biri olmuştur. Kültürel melezlik ve melez kimlikler ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Paul Gilroy (2014: 274), Batı'nın etnik ve ırksal olarak homojen bir yapı olmadığını onu Batı yapan şeyler arasındaki en temel unsurların başında siyahların yani sömürge yerlilerinin geldiğini savunmaktadır. Bu konuda çalışmalar yapan bir diğer isim ise Arif Dirlik'tir. *The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism* (1994) adlı eseri ile Arif Dirlik Avrupa merkezilik, çokkültürlülük gibi yine kimlik ve kültür çalışmaları içerisinde postkolonyalizmin önemli bir ismi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1990'lı yıllarda Üçüncü Dünya ülkelerinde, diğer bir ifadeyle madun toplumlarda güvenlik algısının Batı'daki güvenlikten nasıl farklılaştığı konusuna odaklanan Mohammed Ayoob (2014) da postkolonyal bir Uluslararası İlişkiler teorisinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Güvenlik çalışmaları uluslararası ilişkilerde Batı merkezli yorumlanmaları nedeni ile Doğu güvenlileştirilmeye çalışılmış ve Batı'nın gördüğü veya görebileceği terör, göç gibi zararlar üzerinden analizler yapılmaya başlanmıştır.

Diğer önemli bir isim ise *Imperial Encounters: The Politics of Representation in North-South Relations* (1996) adlı eseri ile Roxanne Lynn Doty'dir. Kuzey- Güney arasında bir ilişkisellik kurarak bu ilişki biçimlerini yorumlayan Doty, postkolonyal çalışmalar arasında yerini almıştır.

Postkolonyal teoriye katkıda bulunan en önemli üç isim; Edward Said, Gayatri Spivak ve Homi Bhabba'dır. Yaptıkları çalışmalar ile sömürgeleştirilen ve sömüren özneler arasındaki ilişkileri gün yüzüne çıkarmış ve sömürü ilişkilerinin günümüzde halen nasıl devam ettiklerini açıklamışlardır.

Postkolonyal çalışmalarında inceledikleri temel sorunsal ise; Batı'nın sömürgelerindeki yerel halka uyguladığı ideolojik ve kültürel üstünlük kurma çabası ve yerel halkı ve onun kültürünü aşağı olarak nasıl gösterdiğini açıklamaya çalışmaktır. Üç düşünür de kendine özgü yöntemleri ile bu kültürel hegemonyayı, kolonileştirme sonrası yerel halk ile kolonyal yerleşimci arasındaki kültürel çatışmaya incelemiştir. Nihayetinde bu ilişkilerin günümüzde nasıl devam ettiğini, bunun sürmesini sağlayan araçları açıklamışlardır.

Edward Said, şarkiyatçılık çalışmaları ile ilgilenerken Batı'nın Şark ile ilgili dünyaya sunduğu çarpıtılmış gerçeklikleri gözler önüne sererek, Gayatri Spivak madun çalışmaları ile postkolonyal özne ve kadın özne özelinde madun öznenin iç dünyasının analizi ile, Homi Bhabha ise iki kültürün karşılaşması sonucunda ortaya çıkan melezlik ve çok kültürcülük gibi kavramları ile postkolonyal teorisinin temelini oluşturmuşlardır.

3.4.1. Edward Said

Edward Said (1999), 'Şarkiyatçılık' ya da "Oryantalizm" ile özdeşleşmiş bir düşünür olarak şarkiyatçılığı Batı'nın Doğu'yu kendi siyasal ve iktisadi etkinlik alanı içerisinde kalarak oluşturduğu akademik bir alan olarak tanımlamıştır. Doğu, Batı'nın karşına

konumlanmış olan ve dolayısıyla Batı'nın kendisini üstün gördüğü değerlerin de karşında olarak tanımlanmaktadır (Yeğenoğlu, 2003: 127). Bilimin, aklın, ahlakın en üst düzeyde gerçekleştirildiği Batı'ya karşı Doğu'ya; mistisizm, ezoterizm ile özdeşleştirilen bir gizemcilik, ahlaki olarak gelişmemişlik ve siyasi olarak beceriksizlik gibi nitelikler atfedilmiştir. Bu bağlamda Şarkiyat, Doğu ile Batı arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bir düşünme biçimi olarak kendini göstermektedir (Said, 1999: 12).

Edward Said'in kültür ve kimlikler arasındaki ilişki biçimlerini yorumlaması daha çok Batı edebiyatında üretilen 'Doğu' betimlemesi ile ilgili olmuştur. Said, Batı'nın Doğu kimliğini nasıl algıladığına ve bu kimliğin klişelerden oluşan bir düzlemde tekrar üretimini nasıl gerçekleştirdiğine odaklanmaktadır (Loomba, 1998). Doğu kimliğinin oluşturulmasında kullanılan söylemler ve retorik, Batı siyasetinde Doğu'ya bakışı ve onunla ilgili ya da ona karşı oluşturulan ve izlenen politikaları doğrudan etkilemektedir (Turner, 2003:67). Bu durumda Batılı düşünür, edebiyatçı ve tarihçiler için, olmasını istedikleri dünyaya göre uyumlaştırılan bir Doğulu kimliği üretilmesi ve bunun toplumun kültürel kodlarına işletilmesi, pragmatik bir siyasi tavırla, kendiliğindenliğe bırakılmayacak kadar önemli bir politik tavidir.

“Ne kültür durağandır ne de emperyalizm; dolayısıyla aralarında tarihsel deneyim olarak kurulan bağlantılar da devingen ve karmaşıktır” (Said,1998: 46). Said bu noktada sömürgecinin duygu ve düşüncelerini de ele almaktadır. Nihayetinde sömürge yönetimi denilen siyasi figür, metropolden sömürge bölgesine gelmiş olan beyaz Batılı yönetici ve asker sınıfından oluşmaktadır. Artık metropolde üretilen 'biz' ve 'onlar' kimliklerini üretilmiş bir bilgi olarak değil, doğal bir olgu olarak görmekte olan yönetici bir sınıf da oluşmuş durumdadır. İktidarın kalıcılığı hem egemenlik kuranlar hem de egemenlik altına alınanlar tarafından sağlanmış; buna karşılık taraflardan her birinin bu ortak tarih konusunda kendi perspektifleri, tarih anlayışları, duyguları ve gelenekleriyle yapılmış bir dizi yorumu vardır (Said, 1998: 43).

Öteki kimliğinin oluşturulmasında rol oynayan kavramlardan biri olumsuzlamadır. Batı'da üretilmeye başlanılan Doğu kimliği, Doğu'ya atfedilen bir takım olumsuz tanımlamalardan ve sanılardan ibaret idi (Kontny, 2011:121). Emperyal imparatorluğun oluşumu ve sürdürülmesi sürecinde Batı'nın kendi hedef ve ideolojilerini gerekçelendirmek için başvurduğu bir yöntem olarak karşımıza çıkıyordu. Doğu toplumlarının daha önce kendi

kendilerini yönetme tecrübelerinin olmadığı ve böyle bir beceriye sahip olamayacak halklardan oluştuğunu ve bu halklar adına Batı tarafından yönetilmeleri gerektiği fikri düşünsel dünyada üretilmiş ve yaygınlaştırılmıştır (Parla, 2018:11).

Said'in hem *Şarkiyatçılık* hem de *Kültür ve Emperyalizm* eserlerinde ısrarla vurguladığı bir konu ise deniz aşırılık konusudur. Bunu yine kendi yöntemi ile, Batı edebiyatından romanlar alıntılararak gündeme getirmiştir. Emperyal ilişkilerin yazın dünyasında ve toplumun kültürel hafızasında yer edimini sağlayan bir gelenek olarak görmüştür bu durumu. Yine 'sömürgeci' taraftan bakmaktadır konuya. Sömürgeleştirenin sömürgeciliğini haklı çıkarmak için başvurduğu yollar arasında önemli bir durumdur deniz aşırılık. Bunun nedeni de anlaşılabilceği üzere ilk sömürge imparatorluklarının, Batı'nın deniz aşırı keşifler sonucunda ayak bastığı yerlerde kurulmaya başlanmasıdır. Böyle bir emperyal imparatorluk inşa etme sürecinde edebiyat, tarih gibi kültürel unsurları yeniden üretme gayesiyle çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Pratt, 1992).

Batılı kimliği bu yeni dönemde yeniden inşa sürecine girmekteydi. Kara imparatorlukları ile denizaşırı imparatorluklar arasında emperyal düzlemde oluşan farklılıklar vardır. Said'e göre (1999: 146) her kültür, daha iyi egemen olmak ya da bir biçimde denetim altında tutmak istediği yabancı kültürlerle ilişkin tasavvurlar oluşturmak eğilimindedir. Yeni bir kimlik oluşturacak olan Batı, bu denizaşırı yeni dünyada egemenlik ve hakimiyet kurma amacıyla bölgede yaşayan yerli halkı 'öteki' olarak ve kendisinden aşağı ve kendi bölgesinde siyasi ve iktisadi faaliyet yürütemeyecek, gelişmemiş toplumlar olarak tanımlamıştır. Böylece bu halkları yönetme hakkını kendinde bulabilecektir. Bu bağlamda kimlik, verili ve tartışmasız kökenlerden değil, ancak politik özneyi yaratan bir başlangıç anından hareketle temellendirilmektedir (Mollaer, 2021:18).

Tarihsel süreçlerin incelenmesi ve araştırılması, emperyal amaçlara göre yeniden başlanılan, tarihin yeniden üretimini hedefleyen bir ihtiyaç olarak görülmüştür. Modernlik öncesi toplumlara ait iç bağ ve düzenlemelerin yıpranmaya başladığı, çok sayıda denizaşırı toprak yönetmenin ve ülke içinde ortaya çıkan yeni, büyük grupların getirdiği toplumsal baskıların arttığı bir zamanda, Avrupa'nın egemen seçkinleri, iktidarlarını zaman içerisinde geriye doğru uzatarak bu iktidara yalnızca geleneğin ve uzun sürmüşlüğün sağlayabileceği bir tarih ve meşruluk kazandırma gereksinmesini net bir biçimde duymuşlardır (Said, 1998: 48). Batı'nın kimlik inşa süreciyle eş zamanlı olarak tarihsel öğelerin de yeniden inşası

süreci yaşanmıştır. Yeni dünyanın ve doğu halklarının bir tarihleri olduğunu bile yok sayan bu yeni tarih yazımında, Avrupa kültürel, siyasi ve iktisadi alandaki tüm gelişmeleri kendi başlatmış ve yürütmekte olarak kendisini üstün bir konuma yerleştirmiştir. Böylelikle ‘öteki’ olarak tanımladığı toplumlara ise bu değerleri öğretmek gibi bir sorumluluklarının olduğunu belirterek, bu bölgelerde egemenlik kurmalarını ve emperyal faaliyetlerini gerekçelendirmişlerdir. Said, tarihin bu yeniden yazımıyla ilgili şu ifadeleri ekler (2009:105). “İster tarih ister felsefe isterse de kişisel anlatı olsun yeniden inşa tekniklerinin hepsinde amaç hem kafa karıştırıcı gerçekliğe alternatifler yaratmak hem de deneyimin acısını asgariye çekmektir.”

Foucault’nun eserlerinden yararlanarak Şarkiyatçılığı çözümlemek amacıyla Said (1999: 13), söylem kavramını kullanmanın işe yarayacağını düşünmüştür. Avrupa’nın Şark üzerine imgeler kurarak ‘Şarklı’ kimliğini üretmesi üzerine söylem analizleri yapılmadan Şark’ın bağımsız bir kimlik olarak inşa edilmesi olanaksızdır. Said’e göre (1983: 31-54) Batı’nın yeniden tarih yazımı hakkındaki analizlerinde söylemlerin analizinden yararlanarak metinlerin incelenmesi gerekir. Çünkü metinlerin temsilleri her zaman öznel olarak başkalarının söylemleri ile var olur ve bu öznellik, tarih biliminde gerçekliğin çarpıtılarak istenilen amaca uygun bir şekilde yeniden yazılmasına olanak sağlar. Avrupa merkezci tarih yazımında ise Batı tarafından inşa edilen Şarklı kimliği söylemler yoluyla üretilir ve bu insanın sonucunda Şarklı, belirli bir kalıp içerisinde tutulmaya çalışılır. Söylemler aracılığıyla Batı, Şark dünyasında ürettiği iktidar meşruiyetini kurmayı amaçlamaktadır. Söylem analizi yöntemi ile Said, Batı’nın metinler aracılığıyla sömürgeci iktidarını Doğu üzerinde nasıl kurguladığını çözümlemeye çalışmıştır (Loomba, 1998:47).

Said’e göre (1999:15) Şarkiyatçılık ile ortaya konulan Şark imgeleri, onun nesnelliği ile bağdaşmayan niteliklerle dolu, bilinçli olarak inşa edilmiş bir kalıplar bütünüdür. Şarkiyatçılık çalışmaları ile Şark keşfedilmiş bir öteki değildir. Şarkiyatçılık söylemleri ile Şark, Şarklı olarak üretilmiştir ve üretilen bu kalıpların kendine dayatılması ile Şarklılaştırılmıştır. Yani, sömürgeci sömürgeleştirdiği ülkenin değerlerini küçülterek kendi değerlerinin yüce ve evrensel olduğunu, bu evrensel değerlerin tartışmaya kapalı olduğunu sömürgeleştirilenin aklına kazımadır. Yüzyıllarca buna maruz kalan sömürgeleştirilen, artık gerçekten kendini bu değerlerin evrensel olduğuna inanmaya ve kendisini küçük görmeye, sömürgeciye gerek kalmadan kendi kendisini aşağılamaya başlamıştır. Artık kendisini batıdan küçük görüyor, batılı insanı kendisinden üstün görüyor ve onların küresel

sistemine bu aşağılık duygusuyla ve sınıf farkıyla girmeye başlıyor. Bundan sonra batının tüm sistemini kabul etmiş ve uluslararası topluma entegre olma ve onların değerlerine sahip olma kisvesi altında, aslında onlara bağımlı bir şekilde hayatlarına devam etmektedir. Uluslararası ilişkilerde bu iki siyasal öznenin her karşılaşması bu koşullar altında gerçekleşmektedir. Siyasal olarak bağımsızlığını kazanmış olsa dahi, bu kodlar ile bağımsız bir aktör olarak hareket kabiliyetine sahip değildir. Yüzyıllardır başkası ve öteki olan Batı tarafından yönetildiği ve siyaset pratiği olmadığı için bu sefer onun karşısında özgüvensiz bir aktör olarak yer alacaktır. Bu nedenle sömürge yönetiminin sona ermesi, gerçek anlamda bağımsızlık ve kurtuluş getirmeyebilecektir.

3.4.2. Gayatri C. Spivak

Postkolonyal çalışmalar içinde Spivak (1999), sömürgeleştirilen öznenin temsiliyetine ya da kendini gerçekleştirmesine yarar sağlayamayacağı eleştirilerinde bulunmuştur. Bir edebiyat profesörü olan Spivak, postkolonyalizmin edebiyat ile olan yakın ilişkisindeki problemleri de incelemiştir.

Hindistanlı bir düşünür olan Spivak (2010), Hindistan'ın sömürge geçmişi ile bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren uygulanan politikalara dair analizler yapmıştır. Sömürgeleştirilen öznenin zihnindeki algılamaların, bağımsızlıktan sonra nasıl yönlendirildiğini incelemiştir.

Spivak'ın (2020) postkolonyal çalışmalar arasında farklılaştığı fikrî özellik, postkolonyal özneler arasında belirli bir ayırım yaptıktan sonra bu öznelerin arasından madun 'kadın'a odaklanmış olmasıdır. Hem genel olarak kolonyalizmin özne üzerindeki etkilerini ortaya koymuş hem de bunu kadın özne özelinde irdilemiştir.

Çalışmalarında postkolonyal teori ile feminist teoriyi ilişkili bir bakış açısıyla yeniden değerlendirmiş ve feminist teorinin postkolonyal teori olmaksızın anlaşılamayacağını, eksik kalacağını söylemekle kalmamış; bu şekilde yorumlanan ve değerlendirilen feminist teorinin de Batı- yani kolonyal emperyalizm- çıkarları ile suç ortaklığı içine girdiğini/ girebileceğini göstermiştir. Aynı şekilde ana akım postkolonyal teori ile yine ana akım feminist teoriye getirdiği eleştiriler bunların birbiri olmadan yorumlanamayacağı olarak da görülebileceği gibi, gerçekte Batı etkisinden kurtulamamış, evrensel ve eril bir dili de içlerinde barındırdıklarını düşündüğü söylenebilir.

Spivak'ın post-kolonyalizm yaklaşımıyla ünlenmesini sağlayan çalışması, madunun konuşup konuşamayacağını irdeleyen ve tartışan eseridir (Özdemir, 2017: 255). Madun, toplumsal hareketlilik yapılarına erişimi engellenmiş olan kişidir (Spivak, 2020: 13). Postkolonyal teori içinde en önemli meselelerden biri olan 'temsil' konusu Spivak için de son derece önemli bir sorundur. Onun büyük sorusu olan 'Madun konuşabilir mi?', cevaplanması kendisi için bile oldukça güç bir sorudur. Bu soruyu cevaplamak için öncelikle başka bir sorunu çözmek gerekmektedir.

Madunu madun yapan tarihsel, toplumsal ve kültürel koşullar değişmediği sürece kendi kendisini ifade etme, temsil etme yeteneğine sahip olup olamayacağı düşünülmelidir. Nihayetinde madunun 'madun özne' olarak tanımlanmasındaki neden, kendisini özne olarak tarih sahnesinde gerçekleştirememiş olmasıdır. Kolonyal aşağılanma döneminde buna izin verilmemiş olup, postkolonyal dönemde de bunu yapmadığı için kolonyalizmin değil yine kendisinin suçlandığı bir özne vardır elimizde. Bu durumda "madun 'gerçekten' konuşabilir mi?"

Spivak'ın bu soruya cevabı madun öznenin kendi kendisini temsil edemeyeceği, egemen söylemler nedeniyle konuşamayacağı yönündedir. Madun özne kendisi adına konuşamaz ve kendi kendisini temsil edebilme yeteneğinden yoksundur. Torlak'a göre (2022:20), madunun konuşamayacağını söylemek, adaletin olmadığını söylemek gibi bir şeydir. Özellikle madun kadın üzerine analizler geliştiren Spivak, kadının her konuştuğunda, sözlerinin egemen söylemler tarafından çarpıtılarak gerçeklikten uzaklaştırılacağını belirtir. Hem emperyal kültür hem de yerli eril kültür, kadının kendi kendisini temsil etmesine -öznelliğine- izin vermemektedir.

Burada da ortaya başka bir problem olarak 'entelektüel/ aydın' ve onun rolünün ne olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca feminist teori ile ilişkili olarak kadın entelektüelin rolü özel olarak incelemeye alınmıştır. Spivak (2020:112-113) Foucault'nun söylem analizi yöntemini eleştirerek Derridacı yapısökümü kullandığını ve bu yöntemin de ötesine geçmeyi amaçladığını belirtir. Bu yöntem ile ulaştığı sonuç ise madun öznenin konuşamayacağıdır. Kadının âdet yerini bulsun diye küresel sisteme entegre edilmesi, onun gerçek özne olması yolunda bir engel teşkil etmektedir. Böyle bir öznelliğe sahip kadın üreten entelektüel kadın da madun kadının yanında değil karşısında konumlanmaktadır.

Entelektüel meselesi pek çok düşünür tarafından irdelenmiş ve farklı kanaatlere ulaşılmış bir problemdir. Entelektüelin/ aydının toplum içerisinde olması gereken rolü, ülke ve dünya problemlerine karşı takınması gereken tutum ve düşünüş şekli temsil edeceği sınıf açısından önemli bir durumdur. Bu konuda Spivak'ın (Spivak,2020: 38-40) kullanmayı tercih ettiği kavramsallaştırması 'saydamlık' olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre entelektüelin/aydının fikirlerinin saydam olması demek, kendisini toplumdan soyutlamış bir biçimde teori üretmeye çalışması, dünyayı anlamaya çalışması gibi düşünsel faaliyetlerde bulunması demektir.

Saydamlık kavramsallaştırmasının postkolonyal teori ile feminist teori arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediği incelenmelidir. Spivak bu teorilerle ilgilenen ve bu teorilerle ilgili çalışmalar yapan hem Batılı hem de yerli entelektüel için yorumlamalarda bulunmuştur.

Feminist teoriyi inceleyen entelektüelde bulunan saydamlık; 'kadın' özneyi kolonyal- emperyal ve postkolonyal ilişkilerden bağımsız olarak yorumlamaktır. Bu entelektüeller sadece kadın özneyi değil genel anlamda siyasal özneyi de bu ilişki biçimleri içerisinde değilmiş gibi yorumlamaktadır. Aynı zamanda kadını da siyasal özne olarak görmeye meyilli değillerdir. Kadının tarihsel sahnede yeri olması gerektiği ile ilgili hiçbir şüphe bırakmadıkları halde konu siyasal hayata (siyasal hayatı değiştirip- dönüştüren, ona yön veren devrimci özne olarak) ve oradaki konumuna gelince susmayı tercih etmişlerdir.

Entelektüelin asıl saydamlaştığı nokta tam da burası olmuştur. Teorik çalışmalarındaki özne tanımında politikaya, kolonyal- emperyal ilişkilere hiçbir zaman yer vermez ve öznenin 'gerçek' özne olarak tarihteki yerini yok sayar. Bu yok saymanın yerini de açık bir söylemle dolduramaz ki saydamlık ifadesi burada çok daha anlamlı hale gelir. Feminist teori ile ilgilenen entelektüel de iktidardan ve onun erilliğinden bahseder fakat bu iktidar tanımlamalarında, onun nitelikleri, dünyayla, gerçekle ve tarihsellikte bağlantıları yoktur – kopuktur- ve saydamlık tam anlamıyla burada başlar.

Tarihsel, toplumsal olayların yeniden üretim sürecinde erkek egemenliği devam etmektedir. Entelektüelin kadını özne olarak tarih sahnesine entegre etmesi, yine yalnızca kadın olmaklığı ile- yalnızca erkek egemenliği altında ezilmiş 'madun' kadın rolünde- tanımlanmıştır. Aslında kadının rolü tam da bu bakış açısı ile tarih sahnesinden silinmiş olacaktır. Tarihsel ve toplumsal olaylardan kopuk bir kadın figürü oluşturulmuştur. Kadın ya da erkek fark etmeksizin bireyi 'fail özne' halinden koparan bu düşünme biçimi siyasal

olandan, özneyi siyasal, toplumsal ve ekonomik koşullardan bağımsız olarak değerlendirmeye yönelmiştir. Ekonomik üretim biçimlerinden bağımsız olarak yapılmaya çalışılan toplumsal bir değerlendirme, gerçeklerden uzak bir yorum olmaktan öteye geçemeyecektir. Spivak’a göre (2020: 59), sömürgeci üretim bağlamında, madunun bir tarihi yoksa ve konuşamıyorsa, kadın olarak madun daha da derin bir şekilde gölgede kalmaktadır.

Ana akım feminist teorinin Uluslararası İlişkiler yorumunda bulunan erkek egemen toplum, dünya ve küresel ilişkiler, genel anlamıyla küresel sorunları- çatışmaları, savaşları- yaratan ana sebebin de egemen eril dil olduğundan bahseder ancak kolonyal ilişkilerden, sömürgecilik ve emperyalizm tarihinden bahsetmez ve yine politika yorumculuğu yaparken politikadan uzak durur ve ekonomik, ideolojik özelliklerini yok sayarlar.

Spivak bu durumu basit bir yok sayma ve göz ardı etme problemi olarak görerek, kabullenmeyecek ve affetmeyecektir. Böyle bir pozisyonda konumlanan entelektüeli -yerli ya da Batılı fark etmeksizin- ‘suç ortaklığı’ ile suçlayacaktır. Bu suç ortaklığı Batı’nın küresel ekonomik çıkarları ile iş birliği halinde olan bir ortaklıktır.

Genelde tüm postkolonyal düşünürler gibi Spivak da kolonyal ilişkilerin edebiyat, tarih ve kültürel değerler içerisinde harmanlandığı bir Batı medeniyeti tahayyül etmiştir. Bu ilişkiler bağlamında Batılı söylemlerin üçüncü dünyalı özneyi nasıl inşa ettiği ve bu özneyi kendi çıkarlarına uyumlaştırarak Batı karşısında ve ‘öteki’ özne olarak nasıl konumlandığını ortaya koymuştur. Aynı şekilde kolonyal dönemin devamında ortaya çıkan postkolonyal dönemde de bu ilişki biçimlerini devam ettirmek, bu özne konumlandırmalarıyla mümkün olabilirdi.

Kolonyal dönemin teritoryal emperyalizmi günümüzde küresel emperyalizm olarak biçim değiştirmiştir. O dönemin Batı karşısında konumlandırılan üçüncü dünya yine aynı şekilde Batının karşısındadır. Spivak (2020:59) bu ayrımı şu şekilde açıklar: “Basitçe ifade edecek olursak, genellikle birinci dünya ülkeleri arasından bir grup ülke sermaye yatırımcısı konumundadır; genellikle üçüncü dünya ülkeleri arasından diğer bir grup ülke de hem komprador yerli kapitalistler hem de korumasız ve hareketli işgücü üzerinden yatırım sahası sunar.” Bu durum, sömürgeci dönemin formel olarak sona ermesinin sömürgeciliğin sona ermesi anlamına gelmemesi, sadece şekil değiştirerek devam etmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Teritoryal emperyalist dönemde yaşanan büyük sermaye birikiminin Avrupa’da yaşattığı krizler başta olmak üzere diğer yaşanan siyasi olaylar ile, sermaye

birikim yönteminin değişmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde emperyalizm küreselleşme olarak isim değiştirecek ve üçüncü dünyanın sömürsü imparatorluklar değil çok uluslu şirketler eliyle – birinci dünyadaki ulus devletlere aktarılan sermaye ile- devam ettirilecektir.

“Özne, birliği olan bir kavramdır, dolayısıyla aslında bir ‘yorumlama’ nın ürünüdür” (Spivak, 2014:34). Üçüncü dünyalı ‘özne’ konumu da ‘sömürge/koloni’ bölgesinde yaşayan sınıf değil, gelişmemiş-gelişmemişliğinin nedeni her zaman belirsiz olan-, gelişmekte olan gibi sınıflandırmalarla uluslararası toplumda yine aşağı bir sınıfta, ancak bu sefer bunun ‘bilimsel’ olarak ekonomik verilerle tanımlandığı, küreselleşme gibi ‘evrensel’ bir değer ile birlikte birinci dünyaya pazar oluşturacak ve işgücü sağlayacak, uluslararası örgütlerde ve Batının üstün değerlerinde sıklıkla bahsedilen ‘eşitlik’ kavramına rağmen hiçbir örgütte temsil fırsatı bulamayan, gelişmemesinden dolayı kendisinin suçlandığı ve bu nedenle bu durumu hak ettiği düşünölen, kendisini gerçekleştirememiş bir özne konuma ulaşmıştır.

3.4.3.Homi K. Bhabha

Homi Bhabha’nın (2016) postkolonyal teoriye en önemli katkısı mevcut durumu gerekçelendirme ve belirlemenin ötesine doğru evrilen bir analiz ortaya koymasıdır. Bu analiz sadece sömürgeleştirilenin sömürgeci tarafından ‘özne’ olarak inşa edilmesi sürecini içermek ile kalmaz; sömürgeleştirilenin neden kendisini özne -siyasal ve tarihsel- olarak gerçekleştiremediğini ve bunun önündeki engelleri de yine sömürgeleştirilenin dünyasından bakarak açıklamaya çalışır. Bhabha’nın bu açıdan önemi sömürgeleştirilen öznenin zaten yaşadığı gerçekleri dile getirmekten öte, öznenin kendisinin de bilinç dışında yaşadığı ve farkında olmayabileceği duygu durumlarını açığa çıkarması ve onda bir farkındalık yaratma ve kurtuluş olanağı oluşturabilecek olmasıdır. Bhabha, sömürgeciliği geçmişe kilitlenmiş bir şey olarak görmek yerine, tarihlerinin ve kültürlerinin günümüze nasıl sürekli olarak müdahale ettiğini gösteriyor ve kültürler arası ilişkiler anlayışımızı dönüştürmemizi talep etmektedir (Akbaş, 2023).

Bhabha (2016) sömürgeci öznenin davranışlarını ve duygu durumlarını da incelerken yerleşimci ve yerli ayrımı ile, yerleşimcinin hem kendi kimliğinin hem de yerli kimliğin inşası sürecinde nasıl rol oynadığını da incelemektedir. Bhabha bu yerli- yerleşimci, sömürgeci- sömürgeleştirilen ilişkisinin bir dikotomi olmadığını, bir ‘ara yer’ olarak öznenin konumlandığı başka bir durumun daha ortaya çıktığını belirtir. Daha doğru bir söylemle

dikotomik bir durumdan diyalektik bir sürece evrilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bu ara yerde oluşan- oluşmaya çalışan ve aynı zamanda oluşama direnen- melez bir kimlik ve kültürdür ki bu durum hem yerliyi hem yerleşimciyi etkilemektedir.

‘Ara yer ’de karşılaşan bu iki kültürün melez bir halde belirmesi, her iki özne için farklı biçimlerde ortaya çıkan bir süreçtir. Ara yer kavramsallaştırması her iki öznenin de etkilendiği, karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği ve her ikisinin de ‘arada kalma’ halleri olarak karşımıza çıkan kültürel bir ikirciklik durumudur. Bu ara yer durumunda öznelere birbirlerini farklı bakış açıları ile öteki olarak tanımlamakta -tanımlamak istemekte- olsalar dahi bunu tam anlamıyla başaramazlar. Bunun nedenleri her iki özne için farklı olsa dahi kültürel olarak iç içe geçmişlik de göz ardı edilemez nedensel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sömürgecinin üçüncü bir alan olan ara yerde kalmışlığının sebebi, daha çok Batı’nın üstünlük kibri ile alakalı iken, sömürgeleştirilen için bu alan çok daha derin bir anlama sahiptir. Sömürgeci, sömürgeleştirilen üzerinde kurduğu siyasi, yönetsel ve ekonomik tahakkümün ötesine geçerek kültürel olarak da hegemonya kurma girişiminde bulunmasından itibaren, sömürgeleştirilenin kendisinin sahip olduğunu düşündüğü ‘üstün’ değerlere sahip olması için mi çalışacaktır? Eğer bu girişimde başarılı olur ise oluşacak olan eşitlik koşullarında, kolonideki varlığına yönetme iradesi üzerinden meşruiyet kazandırması nedeniyle sömürgeci için ortaya bir var oluş problemi çıkmaktadır. Kültürel olarak da daha aşağı gördüğü halklar ile eşit düzeyde bulunmak da istemeyecektir.

Sömürgeleştirilenin arada kalmışlığı ise çok daha psikolojik boyutlar ile açıklanabilir düzeydedir. Bu durumu Batı’nın dayattığı kültür ile kendi yerli kültürü arasındaki çelişkiler nedeniyle yaşadığı uyumlulaşma sorunu olarak belirlemek, oldukça basitleştirmek olacaktır. Bhabha’nın (2016: 109) bu noktadaki analizinde belirttiği üzere; bu sadece bir uyumlulaşma sorunu değildir. Sömürgeleştirilenin dünyasında sömürgeciyi konumlandığı yer ile de alakalıdır. Bu alaka, gerçekten de Batı’nın üstün değerlere sahip olması ve onun gibi olmak istemelik durumu ile bunu istemekten bile utanan -kendini, kendi kendisine aşağılayan bir durumdan kaçmak isteyen-, kendi yerli kültürünü korumak için çalışan ve bir yandan da - her şeye rağmen- ona özenen ve onun gibi olmak isteyen bir arada kalmış özne karşımıza çıkmaktadır. Bu öznenin arada kalmışlığı halini, onu mücadelen soyutlayan, direnmesini ve kurtuluş için mücadelesini engelleyen bir sorun olarak belirleyebiliriz.

Ancak bunun da ötesinde öznenin, arzu nesnesini belirleyememesi olarak da görmemiz gerekmektedir. Bhabha sömürgeleştirilenin duygu dünyasına dokunmuş ve başka bir kültüre karşı direnmemeye ve savaşmama -savaşmama- nedenini de ortaya çıkarmak istemiştir. Tam anlamıyla ne ile mücadele edeceğini bilemeyen, mücadele etmesi gerekip gerekmediğinden emin bile olamayan, sıkışmışlık hissi ile herhangi bir konuda aksiyon alamayan bir özne halini tanımlamak öncelikli olacaktır. Bunun tam zıttı olarak; bu arada kalmış alanda sömürgeleştirilen için tam anlamıyla asimile olmamak ve içten içe bir düşmanlık beslemek, direniş ve kurtuluş için bir olanak da sağlayacaktır. Zıtlıklardan oluşan yeni bir kültür, bağımsız, yeni bir kültür inşasına doğru evrilebilecektir. Bhabha bu düşüncesinde modernitenin özneyi yüceltmesindeki özcülüğe karşın modernizm sonrası süreçte bunun yıkılması ve çoğul kimlikler inşası gibi fikirlerin erken etkilerini görebiliriz.

Bhabha'nın diğer bir görüşü ise; kültürü oluşturan unsurların nihayetinde çeviri sayesinde ulaşılabilir olabileceğidir. “Bir ayakta kalma stratejisi olarak kültür hem ulusötesidir hem de tercümeyle ilişkilidir. Kültür ulusötesidir; çünkü çağdaş sömürge sonrası söylemler, kültürel yer değiştirmenin özel tarihlerinde kök salmıştır” (Bhabha, 2016: 315). Tercümeler aslında bir metni değil bir kültürü tercüme etmek olarak yorumlanır. Bu kültürü yorumlama ve içselleştirme biçimini yansıtır. Özdeşim yapan özne, farklılığın müdahalesiyle muğlak bir hal alır. Melezlik onu tanımlayan duygu ve uygulamaların izlerini taşıdığı için önem kazanır, tıpkı çeviri gibi, melezlik başka anlam ve söylemlerin izlerine şekil verir, onları birbirlerine kombine eder. (Yılmaz, Ataseven, 2017: 821). Aslında özdeşleşme süreci kültürü direkt olarak benimsemek değil, tekrar yorumlamak ve kendi kültürü ile uyumlaştırarak melez bir kültür inşa etmek yoluyla gerçekleşir. Bu da toplumsal bir ayakta kalma girişimi olarak yorumlanır.

Aynı zamanda bu diyalektik ilişki, sömürgecinin kendisi için de zor bir süreçtir. Sömürgecinin ara yerdeki konumu, arada kalmışlığının nedeni gerçek hayatla bağdaşmaz. Başarısızlığının altında yatan sebep de bu durumdur. Burada sömürgecinin ‘ötekinin kimliğini oluşturmak -inşa etmek- isteğinin gerçekleşmesinin olanaksızlığını görüyoruz. Bunun nedeni; öznenin özneliliği, ontolojik özelliği -tanımı gereği özne olmaklığı- nedeniyle kendi kendisini inşa etmek zorunda olduğudur. Öteki ya da herhangi bir başkası tarafından kendisine uygun görülen- dayatılan, üzerine giydirilmeye çalışılan- bir kimlik formu ile özne olmaklık süreci kesintiye uğrar. Bu durumda hem kendi olmak istediği -olması gereken- hem

dayatılan kimlik ve kültürler arasında kalmış, kendisini gerçekleştirememiş bir ‘özne’ ortaya çıkar.

Sömürgeleştirilenin kendisini hâkim kültüre benzetme çabası da Bhabha’ya göre (2016: 173-186) gülünç bir durum ortaya çıkarır. ‘Taklit’ yoluyla kendilerini ait olmadıkları bir kültüre uyarlamaya (adapte etmeye) çalışan bir toplumun bunu başarma ihtimali de gerçeklikle bağdaşmaz. Kendi toplumsal ve tarihsel gerçekliklerinden sıyrılıp, onlara ait olmayan -üstelik kendi sömürgecisine ait olan- bir kültüre özenerek ve onu taklit etmeye çalışarak meydana getirilmeye çalışılan yeni bir kültürün oluşmasına olanak yoktur. Ne tam olarak Batı kültürünün içinde olabilecek ne de tam olarak kendi kültürleri dışında.

“Taklit, bir çapraz tasnifleyici, ayrımcı bilgi biçimi olarak sömürgeci bir yasaklayıcı söylem içinde sabitleme sürecidir ve bu yüzden de zorunlu olarak sömürgeci temsillere müsaade edilmesi sorununun gündeme getirir (Bhabha, 2016:183). Burada ortaya çıkan komik taklitler, Batı’nın aşağılık duygusu dayattığı toplumların, kendi kendilerinin gözünde, gerçekten de aşağı oldukları ve üstün bir kültüre uyum sağlayamadıkları yönünde bir algı sahibi olmalarına neden olacaktır. Üstelik kendi kültürlerinden de uzaklaşıp yozlaşmaları nedeniyle sosyopsikolojik olarak hem suçluluk hem de bir başarısızlık duygusu oluşmaktadır. Toplumlara yıpratıcı bu gibi durumlarda halkın farklı fikirler etrafında bölünmesi de söz konusu olabilecektir. Bhabha’ya göre (1984); taklitçilik aynı zamanda uygunsuzluğun da işaretidir ancak sömürgeci gücün baskın stratejik işleviyle tutarlı, gözetimi yoğunlaştıran ve hem ‘normalleştirilmiş’ bilgilere hem de disipliner güçlere içkin bir tehdit oluşturan bir farklılık veya inatçılıktır.

Bu durumun altında yatan nedenlerden biri de Batı’nın kendi kültürünü küreselleşme süreci yoluyla dünyaya dayatırken, bu kültürün evrensel, kendi medeniyetlerinin de üstün medeniyet olduğunu aşılmasıdır. Oluşturulan bu dünya düzeninde uluslararası toplum içerisinde karşılaşan bu özneler, sömürge döneminden kalma bu reflekslerini kaybetmezler. Küreselleşen dünyaya uyum, uluslararası örgütler ile entegrasyon gibi süreçlerde, bu etkiyi ve Batı’nın sömürge döneminden kalma ‘öteki’ dünyayı etkileme -sömürgeleştirme- gayretlerinin devam ettiğini, buna karşılık olarak da dünyadan her zaman bir tepki aldığını ama yine de siyasi ve kültürel olarak kabul edilebilirliğinden bir şey kaybetmediğini görebiliyoruz. Üçüncü dünya olarak kavramsallaştırabileceğimiz eski sömürge ülkeleri ise

Batı'nı yarattığı bu küresel sistem içerisine girmek konusunda her zaman hem istekli hem kararsız ya da isteksiz pozisyonlarda konumlanmaktadırlar.

Küreselleşme ile oluşturulan uluslararası ekonomik düzende Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile, sömürge sonrası diye adlandırılan düzende, sömürgeci bitmediğini, biçim değiştirerek kendisini sürdürmeye devam ettiğini görüyoruz. Yönetimsel olarak sömürgeci devletlerin yerine yine aynı devletlerin oluşturduğu 'uluslararası örgütler' söylemlerini ve yöntemlerini dönüştürerek sömürü sistemlerini devam ettirmişlerdir. IMF, tıpkı bir sömürge valisi gibi davranarak ülkelerin ekonomilerine yön ver vermiş ve bir 'şartlılık kültürü' oluşturmuştur. "Böylesi 'şartlılık uygulamalarına dayalı bir ekonomik dünya düzeni, dünyanın geri kalanına 'şartlar' belirleyerek küresel siyaseti yürüten ve yöneten siyasi gücün buyurgan davranışlarına hizmet eder" (Bhabha, 2016: 21).

3.4.4.Frantz Fanon

Frantz Fanon, kendisi de bir sömürge ülkesi olan Martinik'te doğup büyümüş ve sömürge koşullarını bizzat kendisi yaşamış bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra, anakent olan Fransa'da da bulunmuş ve Siyah ve Beyaz arasındaki çelişkilere yakından şahit olmuştur. Kendisi de psikiyatr olması dolayısıyla bu çelişkileri ve sömürgeciliğin insan üzerinde bıraktığı etkileri vaka olarak görmüş ve bunları eserlerinde de incelemiştir.

Postkolonyal teori içerisinde Fanon'un etkisi oldukça büyük olmakla beraber, yukarıdaki üç teorisyen kadar ilgi görmemiştir. Fanon hem kültürel ve sosyopsikolojik olarak sömürgeci ile sömürgeleştirilenin arasındaki ilişkiyi incelemiş hem de bunun siyasi ve ekonomik etkilerini açıkça yazmaktan çekinmemiştir. Fanon'u farklı kılan ise bunlarla yetinmeyip pratikte de dekolonizasyon ve sonrasında gerçek bağımsızlık için nasıl hareket edilmesi gerektiğini, bu süreçlerde yapılan yanlışları da açıkça gözler önüne sermesidir.

Fanon (2020:10) Batı'nın üstün bir medeniyet olarak kendini dünyaya lanse etmesinden ne kadar rahatsızlık duyuyorsa, siyahilerin de kendilerini başkalarından üstün gösterme çabalarına da o kadar karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla Siyahi milliyetçi hareketlerinden tamamen ayrılmaktadır. Ona göre bu bir aşağılık kompleksinin ürünüdür ve hiçbir amaca hizmet etmez. Kaldı ki Beyaz'ın Siyah'ı tanımadığı bir dünyada Siyah'ın ona

kendisini göstermeye çabalaması Beyaz için anlamlı olmayacağı gibi, Siyah için de hala Beyaz'ın karşında öteki konumunda yer alabileceğinin göstergesi olarak karşımıza çıkar.

Postkolonyal teorisyenler genellikle postyapısalcı düşünürlerden ya da çok kültürcülük gibi Batılı fikirlerden etkilenmişlerdir. Eleştirel teoriler ise genellikle Marksizm üzerine yoğunlaşmıştır. Oysa Fanon'un analizlerinde hem etkilendiği hem de eleştirdiği Hegel, Freud, Sartre gibi önemli isimler doğrultusunda özgün bir felsefe oluştuğunu görebiliriz. Ayrıca şarkiyatçılık üzerine çalışmalar yapan düşünürler Batılı eserlerde yer alan Doğu temsiline odaklanmışken, Fanon (2020) yerel eserleri incelemiş ve sömürgeleştirilenin psikolojine derinlemesine inmiştir.

Fanon, postkolonyalizmin kurucusu olarak görülmesine (Balcı ve Kardaş, 2023: 270) rağmen ondan sonraki teorisyenlerin oluşturduğu postkolonyalizm, Batı'dan kaynaklı kültürel söylemlere odaklanmış ve üçüncü dünyada yeni fikirler üretmekten uzak kalmıştır. Avrupa ve Amerika'da üretilen bilgilerin yeniden üretimi sağlamaktan öteye geçememiştir. Bu bilgilerin dünyaya yayılmasını sağlayarak uluslararası toplumda bir farkındalık yaratmış olsalar dahi, konuyla ilgili bölgeler ile ilgilenmeyip sorunun çözümü için adımlar atmaktan da uzak kalmışlardır. Batı egemenliğine karşı çıkarken aslında yalnızca sömürge döneminin sonrasında ortaya çıkan sonuçlar ile ilgilenmişlerdir.

Fanon, Batılı fikirlerin ve teorilerin yanlış ya da geçersiz olduklarını değil, iddia edildiği üzere evrensel olmadığını göstermeye çalışmıştır. Sömürge koşullarında bu teorilerin nasıl geçersiz olduğunu göstermiştir. Bu Batılı fikirlerin hepsi sömürgecilik ve kölelik sistemlerini beslemiş olmasa dahi en iyi ihtimalle -isteyerek- yok saymıştır.

Fanon'u farklı kılan bir unsur da kendisinin de Siyah olması karşın Siyahi milliyetçi hareketlere destek vermemesi, Siyah ve Beyaz ayrımının oluşmasına ve Beyazın üstün gibi görüldüğü konumda bulunmasına karşı çıkarken aynı zamanda Siyahın üstünlüğünü de savunmaması idi. Buradaki amacı, tam bir eşitlik ve evrensel bir insanlık vurgusu olarak anlamamız kaçınılmazdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FRANTZ FANON

4.1.Franz Fanon kimdir?

Frantz Fanon, Karayiplerdeki Antiller bölgesinde, başkenti Fort de France olan Martinik isimli bir Fransız sömürgesinde 1925 yılında doğmuştur. Postkolonyal düşüncenin en önemli isimlerinden biri olan Aime Cesaire'in de öğretmenlik yaptığı yerel bir lisede ortaöğrenimini tamamlamıştır. Ailesinin maddi durumu ise orta sınıfa uzak ancak diğer Martiniklilere göre iyi sayılabilecek düzeydeydi. Bir Fransız kolonisinde doğmuş olan Fanon, yine Fransız kurumu olan Lyon Jean Moulin Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Bir Fransız kolonisinde doğup büyüyen ve sonrasında Üniversite için anakente yani Fransa'ya gitmiş olan Fanon hem kolonilerde hem anakentte Siyah ve Beyaz'ın ayrı ayrı ve birbirleri ile etkileşim halinde olmak üzere tüm sosyopsikolojik süreçlerine şahitlik etme fırsatı bulmuştur. Kolonilerdeki Siyah'ın Beyaz ile özdeşleşme çabası, anakent Fransa'ya gelindiğinde imkânı olmayan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Anakentte tamamen Beyazların içerisinde kaldığında Beyaz'ın onu asla kendisi ile eşit bir konumda kabul etmediğini görmüştür (Haddour, 2017).

İkinci Dünya Savaşı dönemine gelindiğinde tüm Avrupa savaş halindeyken Fransa da Almanya tarafından işgal edilmiştir. Fransız askeri güçleri ise kıtadan kaçarak kolonileri olan Martinik'e gitmek zorunda kalmıştır. Savaşta yenilgiye uğrayarak kolonilerine kaçmış olan Fransız askerler, bölgede ırkçı davranışlar sergilemiş ve yerel halkı cinsel anlamda da suistimal etmiştir. Fanon'un bu durumdan fikirsel olarak etkilendiği yazılarından anlaşılabilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nda Fransız güçleri adına savaşmış ve bir madalya ile ödüllendirilmiştir. Buna rağmen savaş sırasında ve sonrasında Beyaz askerlerin onu kabul etmediğini görerek ırkçılık ile yüzleşmiştir. Beyaz'ın onu ne yaparsa yapsın kendisinden kabul etmeyeceği aşikardır. Bu ırkçılığa maruz kalmak Fanon'un üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Küçüklükten itibaren kendisine inşa ettiği Fransız kimliği yok olmuştur. Yerine koyabileceği kimlik olarak ise Siyah köledir. Ve bu kimlik ona siyasi ve toplumsal tüm araçlar ile bir aşağılık göstergesi olarak çocukluktan itibaren kodlanmış vaziyettedir (Hall 1996).

Fanon üniversitede Psikiyatri bölümünü bitirmiş ve Cezayir’de görevdeyken, Cezayir bağımsızlık savaşının patlak vermesi ile görevinden istifa ederek savaşa katılmıştır (Haddour, 2017). Özgürlükçü bir düşünür olan Fanon, Cezayir Savaşı ve sonrasında Cezayir’in kurtuluşu ile oldukça ilgiliydi. Fanon’un amacı Cezayir’den sonra tüm Afrika için bir değişim gerçekleştirmektir. Hem Afrika’daki ve diğer sömürgelerdeki olan durumu tespit etmeye hem de Afrika’nın sömürgeci kurtularak bağımsızlığına kavuşması adına fikirler ve teoriler geliştirmeye çalışmıştır.

Fanon, aynı zamanda Martinikli, Cezayirli, Siyah, Fransız ve Afrikalıdır. Yaşam seçimleri onu doğduğu Karayipler’den, bir deneyim yaşadığı Afrika’ya götürmüştür (Mbembe, 2012:25). Cezayir Bağımsızlık Savaşı’na katılmış biri olarak oradaki izlenimleri teorisinin gelişiminde büyük önem taşımıştır. Cezayir’de sömürgeciliğin insan üzerinde yarattığı tahribatı, sömürgeleştirilen öznenin ruhunda bizzat görmüştür.

Klinik psikolog olarak görev yapan Fanon, sömürgeciliğin psikopatolojisini araştırmış, sömürgeci ve sömürgeleştirilen özneler arasındaki ilişkileri çocukluk döneminden başlayarak, öznenin en derinlerine kadar inerek incelemiştir. Klinik vakalarında sömürge altında yaşamak zorunda kalmış pek çok kişi çalışma fırsatı bulmuş ve bunların bazı analizlerini de eserlerinde paylaşmıştır. Fanon’a göre sömürgeleştirilen bireyin öznelğinde başlayan parçalanma, toplumsal olana doğru yayılmıştır. Bu karşılıklı etkileşimlerin ortaya çıkarılmasıyla ilgilenmiştir (Jilani 2023). Tüm bu deneyimler düşüncelerinin gelişiminde oldukça etkili olmuştur.

Fanon’un postkolonyal teorideki ayırt edici yeri ve önemi oldukça fazladır. Yalnızca teori oluşturup pratik ile ilgilenmeyen düşünürlerden ayrılmaktadır (Hudis 2015). Fanon, teorisini kurduktan sonra pratik ile ilgilenme yoluna da gitmemiştir. O, teori ile pratiği iç içe geçirip, fikirlerini öncelikle pratikten almıştır. Eserlerinde görüleceği üzere gerçek hayattan kesitlerden yola çıkarak bunları bilimsel bir dille teoriye dökmüştür. Sorunu önce tespit edip sebeplerini araştırmış ve anlamaya çalışmış, daha sonra çözüm yolları sunmuştur.

4.2. Fanonizmin Düşünsel Kaynakları

Fanon’nun fikirleri literatürde postkolonyal teori altında incelenmiş ve ırkçılık, emperyalizm gibi kavramlar ile olan yakın ilişkisi bağlamında Siyaset Biliminin ve Uluslararası İlişkilerin inceleme konuları ile doğrudan örtüşmektedir. Aynı zamanda kendisi

de yerel edebi eserlerin analizlerini yapmış olup postkolonyal teori ile aynı biçimde ‘öteki’ olanın temsili gibi konular ile ilgilenmiştir. Zaten psikiyatr olarak görevde bulunmuş bir düşünür olarak fikirleri Psikoloji ve Sosyoloji ile de bağlantılıdır.

Felsefi olarak Hegel, Marx, Sartre gibi isimlerin fikirlerini analiz etmiş ve onların en önemli düşünürlerden olmalarına rağmen fikirlerinin yalnızca Avrupa’da geçerli olduğunu ve kolonilerde durumun değiştiğini belirtmiştir. Bu bulgular, Batı’nın dokunulmaz ve fikirlerinin doğruluğu tartışılmaz gibi görünen düşünürlerinin aslında dünyanın Batı dışındaki kısmını ve Batı’nın kendi dışındaki dünyayı sömürmesini görmezden geldiklerini göstermektedir. Aynı zamanda Hegel ve Avrupalı diğer düşünürlerin fikirlerinin Avrupa merkezci anlayışını da Fanon gözler önüne sunmaktadır.

Fanon, Avrupa’da üretilen ve dünyanın geri kalanının yok sayıldığı teorileri eleştirmiştir. Bu teoriler Avrupa’da işlevsel olsa bile dünyanın geri kalanında ve kolonilerde işlevsiz kalacaktır. Sömürge dünyasına ve emperyalist ilişkilere odaklanıldığında Avrupa merkezli bu teoriler farklı görünmek zorundadır. Bunun nedeni; bu ilişki biçimlerindeki kimlik inşasında özneler arası iletişimin sağlıklı işlemiyor oluşudur. Fanon’a göre sömürgeci ve sömürgeleştirilen arasında Hegel’in diyalektik mantığı geçerli değildir. Bunun nedeni ise diyalektik süreçteki öznelerden birinin ‘gerçek’ özne olamayışdır.

Hegel’in felsefesindeki tikelden evrensel olana doğru yönelim ise Fanon’un Hegel’den etkilendiği yönlerden biridir (Hudis 2020). Bireysel olandan başlayarak evrensel olana yaptığı analizler Fanon’un eserlerinde görülmektedir. Ayrıca tüm felsefesinin sonucunda ortaya çıkan görüş de ırkçılık ve sömürgecilik karşıtı, Marksist anlamda sınıfsız bir evrensel insanlıktan oluşan bir dünya anlayışıdır.

Fanon’un fikirlerinde etkili olan diğer önemli etken ise Edmund Husserl’in geliştirdiği fenomenolojisidir. Fanon, 1940’ların sonlarında Fransa’nın Lyon kentinde, Husserl’in çalışmalarının en önemli takipçilerinden biri olan Maurice Merleau-Ponty’nin öğrencisi olmuştur. Bu dönemde, kariyerinin başlarında fenomenolojiye ilgi duymaya başlamıştır (Hudis, 2020:7). Görünen şeylerin asıl anlamını araştırmak, şeylerin gizlenen yüzünü ortaya çıkarmak amacıyla Fanon, sömürgeci ve ırkçı söylemin fenomenolojik analizini yapmış ve bu yöntem ile psikolojik incelemelerini birleştirerek sömürge koşullarındaki öznelerin durumunu açıklamıştır. Fenomenolojik analiz, doğal analize benzememektedir; onun tamamen zıddıdır. Fenomenoloji, doğal analiz yönteminde olduğu

gibi kendisine verili olanla yetinmez ve gerçekliği sorgulayarak ve eleştirel bir bakış açısı getirerek var olan gerçekliğin özünü ortaya çıkarmaktadır (Öktem, 2005:29). Bu eleştirel duruşla Fanon, fenomenolojinin sömürgeleştirilmiş ve ırksallaştırılmış bedenin (sömürge) mekandaki deneyimlerini betimlemede sağlayabileceği analitik araçların olanakları ve sınırlarıyla boğuşmaktadır (Jilani, 2023:2).

Fanon'un fikirlerinden etkilendiği en önemli düşünürlerden biri ise kendisi gibi Martinikli olan Aime Cesaire'dir. Aynı zamanda onun öğrencisi de olan Fanon'un fikirlerinde oldukça etkili olan Aime Cesaire'in (Cesaire, 2005) kendisi de sömürgecilik ve ırkçılık karşıtı fikirlere sahiptir ve Fanon'u bu yönde etkilemiştir. Yalnızca fikir olarak değil, pratik siyasette de Fanon'un aktif görev almasında Cesaire'in rolü vardır. Ancak Fanon, onun fikirlerini tamamen almak yerine kendine özgün felsefesini ve ideolojini oluşturmuştur.

Fanon, Freud'un analizleri ile de hesaplaşma içerisine girmiştir. Fanon sömürgeleştirilenin psikopatolojisini incelediğinde Freud'un kuramlarının geçersiz olduğunu, sömürge sisteminin sömürgeleştirilenin öznelliğine zarar vererek onu nesneleştirdiğine dikkat çekmiştir.

4.3. Fanonizmin Düşünsel Katkıları

Fanon'un fikirleri, uluslararası ilişkilerde farklı coğrafyalarda meydana gelen problemlerin anlaşılabilmesi açısından önemli nitelikler taşımaktadır. Örneğin Covid- 19 pandemisi sırasında ABD'de salgın nedeniyle gerçekleşen ölümlere baktığımız zaman bu ölümlerin sayısının siyahi ve yoksul kesimlerde fazlaştığını görülmektedir. Siyah ve Beyaz ayrımı ile zengin ve yoksul ayrımı birbiri ile iç içe geçmiş kompleks bir yapısal problem olarak karşımıza çıkmaktadır (Gibson, 2021: 7).

Portekiz'de yaşayan Afrika halklarının içerisindeki bulunduğu durum ise; Fanon'un maniheist dünya içerisinde yarattığı antagonistik şiddet yapısı ile açıklanabilmektedir. Portekiz'deki Afrika halklarının yaşadıkları transatlantik köle ticareti döneminden günümüze halen devam eden yapısal şiddet, Avrupa medeniyetinin sömürgeci karakterinin bir yansıması olarak 21. yüzyılda karşımızda durmaktadır (Gibson, 2021: 27).

Kenya'nın başkenti Nairobi'de yaşanan şiddet ise çocukları öldürülen annelerin tepkileri ile analiz edildiğinde; bu annelerin tepkisi, sömürge altında yaşamadıkları halde sömürgeci mirasın peşlerini bırakmamakta olması ve sömürgeci şiddetin kendisini tekrar tekrar üretmeye devam etmesi anlamına gelmektedir. Bu tepkiler sömürgeciliğin geçmişte kalmış gibi görünmesine karşın zihinlerde sömürgeciliğin tamamen tasfiyesinin gerçekleştirilmemiş olması ve tanınma, eşitlik, adalet konularında gerçekleşmeyen arzuları adına bir mücadele üzerine kuruludur (Gibson, 2021:80).

Afrika'daki ve Güney'deki yaşananlar, Arap Baharı süreci gibi küresel siyasette meydana gelen olaylara baktığımız zaman Fanon'un düşünce pratiklerinin geçerli olduğu görülmektedir. Fanon'un fikirleri yalnızca sömürge karşıtlığı değil evrensel eşitlik adına oluşması gereken bir dünya ile ilgilidir. Fanon'un evrenselciliği, Avrupa evrenselciliğinden kurtularak onu aşan bir biçimde karşımıza çıkmaktadır (Gibson, 2021: 415).

Reiland Rabaka, *Forms of Fanonism* (2011) adlı eserinde Fanon'un görüşlerini bir çerçeveye oturtmaya çalışmıştır. Fanonizmin farklı formlarını tanımlayarak Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanına katkılarının daha iyi görülmesini sağlamıştır. Bunlar; Irkçılık karşıtı, dekolonyalist, Marksist, feminist ve hümanist devrimci Fanonizm olarak adlandırılmıştır. Rabaka, Fanonizmi eleştirel teori ve dekolonizasyonun diyalektiği olarak da gördüğünü belirtmiştir.

4.3.1.Irkçılık karşıtı Fanonizm

Siyah Deri Beyaz Maskeler (1952) aslı eserinde Fanon, Siyahların Beyaz dünyayla olan karşılaşmaları ve bu karşılaşmalarda yaşadıkları deneyimler üzerinden bir inceleme gerçekleştirir. Rabaka'ya göre bu kitap sömürgeciliğin sona erdirilmesi ve yabancılaşmanın ortadan kaldırılması adına sınırları zorlayıcı bir ırkçılık karşıtı kitaptır. *Siyah Deri Beyaz Maskeler* dili de oldukça ağır bir kitaptır. Edebiyat, Psikoloji, Sosyoloji, Tarih gibi pek çok alandan terminolojiler içermektedir.

Beyaz dünyanın Siyah olana karşı tepkisel bir davranış hali içerisine girmesi, Siyah'ın Beyaz olmadığı için maruz kaldığı bir ırkçılık biçimidir. Aynı şekilde bu ırkçılığa karşı Siyah'ın verdiği tepkiler de Fanon için bazı yerlerde ırkçılık seviyesine ulaşmış görünmektedir. Siyah milliyetçi hareketler de Beyaz olanı kabul etmediği ve ona karşı yalnızca Beyaz olması nedeniyle şiddet uygulamaya başladığı andan itibaren bu şiddetin

biçimi de ırkçı bir hareket olarak algılanmalıdır. Fanonizm içerisindeki çok önemli bir ayrıntı olarak ırkçılık karşıtlığı yalnızca Siyahlar üzerindeki ırkçı baskılar değil, kim olduğu fark etmeksizin evrensel bir eşitlik gerektiği düşüncesidir.

İrk ayrımına dayalı sömürge sistemi yaşanıldığında iki kültürün birbirleri ile çatışma haline girmesi olarak algılayamayacağımız değişiklikler mevcuttur. Bunun nedeni sömürge koşullarında bir ırkın diğerinden üstün olarak görünmesi ve yönetimi elinde bulundurarak diğer ırka karşı fiziksel ve psikolojik olarak şiddet uygulamasıdır. Fanon'un görüşleri kültürel melezlik ya da iç içe geçmişlik, entegrasyon gibi kavramları karşılamaz. Çünkü ırkçılık bir şiddettir ve şiddet ile uzlaşma gerçekleştirilemez. Üstün olduğunu düşünen ırk, diğerinin kendisi ile aynı seviyeye ulaşmasını asla istemeyecektir. Ve bu amaçla her türlü - fiziksel ve psikolojik- şiddeti uygulamaktan kaçınmayacaktır. Bu üstün ırk için diğeri ile bir arada yaşamak, kendisi üstünlüğünü her anlamda devam ettirdiği müddetçe bir problem teşkil etmeyecektir. Zaten orada olmasının nedeni budur. Ancak aşağıladığı öteki ırkı kendisi gibi olmasa dahi kabul edebileceğini söyler ki bu da yine kendisinin ahlaki olarak üstünlüğünü belirtmek ister niteliktedir. Hoşgörü sahibi üstün ahlaklı bir ırkın, tüm aşağı niteliklerine rağmen öteki ırkı kabul ediyor olması tüm bu postkolonyal süreçte ırkçı söylemleri yeniden üretir.

4.3.2.Dekolonyalist Fanonizm

Dekolonyal süreci incelemesi, Fanon'un yalnızca teori ile değil pratik ile de ilgilendiğini göstermektedir. Dekolonyalizm basit bir anlam ile sömürgelerin resmi olarak bağımsızlıklarını kazanmaları anlamına gelmemektedir (Agathangelou, 2016). Dekolonizasyon, kendisine yabancılaşmış, aşağılık kompleksi içerisinde ve kendi öznelliğinden bile uzak olan Siyah'ın, üstün Beyaz'a karşı varoluş mücadelesini ve sömürgeciliğin tasfiyesini içeren bir nihai kurtuluş sürecidir. Böyle bir kültürel ve psikolojik çöküş içerisinde sömürgeciliği sonlandırmak adına fikirler ve teoriler ortaya çıkmıştır.

Dekolonizasyonun mutlaka şiddet içeren bir eylem olması gerektiğini belirten Fanon, şiddet yanlısı bir figür olarak görülebilecek olmasına rağmen burada şiddet fiziksel bir şiddet değil, zor güce dayalı bir sistemi, bir zorlayıcılığı ifade etmektedir. Bu zorlayıcılığın nedeni ise kolonizasyonun kendisinin zor güce dayalı bir sistem olmasıdır. Eziyet ve işkence, kolonyalizmde işgalci ve işgal edilen arasındaki ilişkilerin bir ifadesi, bir yaşam biçimidir (Fanon, 1967: 66). Dekolonizasyon isteyen halk yalnızca şiddet ve zor gücü ile gelen bir

sistemi yıkmak ve özgürleşmek istemektedir (Parashar ve Shulz, 2021: 873). Bu yıkım, şiddet olmadan başarılabilir nitelikte değildir. Bu şiddetin suçlusu da burada yine sömürgeci'dir. Dolayısıyla bu sistemin şiddet ile çözülebilecek olmasının suçlusu da yine sömürgeci'dir. Çünkü sömürgeci kendi varlığını sona erdirecek olan bu hareketi kabul etmeyecek, karşılık gösterecektir ve böylece şiddet içeren eylemler başlamış olacaktır.

4.3.3.Marksist Fanonizm

Sömürgecilik sistemi ile kapitalist ekonomik biçimi arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Bu bağlantı yalnızca kapitalizme içkin olan bir emek sömürsü ile ilgili değildir. Kapitalist ekonomik sistem sürekli olarak genişlemeyi ve yayılmayı ve yalnızca bireysel çıkarlar için çalışmayı öğretti olarak sunan bir iktisadi modeldir. Dolayısıyla sömürgecilik tam olarak kapitalist ekonomik sistemin doğurduğu bir sonuçtur. Kapitalizm, doğduğu ülkenin kaynaklarını ve pazarını tükettikten sonra dünyaya yayılmış ve kendi içinde sömürü sistemini de beraberinde getirmiştir.

Marksizm'in ana eleştirisi konusu olan kapitalizm, sınıflı bir toplumda ezen ve ezilen olarak iki ayrı sınıf içerir. Burjuva ve proletarya olarak adlandırılan bu sınıflar arasında sürekli bir çatışma hali vardır. Kolonyal sisteme uyarladığımızda bu durumun nasıl görüneceği açıktır. Ezen sınıf olarak Beyaz sömürgeci gücün ve ezilen sınıf olarak yerel halkın oluşması ve bunun sonucunda ortaya çıkan ırkçılık, kapitalist ekonomik sistemin bir eseridir. Fanon'a göre (2021:45) Marx, kapitalizmin içsel neden ve sonuçlarına odaklanması ve Avrupa merkezliği nedeniyle sömürgeciliğin ve ırkçılığın kapitalizm ile olan bağlantısını görmemiştir.

Fanon'un Siyahi olması nedeniyle çalışmaları literatürde ırkçılık ve sömürgecilik ile anılmasına rağmen Fanon'un kapitalizm eleştirileri de mevcuttur (Fanon: 2021). Bu eleştiriler onun Afrika çalışmalarına ve eleştirel teorileri yaptığı önemli katkılardır. Özellikle ırkçılığın nedenlerinin ekonomik sistem ile alakalı olduğu genellikle gözden kaçırılan bir durumdur. Irkçılık, yalnızca üstün olma ve nefret gibi duygu içeren tabirler ile ifade edilmeye meyllidir. Ancak ırkçılığın asıl amacı bir grubu sömürge altında tutabilmek amacıyla meşru bir dayanak oluşturmaktır. Burada sömürü ekonomik kaynak ve emek sömürsüdür. Dolayısıyla ırkçılık ve sömürgecilik kapitalizmden bağımsız olarak meydana gelmiş olgular değildir. Irkçılık çalışmaları, akademide ve siyasi hayatta kapitalizmden arındırılmış, içi boşaltılmış bir kavram olarak kullanılmaktadır.

Kapitalizm, bireyleri potansiyellerinden uzaklaşmalarına ve kendi emeklerine yabancılaşmalarına neden olan bir sistemdir. Üretim araçlarını ellerinde tutan bir azınlık bu sistemde hakimiyet kurar ve çalışan çoğunluğun emeğinin sömürsü ile sistem kendini devam ettirir. Fanon'un Marksist yanı da kolonyal sistemde azınlık bir üstünlüğün çoğunluğu sömürge altında tutması ve kendilerine yabancılaşmalarına neden olması ile açıklanabilir. Aynı zamanda Marksizm'in bir devrim ihtiyacı içerisinde olması ve eylemsel bir teori olması da önemli bir etkidir.

Fanon'un Marksizm'den ayrıldığı önemli bir nokta ise; Mark'ın proletarya sınıfı ile ilgili olan görüşleridir. Kapitalist sömürü düzeninde ezilen sınıf olarak proletarya, bilinçli ve örgütlü bir hareketle ezen sınıfı yani burjuva sınıfının hakimiyetini yok edecektir (Lenin, 2022: 57). Dahası Marks, proletaryanın burjuva sınıfından kendisini sömürü altına aldığı için nefret edeceğini ve onunla çatışma ve mücadele içerisinde olacağını düşünmüştür. Ancak Fanon burada yine Marksizm'in Avrupa merkeziliğine dikkat çekmektedir. Sömürge durumunda Marksizm bu noktada geçersiz kalacaktır. Çünkü Beyaz proletarya, kolonilere yerleştiğinde burjuva olmak ister. Marks'a göre kendi ülkesinde burjuva sınıfından nefret etmesi gereken proletarya, aslında burjuva sınıfına özenmiş ve onların yerine geçmek ya da onlar gibi olmak istemiştir. Kendi ülkesinde böyle bir fırsat bulamayan ve sömürü şartlarında yaşamış olan Beyaz proletarya, kolonilerde yalnızca Beyaz olmanın üst sınıf olmaya yettiğini görmüş ve orada burjuva sınıfı oluşturmak istemiştir. Bunu yaparken de kendisinin de aynı şartlarda yaşamış olmasına rağmen ikinci sınıf olarak gördüğü Siyahları sömürü altına almaktan geri durmamıştır. Marks'a göre dünyadaki işçi sınıfının birleşerek burjuvaya karşı ayaklanması gerekirken Fanon, Beyaz işçilerin burjuva ile birleşerek Siyah işçilere karşı sömürü sistemi kurduğunu görmüştür.

4.3.4. Feminist Fanonizm

Fanon ile ilgili algılamalarda cinsiyet açısından ilerici ya da gerici olup olmadığıyla ilgili tartışmalar vardır. Fanon sömürgecilikten kurtulma adına devrimci bir yol izlerken, kadınların da cinsiyetçi sömürden özgürleşmesi gerektiğini söylemiştir. Fanon (1959) Cezayir Savaşı'nda kadınların mücadelelerini görmüş ve onların bu süreçte yalnızca yas tutmak gibi geri planda kalan bir aktör değil, bizzat devrimci mücadelenin içerisinde olan birer savaşçı olduklarını belirtmiştir. Ancak Fanon'un eserlerindeki edebi romanların analizinde kadın yazarlara karşı acımasız eleştirel tutumu oldukça eleştirilmiştir. Fakat

feminizmin buradaki yanılığı kadın- erkek arasındaki eşitlik mantığını kadın lehine kullanıyor olmasıdır. Fanon'un eleştirileri cinsiyetçilik anlamında yorumlanmıştır. Fanon için ezilen öznenin -cinsiyet fark etmeksizin- eril ve sömürgeci her türlü baskı unsurundan özgürleşebilmesi için bu örtülü güç ilişkilerini görmesi gerekmektedir.

Fanon, kadınların sömürü biçimlerinden kurtulmasına özel olarak yer vermemiştir. Özgürleşim, herkes içindir. Eşitlikçi bir toplum yaratmak amacıyla harekete geçilmesi zaten kadınların da toplum içerisinde sömürülmeden var olacaklarının göstergesidir. Fanon (1967), Cezayir'de kadınların cinsiyet temelli sömürü biçimlerine maruz kaldıklarına da değinmiştir. Ancak, genel amacı tüm sömürü biçimlerini ortadan kaldırmaktır.

Fanon algılamalarında yer alan şiddet teorisyeni tanımlaması burada da karşımıza çıkmaktadır. Dekolonizasyon döneminin şiddet içerdiğini söylemesi üzerine, militarist ve maskülen olduğu düşüncesi iddia edilmektedir. Zaten şiddeti yalnızca erkeklerin uyguladığı argümanı başlı başına yanlıştır. Ancak burada önemli olan nokta; askeri zor gücü ile topraklarını işgal etmiş olan ve yöneten sömürge güçlerine karşı mücadele ederek bağımsızlığını kazanmak isteyenleri militarist olarak suçlamak, esas suçluyu gizlemek anlamına gelmektedir. Acımasız bir şiddet uygulayan ve çıkarları için her türlü zor gücü sonuna kadar kullanan sömürgeci güce karşı bağımsızlık ve kurtuluş mücadelesinin barışçıl yollar ile gerçekleştirebileceğini düşünmek gerçekliğe uygun değildir. Sömürgeleştiren, barışçıl yolları tercih etse dahi sömürgeci buna izin vermeyecek ve tüm gücü ile ilişki biçimlerinin devamını sağlamaya çalışacaktır. Dolayısıyla burada şiddeti üreten ve militarist olan sömürgeleştirilen değil bizzat sömürgecinin kendisidir. Zaten sömürgecilik sisteminin temelinde yatan en belirgin noktası da militarist bir eylem olmasıdır.

Cezayirli kadınların bağımsızlık mücadelesine katılması ise; Cezayir'in içindeki sömürge döneminden önce bulunan ataerkil yapıların eleştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi sonucunda gerçekleştirebilmiştir. Fanon, Fransız sömürgeciliğinin vahşetinin, Cezayir içerisinde eski geleneklerin tartışılmasına ve onları değiştirmek zorunda kalınmasına dikkat çeker. Fransız sömürgeciliğinin yoğun baskı ve şiddetine karşı mücadele edebilmek için eski tutumların değiştirilmesi gerektiğine karar verildi. Cezayirli kadınların savaşa katılmaları kolay bir karar olmamakla birlikte Cezayirli ataerkil milliyetçi erkeklerin verdiği bir karar da değildir. Fransız sömürgeciliğinin şiddeti ile mücadele edebilmek için zorunlu olarak uygulanan bir karardır.

Fanon, üstünlükçü ataerkil kolonyalist sömürgecilerin kadınlara karşı olan tutumlarına odaklanmıştır. Cezayir’de yaşayan kadınlara yönelik istek ve arzuları yalnızca kadın bedeni üzerinden açıklanamaz. Zaten bu arzu ve istekler sağlıklı bir cinsellik üzerine kurulu değil, kötü ve tecavüzü içeren, güç ile iliştilen duygulara dayanmaktadır. Sömürgeci Beyaz erkeğin, sömürgeleştirdiği kadın ile ilgili kurduğu rüyalar güç ve hakimiyet ile ilişkilidir. Beyaz erkek, Cezayirli kadınların örtülerini çıkararak özgürleşmelerini istiyor gibi görünmesine rağmen bunun altında yatan asıl neden cinsel anlamda şiddet içeren bir arzudur (Rabaka, 2011: 240- 256)

4.3.5. Devrimci Hümanist Fanonizm

Fanon’un antiemperyalist devrimci mücadelesi hümanizmi yıkıp tekrar inşa etmek şeklinde sonuçlanmıştır. Fanon’un hümanizmi ırksal, sömürgeci, ataerkil ve kapitalist hümanizmalardan oldukça farklıdır.

Batı’nın şiddet karşıtı hümanist görüşleri, kendi içlerinde geçerli olacak şekilde düzenlenmiştir. Beyaz, yalnızca kendisine karşı hümanist tavırlar içerisindedir. Bunun dışında kalan dünyada sömürgecilik, yani insan dışı uygulamalar devam etmekte ve hümanist Batı ya bu uygulamaları meşru gösterecek teorik ve düşünsel dayanaklar oluşturmakta ya da sömürgeleri görmezden gelme yoluna gitmekteydi. Hümanizm, Beyaz’ın mutlak zaferi ve üstünlüğünü ön kabul olarak almış ve diğerleri için de onların aşağı olduklarını kabul ederek ve buna rağmen onları kabullenerek bir hoşgörü ve insancıl ahlaki davranışta bulunduğunu göstermiştir. Hümanizm, Beyaz’ın üstünlüğünü ve Beyaz olmayanın aşağılığını baştan kabul etmiştir ve Beyaz’ın tüm vahşi kapitalist ve emperyalist sömürü biçimlerinin de kabul edilmesi (günümüzde kolonyal dönemdeki uygulamaların unutulması) olarak şiddete başvurmamak gerektiğini söylemiştir.

Fanon, Avrupa merkezci hümanizmayı katıksız evrensel bir hümanizmaya dönüştüren devrimci bir yapıya sahiptir. Devrimci niteliği sebebiyle eski olanı tamamen yıkıp yerine inşa etmesi gerekliydi. Yeni bir hümanizm anlayışı getirerek onu sömürgeleştirilenler, ırkçılığa maruz kalanlar ve aşağılananları kapsayan bir eleştirel görüş ortaya çıkardı. Irkçılık, cinsiyetçilik, kapitalizm ve sömürgecilik karşıtı evrensel bir hümanizm geliştirdi (Rabaka, 2011: 273- 274).

Fanon, hümanizmin insanın doğasına uygun olarak yaşaması gerektiği düşüncesiyle özgürlüğü ön plana çıkardı ve insanın kendisini gerçekleştirmek ve özne olmak için öncelikle özgür olması gerektiği fikrini sundu. Bu yeni hümanizm, geleneksel hümanizmin yalnızca Beyazlara hak tanınması ve onların çıkarlarını gerçekleştirmesi olarak tanımlanmasına karşın yüzyıllarca sömürge ve esaret altında yaşayan Beyaz olmayanları özgürleştirmek ile mümkün olabilecekti. Dekolonizasyon fikrinin altında yatan felsefi ve ahlaki öğretisi böyle bir evrensel özgürlük anlayışıdır. Fanon, İnsan olmanın en temel gerekliliklerinden birini savunmakta, insanın varoluş amacı olan bu mücadelede kendini savunmak ve özgürleşmek adına şiddet göstermesinden bahsetmektedir. Bu mücadele aslında yalnızca kendi bağımsızlığına kavuşmak değil tüm dünyada ırkçılık, sömürgecilik ve kapitalizm gibi insanın doğasını ve onurunu yıkan sistemlerin yok edilmesini sağlamak amacıyla verilmelidir. Ve bu sistemler tamamen yok olana dek mücadeleye devam edilmesi gereklidir.

4.4. Siyah Deri, Beyaz Maskeler: Sömürülen Özne'nin Benliği

Fanon'nun temel sorgulaması öncelikle kimlik inşa sürecindeki 'öteki' algısı ve 'öteki' tarafından tanınma -yanlış tanınma- süreçlerinin Avrupa merkezli teoriler ile açıklanmasının sorunlu oluşu ile ilgilidir. Avrupa merkezli düşüncelerin temelinde, bireyin özne olarak kendini gerçekleştirmesi, kendi kimliğini inşa etmesi süreci öncelikle kendinde gerçekleşen bir süreç ile teması vardır. Daha sonra bu süreç bir 'öteki' belirleyerek devam etmektedir. Ancak Fanon'a göre (2020) bu durum sömürge koşulları altında aynı şekilde işlemeyecektir. Kolonilerdeki yerli halkın kimliği soyut bir kimliktir ve gerçeklik kazanmamıştır.

Sömürge koşullarının dünyası diyalektik yöntem ile açıklanamaz. Orada karşıt kutuplardan oluşmuş değil, manici bir dünya vardır. Bu iki kutup birbirleriyle mücadele halindedir ve bu mücadeleden diyalektik bir sonuç elde edilemez. Çünkü bu kutuplar birbiri ile çatışma içerisine girdiklerinde uzlaşacak herhangi bir nokta yoktur. Her zaman bu süreç bir tarafın mutlak galibiyeti ile sonuçlanmaktadır. Tanınma, kişinin kendiyle bütünleşmesi ve başkalarıyla entegrasyonu (tanınma) için duyduğu arzusu ile bu bütünleşmeyi sağlama yolunda bir engel olarak gördüğü ırk kavramı arasındaki diyalektikte anlaşılmaktadır (Bird-Pollan, 2023: 141).

Hegel'in bahsettiği diyalektik süreçlerdeki tez ve anti-tez kolonilerde Siyah ile Beyaz'dır. Ancak ne Siyah Beyaz'ın ne de Beyaz Siyah'ın anti- tezini oluşturamaz. Bu iki kutup da sömürge koşullarında tikellikleri ile var olurlar. Dolayısıyla bu durumda Fanon'a göre (2021:44) bu iki kutbun mücadelesi sonucunda ortaya bir sentez çıkmayacaktır. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak; Siyah bağımsızlığını -gerçek anlamda özgürlüğünü ve kurtuluşunu- kazandığı andan itibaren Beyaz, sistemde ontolojik bir problem ile karşı karşıyadır. Bu, Siyah istemediği için değil Beyaz'ın sömürge dünyasındaki kimliğinin konumu ile ilgilidir. Beyaz'ın orada bulunma sebebi -sömürge durumu- ortadan kalkınca Beyaz'ın orada bulunmasının anlamı kalmayacak, zaten pratikte kendi de bunu tercih etmeyecektir.

Hegel'in efendi- köle diyalektiğinde açıkladığı anlamda bir karşıtlık -karşılıklık-, kolonilerde ve sömürge koşullarında bulunmamaktadır. Burada bulunmayan asıl unsur, karşılıklı birbirini tanımak / tanımamak ile kendini göstermektedir. Sömürgeci Beyaz, sömürgeleştirilen Siyah'ı tanımamakta, en azından özne olarak karşısında konumlandırmamaktadır. Bu durum Siyah'ın nesneleştirilmesine, şeyleştirilmesine neden olmaktadır.

Beyaz, kendi kimliğini oluştururken Siyah'ı özne olarak karşısına koymaz, tam tersi onu daha da nesneleştirir. Beyaz'ın kendisini tanımlarken Siyah'a ihtiyacı yoktur. Oysa Hegel'in efendisinin 'efendi' olarak tanımlanabilmek için köleye ihtiyacı vardır (Kölesi olmayan biri efendi olarak adlandırılmaz). İki karşıt taraf birbirleri üzerinden tanımlanabilir ve biri olmadan diğeri kavramsal olarak tanımlanamaz, biri diğerini 'öteki' olarak tanımlar niteliktedir. Sömürge koşullarında ise bu duruma rastlanılmaz. Beyaz, Siyah olmadan da kendisini tanımlayabilir; öznelliğinin nedeni siyah değil sadece beyaz olmasıdır. Siyah ise tanımlanırken Beyaz olmayan olarak tanımlanmıştır ve kendi öznelliği sekteye uğratılmış durumdadır.

Aynı zamanda Hegel'in diyalektiğin bir unsuru olarak tanımladığı 'köle', çalışarak özgürleşebilecektir. Ancak kolonilerdeki koşullarda Siyah'ın çalışarak özgürleşmek gibi bir şansı yoktur. Çalışarak daha da köleleşmeye ve aşağılanmaya devam etmektedir. Siyah'ın buradan çıkış yolu olarak bulduğu tek çözüm, bu 'köle Siyah' kimliğinden uzaklaşıp 'beyazlaşarak' kurtulmaya çalışmaktır. Kendi öznelliğini gerçekleştirememiş olması ve Beyaz'ın her fırsatta kendi üstünlüğünü hatırlatması, onun Beyaz ile özdeşleşmesine neden

olmuştur. Siyah, beyazlaştıkça özgürleşeceğine inanmış ve Siyah olmayı kendi kendine de aşağı bir konumda bırakmıştır. Fanon'un 'beyaz maskeleri' işte tam da buradadır.

Ancak hiçbir zaman tam anlamıyla Beyaz olması da mümkün olamayacağı için Siyah hem kendinden hem de öznelliğinden uzaklaşmış bir 'şey' olarak karşımıza çıkmaktadır. Beyaz'ın ona bakışı Siyah'ı şeyleştirmiştir. Özneliği sekteye uğrayan Siyah artık bu konumda sabitlenmiş ve ne Siyah ne Beyaz olarak, arada kalmışlığıyla öznel kimliğini inşa edememiştir.

Bir yanda 'zenci' tanımlamasıyla korku duyulan, dışlanan bir Siyah; diğer yanda ise küçümseyici, çocuksu bir hoşgörü ile kabullenilen, bir lütuf eder gibi aralarına alındığını, saygı duyulduğunu hisseden bir Siyah. Beyaz, kendi etik ve ahlaki üstünlüğünü göstermek için elinden geleni yapmış ve Siyah'ın bu aşağı durumuna rağmen, insan olduğu için ona saygı duymuş ve orada bulunmasına ses çıkarmamıştı. Fanon için bu durum kabul edilemez olmasından ziyade onun özgürleşmesinde ve Beyaz'ın tanımlamalarının dışında özgün kimlik oluşturmada Siyah'ın önündeki bir engeldir. Sömürgecilik sistemi maniheist bir dünyadır ve bu dünyada siyah ırksal özellikleri nedeniyle aşağılanan ve küçük görülen taraf olarak, Beyaz ise ahlaki üstünlüğün, medeniyetin sembolü olarak tikelleri ile var olurlar.

Fanon (2020:77), diyalektik mantığın sömürge koşullarında işlemediğini belirterek, aslında bu şekilde işleyen bir dünyada Siyah'ın sömürgeciye önce bulunduğu konumun da şimdiki sömürge durumunu içerdiğini söylemiş olmamak için diyalektiği eleştirir. "Yeni bir şeyi anlamak için onu anlayabilecek duruma gelmemiz, ona hazırlanmamız, yeni bir biçimlenme gerekir". Sömürge sürecinde ortada olan, Siyah'ın kendi kimliğini inşa sürecinde belirli bir aşamadan başka bir aşamaya geçerken (sömürgeleştirilirken), önceki durumunu da kapsayıp aşması gibi diyalektik bir süreç değildir. Ortada yeni bir 'şey' vardır. Bu yeni şey, Siyah'ın ne önceki durumuyla ilişkilidir ne de kendi arzusu ile -bağımsız arzusu ile- ortaya çıkmış bir kimliktir. Daha doğrusu burada 'doğal' bir kimlik inşa süreci yoktur zaten. Beyaz'ın sistematik bir Siyah inşası vardır. Sartre da *Varlık ve Hiçlik* eserinde insanlığın sabit bir öz tarafından önceden belirlenmediğini ileri sürmektedir. Bu bakış açısına göre, bizi biz yapan, başkalarıyla olan etkileşimlerimizin biçimleridir; çünkü kimliklerimiz başkasının bakışıyla tanımlanmakta ve yerleşmektedir (Hudis, 2020:51).

Sömürgeci Beyaz, Siyah'ın dünyasına girdiği andan itibaren var olan tüm yapıyı tamamen bozmuştur. Bu bozulma doğal değil yapay ve insanın öznelliğine ve tarihselliğine saldıran bir bozulmadır. Bu sistematik süreç sonucunda Siyah'ın psikolojik mekanizmaları tamamen değişmiş ve bozulmuştur. Onun öznelliği artık yok olmuştur. Siyah, özne olarak tarih sahnesinde yerini alamamaktadır. Ayrıca Siyah'ın bulunduğu maddi koşullar altında bir kimlik inşası ya da mutlak bilgiye ulaşmak gibi soyut amaçları zaten olamazdı. O maddi koşulların oluşmasının nedeni ise yine Beyaz'ın sistematik sömürüsüdür.

Şunu da belirtmek gerekir ki; Fanon'un Hegel'in fikirlerini yanlışlamak gibi bir amacı yoktur. Yalnızca bu fikirlerin sömürge koşullarında geçerli olmadığını söyler. Köle-efendi diyalektiğinde köle olarak öznelleşen Siyah, Hegel'in söylediği gibi çalışarak özgürleşmeyecektir. Özgürleşmesinin olgusallığı sömürge koşullarının sona ermesi ve Siyah'ın köle olmaktan kurtulup, yeni bir kimlik inşa etmesi ile gerçekleşebilir niteliktedir.

4.4.1. Psikopatoloji: Tanınma ve Özdeşleşme

Tanınma sürecini değerlendirirken Fanon, Siyah'ın Beyaz karşısında kendi kendisini yarattığı bir kimlik değil, Beyaz'ın onu gördüğü şekliyle öznelliğini kurduğunu öne sürer. Bu tanınma biçimi eksik bir tanınma biçimidir. Öznelliğini inşa edememiş bir Siyah, Beyaz'ın onu tanıdığı şekliyle kimliğini kabul etmiştir. Beyaz'ın tanımladığı Siyah kimliği ise öznellik içeren bir kimlik değildir.

Yanlış tanınma sürecinin diğer bir görünüşü ise Siyah'ın içinde bulunduğu aşağılanma duygusundan kurtulmaya çalışması ve bu kurtuluş sürecinde önündeki engelin, yine o kimliği yaratan Beyaz'ın olmasıdır. Siyah, aslında Beyaz'ın onu tanıması istemektedir. Bunun için de içinde bulunduğu aşağılanmış durumdan kaçma eğilimi gösterir. Freud'un kuramı ile açıklanacak olur ise bu durum; kişinin savunma mekanizmalarını devreye sokmasıdır. Geri çekilme savunma mekanizması ile kişi istemediği bir durumdan kaçarak yaşadığı duyguları görmezden gelir. Fanon, bunun sömürge koşullarındaki biçimini analiz eder.

“Başarılı savunma süreci olarak ben'in geri çekilmesi Siyah için olanaksızdır. Ona Beyaz'ın onayı gereklidir” (Fanon, 2020: 44). Siyah'ın kaçış yolu olarak bulduğu çare beyazlaşmak olduğuna göre, aslında sorunun kaynağına geri dönmüş bulunmaktadır. Siyah,

Beyaz'ın yerini almak istemektedir. Ekonomik, yönetsel ve sosyokültürel anlamda Beyaz'ın bulunduğu konuma hem erişmek hem de içten içe onun yerinde olmak istemektedir. Siyah'ın öznelliğinin yaralanmış biçimi, 'ben' olmasına zaten engel bir durumdur. Siyah soyut bir kavram olarak kalakalmış durumdadır. Bu çelişki, öfkesini kendisine yöneltmesine neden olur ve kendi kendisini aşağı gördüğü için de içinde bir öfke birikir.

Beyaz'ın savunma sistemi ise aşırı telafi şeklinde olmaktadır. Yerleşimci Beyaz, kendi ülkesinde yoksul ve özgüvensiz iken, sömürgeci konumunda bulunduğu yerde bu özgüvensizliğini telafi eder biçimde kendisini olmadığı halde üstün konumda görür ve göstermeye çalışır. Siyah'ın aşağılık kompleksine yakalanmasının nedeni de bu narsist Beyaz sömürgeci öznenin tutumlarındaki aşırılıktır. Fanon (2020: 76), Siyah'ın sanki sömürge döneminden önce de bu kimlik ile yaşıyormuş gibi gösterilmesine, tarihin sömürgeci öncesinde yokmuş gibi davranılmasına karşı çıkmaktadır. “Yerlinin aşağılık duygusu Avrupalının üstünlük duygusuyla bağlantılıdır. Şunu söyleme yürekliliğini gösterelim artık: Aşağılanı yaratan ırkçıdır.”

Bireyin kimlik inşası, çocukluk döneminde oluşmaya başlayan birtakım görüngülerle oluşum sürecine girer. Çocukluk döneminde ailesinde ve eğitim hayatında öğrendiği bilgiler ile hayata atılır ve toplumsal yaşama bu öğrenilmiş bilgiler ile adapte olur. Dolayısıyla otorite -devlet- kurumuna da bakışı bu çerçevede gelişir. Freud'un Oedipus kompleksi ile açıkladığı otorite figürü doğal olarak baba otoritesinin, merkezi otorite ile özdeşleştirilme yoluyla kişinin hayatında yer alır. Ancak sömürge koşullarında hayatına başlamış olan Siyah için durum bundan farklıdır. Siyah çocukluğundan itibaren Siyah'ın kötü olduğu (Beyaz olmayanın kötü olduğu) fikriyle yetişmiş ve bunu çocuk dergileri, filmler ve diğer kültürel unsurlar ile hissetmiştir (Fanon, 2020:117).

Hiçbir insan kötü ile kendisini özdeşleştirmeyeceğine göre Siyah da küçüklükten itibaren iyi ve kahraman olarak gösterilen Beyaz ile özdeşleşmiş, bu özdeşleşme ile hayatını sürdürmüştür. Beyaz dünyayla karşılaştığında ise Beyaz'ın böyle düşünmediği açıktır. Siyah'ı Beyaz olarak kabul etmeyen bir dünyanın içine girdiğinde, çocukluktan itibaren öğrenilmiş kimlikler açığa çıkar ve Siyah'ın öznelliğinde derin bir yara açılır. Fanon'un deyişiyle (2020: 123), “Zenciler beyaz dünyayla ilişki kurunca, bunun duyarlılığı artıran belli bir etkisi olur. Ruhsal yapı dayanıksızsa, Ben'in çöktüğü görülür.”

Diğer yandan Siyah'ın Beyaz ile özdeşleşmesi durumunda dahi (Beyaz dünyaya girmeden önce) bu ruhsal bozukluklar Siyah üzerinde devam etmektedir. Bunun nedeni ise 'kolektif bilinç' ile açıklanabilir. Psikolojik durumlar ne kadar bireysel olsalar bile, toplumsal travmalar kolektif hafızada kendisine yer edinir ve hiç Beyaz ile karşılaşmamış bir Siyah (ya da Siyah ile karşılaşmamış Beyaz), çocukluğunda konuyla ilgili bir travma yaşamamış olmamasına rağmen bilinci tepki gösterir.

Beyaz ile özdeşleştiği halde Beyaz değil Siyah olduğunu, anakentte gerçek Beyaz ile karşılaştığındaki aşağılanma duygusunda hisseder Siyah. Beyaz olmak demek aslında Fransız olmak demektir. Siyah o zamana kadar kendisini Fransız olarak tanımlamıştır ancak Fransızlar onu kendinden değil, öteki olarak tanımışlardır. Dolayısıyla aile ile ulusal kimlik bir çatışma içerisine girer. Bireyden aileye ve oradan topluma geçen kimlik algılaması bu durumda geçerli olmayacaktır. Haddour'un deyişiyle (2017:131) beyaz aile, belli bir sistemin temsilcisidir. Aslına bakılırsa toplum bu ailelerin toplamından ibarettir. Aile, toplumsal ya da ulusal daha geniş bir kurumu önceleyen bir kurumdur. Her ikisi de aynı eksen üzerinde hareket etmektedir.

Oedipus kompleksindeki otorite figürü de parçalanmış bir otoriteyi temsil eder ve Siyah, -küçüklüğünden beri öğretildiği üzere- üstün olan Beyaz'ın tarafında konumlanmak ister. Ancak Beyaz'ın onu kabul etmek gibi bir niyeti yoktur. Beyaz onu öteki olarak ve korkunç, aşağılık bir yabancı olarak tanımaktaydı. Ayrıca Fanon'a göre sömürge altındaki Siyah için tüm bu bilinçdışı süreçler geçerli değildir. Siyah bu süreçleri bilinçli olarak, hayatının her anında bizzat yaşamaktadır da. Geçmişten gelen ya da çocukluktan gelen bir travma ile açıklamaya gerek bile yoktur (Fanon, 2020: 114-121).

4.4.2.Aşağılık Kompleksi

Siyah'ın kendisini Beyaz karşısında üstün göstermeye çabalaması durumunda da bu girişim başlı başına bir aşağılık kompleksinin göstergesi olarak karşımıza çıkacaktır. Beyaz, Siyah'ı karşıt, öteki olarak bile tanımaz Fanon'a göre. Beyaz'ın kendisini tanımlamak için siyaha ihtiyacı yoktur. Siyah ise tüm yaşantısı boyunca "Beyaz olmayan" olarak ikinci sınıf konumunda hissetmiştir kendisini. Siyah kimliği oluşturulurken Beyaz "öteki" olarak tanımlanmış ve iki kimliğe de farklı özellikler addedilmiştir. Ancak beyaz kimliği zaten oluşmuş ve -Siyahlar tarafından dahi- kabul edilmiş bir şekilde sahnede yerini almıştır sadece. Beyaz Siyah'a aldırılsız bir şekilde yaklaşır ve kendi üstünlüğünden de emindir.

Siyah'ın, Beyaz ile eşit olduğunu ya da ondan üstün olduğunu ispat etme gayreti, öncelikle Beyaz'ın ona yüklediği tüm sıfatları –ona sıfat yükleyebilecek konumda olduğunu- kabul etmesi anlamına gelmektedir. Beyaz ile eşit konuma yükselmeye çalışan Siyah, Beyaz'ın üstünlüğünü en başından kabul etmiş olmaktadır.

Diğer yandan Fanon'un da erken dönemlerinde düşündüğü asimile olma fikri de bu duruma benzemektedir. Asimilasyon fikrinin altında yatan sosyopsikolojik neden ise; Siyah'ın beyazlaşarak içinde bulunduğu aşağı durumdan kurtulacağına inanmasıdır. Yani kurtuluş için önünde gördüğü tek seçenek beyazlaşmaktır. Bu düşünce kadın-erkek ilişkileri dahil toplumun bütün ilişki biçimlerinde görülmektedir. Kültürel olarak beyazlaşmanın ötesinde, ırkını beyazlaştırmak da söz konusudur. Fanon'un oldukça etkilendiği Aime Cesaire de aynı şeyi düşünmekteydi: “Bu beyaz ve melez çocuklar güçten, plantasyonlardan, evlerden ve iktidardan hoşlanıyordu. Melezler bunları Beyazlara göstermek istiyordu ... Siyahlar dillerini, hareketlerini, tavırlarını beyazlaştırıyordu” (Cesaire, 2019: 11-12).

Siyah, asimilasyon fikrini benimsediği andan itibaren, kendinden üstün bir kültür olduğuna ve kendi kültürünün aşağı bir kültür olduğuna inanmış ve Beyaz'ın üstünlüğünü kabul etmiş olacaktır. Ancak bu asimilasyon aslında Siyah'ın değil Beyaz'ın elindedir. Beyaz siyahı kabul etmediği -tanımadığı- sürece asimilasyon söz konusu olamayacaktır. Kendi üstünlüğünden bu kadar emin olan Beyaz'ın bunu yapmasını beklemek ise hayalcilik olacaktır. Ayrıca bu tanınmanın mevcut durumda gerçekleşmesi de olanaksızdır. Siyah'ın 'siyah köle' ve 'yarı beyaz köle- kimliklerinden kurtulup, yeni bir Siyah kimliği yaratması gerekmektedir.

Koloniden metropole giden Siyah bu durumu orada anlamaktaydı. Metropolde bulunan Siyah gerçek anlamda beyazlaşamayacağını orada hisseder. Ancak yine de kendi dilini ve kültürünü küçümsemeye devam eder. Kendi ülkesinde de kendi dilini konuşmanın utanç verici, metropol dilini kullanmanın ise kendisini yüceltici bir durum olduğu öğretilmiştir ona. Ülkesine geri döndüğünde de daha önce metropolü görmemiş kişilere karşı aşağılayıcı bakışı bu sefer kendi gerçekleştirir. “Bir dili konuşmak demek bir dünyayı, bir kültürü sırtlamak demektir. Beyaz olmak isteyen Antilli, adına dil denen kültürel araca sahip çıktığı ölçüde beyazlaşacaktır” (Fanon, 2020: 34). Metropole ait kültürel unsurlara adapte olduğunu -onlara benzediğini- göstermeye çalışarak, aşağı gördüğü halktan üstün olduğunu ve Beyaz ile eşit olduğunu göstermeye çalışır.

Fanon Beyaz'ın kendisini üstün kültür olarak görmesine ve bunu kolonilerine ve tüm dünyaya dayatmasına karşı çıktığı kadar, Siyah'ın bu durumu kabullenip kendi kendisini aşağı kültür görmesine ve Beyaz Avrupalıya benzemeye çalışmasını da eleştirmiştir (Khalifa and Young, 2018.) Dahası kurtuluşun Beyaz gibi olmaya çalışma ve asimile olarak üst sınıfa yükselme düşüncesinde görülmesine de karşı çıkmış ve Siyahları da bu konu da eleştirmiştir. Sömürgeleştirilen özne olarak Siyah, Beyazlık özlemi içerisine girmesinden itibaren Siyah olanı küçümsemeye ve kendi gözünde daha da Siyahlaştırmaktadır (Adebayo, 2020). Kendisini Beyaz'a daha yakın gördüğü ya da bir şekilde onlara yaklaşmış, Fransızca öğrenmiş ve Fransa'ya gitmiş biri ise bu sefer kendi de Siyahlığı ve bunları yapamamış Siyahları küçümsemeye başlamıştır.

“Bize göre, zencilere hayran olan kişi de onlardan tiksinen kişi kadar ‘hasta’dır” (Fanon, 2020: 10). Fanon'un bu düşüncesi onu yalnızca milliyetçi bir bakış açısıyla ulusal kurtuluş mücadelesi savunuculuğundan ayırıştırır. Onun teorisi Beyaz'ın karşısında Siyah ırkçılığı değil, sadece insan odaklı ve insanın özgürleştirilmesi odaklıdır.

4.4.3.Yabancılaşma

Fanon'a göre (2020) kolonilerdeki sosyolojik durum ve yabancılaşma salt ekonomik nedenlerle açıklanamaz. Aynı şekilde sömürgeleştirilen öznenin arzusu da yalnızca ekonomik sömürü sisteminden kurtulup özgürlüğüne kavuşmak değildir. Burada bahsedilen arzu, keyfi bir istek değil nihai kurtuluş ve özgürleşme adına zorunlu bir kavramdır. Yalnızca ekonomik ilişki biçimlerinin değişmesi sömürgeleştirilenin öznelliğini sağlayacak bir unsur değildir. Karşılıklı tanınma gerçekleşmediği sürece Siyah özgürleşememeye devam edecektir. Fanon'a göre (2020) buradaki mücadele yalnızca ekonomik değil, insani bir mücadeledir.

Sömürge dünyası ikiye bölünmüş bir dünya olarak ele alınmalıdır. Bu dünyada, kapitalist ülkelerde olduğu gibi ekonomik eşitsizlikler, zorluklar, gelir dağılımı gibi problemler gizlenmeye çalışılmaz. Kapitalizm, kötü yaşam koşullarının ya da ayrımcılıkların nedeni olarak ekonomik üretim biçimini -sistemin kendisini- öne sürmez. Sorunlar her zaman başka unsurlar ile örtbas edilir. Ancak sömürge koşullarında problemin sömürgeci ekonomik sistem olduğu açık bir şekilde ortadır. Fanon'a göre Marksizm'in ekonomiyi alt yapı olarak göstermesine karşın sömürge sisteminde ekonomi bir üst yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak yine de ekonomik süreçler, Siyah'ın kendi öznelliğine yabancılaşmasının ve aşağılık duygusu içerisine girmesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu parça diğer aşağılanma biçimlerini önceler niteliktedir. Ekonomik aşağılanma kendisini derisinin rengiyle takip eder. Ekonomik süreçlerin öncel niteliğinin nedeni ise bu aşağılanma ve yabancılaşmanın bireysel ya da ırksal değil toplumsal özellikler taşımasıdır.

Daha da önemlisi, sadece ekonomik bağımsızlık kazanma arzusu Siyah için yeterli değildir. Böyle tek taraflı bir özgürlük eksik kalacaktır. Bunun ötesinde böyle bir özgürlüğün ve kurtuluşun kazanılması mümkün de değildir. Zira bunlar iç içe geçmiş maddi koşullardır. “Yabancılaşmadan kurtulma ancak şeyler en maddeci anlamda yeniden yerine oturduğu ölçüde sahici olacaktır” (Fanon, 2020: 13). Bu bağlamda Fanon, *A Dying Colonialism* (1965: 179-181) eserinde Cezayir örneğinden yola çıkarak, 130 yıllık Fransız baskısının duygusal ve zihinsel handikaplarından tüm sosyal yapıların arınarak, yenilenerek bir özgürleşimle gerçek devrimin gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Derinlemesine devrim, gerçek olan, tam da insanı değiştirdiği ve toplumu yenilediği için ileri bir aşamaya ulaşmıştır. Yeni bir insanlık yaratan ve şekillendiren bu oksijen Cezayir Devrimi'dir.

4.4.4.Dekolonizasyon Süreci: Kurtuluş Mücadelesi

Fanon (2021: 55-56) dekolonizasyon sürecine gelindiğinde aşağılanan, kendi kendilerini aşağı gören halkların, içlerinde bunun gerçek olmadığını hissettiklerini belirtir. Bu noktada halk, içlerindeki öfkenin yanı sıra kaybedecek bir şeyleri de olmadığını bildiği için mücadelenin her biçimine hazırlıklıdır. Siyah'ın sömürgeci kültür tarafından baskılanması ve yaşadığı tüm psikolojik durumların yanında bu otoriter kültürün baskılarının ters etki yaratarak kurtuluş mücadelesine zemin oluşturabileceğini de göstermektedir. Tarihin nesnesi durumunda bulunan sömürgeleştirilenin, özne olarak da kendisini konumlandırabileceğini düşünmektedir (Bulhan, 1985: 74). Fanon burada eleştirisini aydınlara yöneltir. Aydınların ezen sınıf ile iş birliği içerisine girerek tam kurtuluştan ziyade görece iyileştirmeler ile sorunu çözme ve uzlaşma çabalarını kabul etmez. Bu uzlaşmanın da mümkün olamayacağını gösterir.

Çatışmacı ve şiddet yanlısı, uzlaşmaya yanaşmayan taraf çarpıtılmaktadır. Halk kendi özgürlüğünü ne olursa olsun istemektedir sadece. Bunun şiddet olmadan mümkün olamayacağının da farkındadır. Sömürgeci kendisini şiddet olmadan sömürgeleştirmedeği gibi, sömürgeciden özgürleşme de şiddet olmadan gerçekleşemeyecekti. Ancak uzlaşmanın

mümkün olmamasının nedeni yerli halk -onun şiddet içeren eylemleri- değil, sömürgecinin kendisidir. Çünkü sömürgeci, sömürge ilişkileri sona erdikten sonra bölgede bulunmak zaten istemeyecektir. Bölgede uyumlu bir şekilde birlikte yaşamaları ve düzenin devam etmesi için, sömürgecinin -tanım gereği- sömürgeci olmaya, yani sömürü ilişkilerinin devam etmesi gereklidir.

Dekolonizasyon sürecinde tüm sistemin yıkılıp tekrar inşa edilmesi gerekmektedir. Gerçek anlamda bağımsız bir devlet ve halk inşa etmek isteniyorsa, bu bazı konularda değişiklik -iyileştirme- yapılarak ilerleyebileceğiniz bir durum değildir. “Gerçekten de başarının kanıtı, tepeden tırnağa değişen bir toplumsal dokuda yatar” (Fanon, 2021: 41). Yalnızca siyasal -yönetmel- bağımsızlık kazanmak, sömürgeleştirilmiş bireyi ve toplumu özgürleştirmeyecektir. Tüm sistemin gözden geçirilip, ekonomik üretim biçimlerinin devrimci bir dönüşüm ile tekrar inşası gereklidir. Sömürge ekonomik biçimi devam ettiği müddetçe, siyasal özgürlük formel olarak kalacaktır. Sömürgeleştirilen öznenin kendi gerçekliğine -öznelliğine- ulaşmasının ve özgürleşmesinin yoludur bu.

Bu dekolonizasyon süreci hiç de kolayca yaşanabilecek bir süreç değildir. Burada Fanon bir şiddet savunusu yapmamakta, bir zorunluluktan bahsetmektedir. Tanımı gereği dekolonizasyon şiddet içermeksizin düşünülemezdir. Bunun nedeni dekolonizasyon isteyenler ya da onu savunanlar değil, tam tersidir. Kolonizasyon kavramının kendisi şiddet içermektedir. Şiddet içermeyen bir kolonizasyon süreci bulunmamaktadır. Yani koloniciler yerli halkın yaşadığı bölgeye ellerinde silahlar ile girdiler ve kimsenin ne rızasını aldılar ne de bir uzlaşma talep ettiler. Şimdi koloninin gidişi de tarihin zorunlu yasalarına göre şiddet içermek mecburiyetindedir. Bu şiddet ile kastedilen süreç, fiziksel şiddet içerecek diye bir zorunluluk yoktur. Burada dekolonizasyonun mevcut sistemi yıkması, yerine yenisini inşa etmek amacıyla düzenin tamamen alaşağı edilmesi anlamında kullanılmaktadır.

Fanon’u şiddet savunucu olarak gösteren çalışmalar ise Fanon’un bakmadığı bir açıdan bakarak onun fikirlerini istedikleri yönde çarpıtma eğilimindedirler. Sömürgeciliğe karşı şiddet uygulama düşüncesinin araçsal ve araçsal olmayan gibi Fanon’un düşüncelerinde yer almayan bir ikilikle yorumlamışlar. Fanon’un şiddet ile ilgili çizdiği çerçeve bu bağlamda değildir. Buna rağmen onu kendi istedikleri çerçeve içerisine çekmeleri, görüşlerinin yanlışlanmış olduğunu göstermektedir (Oranlı, 2022).

Dekolonizasyon sürecine başlamadan önce programını doğru belirlemek gereklidir. Aksi takdirde bu süreçte ve bağımsızlık kazanıldıktan sonra, bu mücadeleyi kendi çıkarları için yönlendirerek kazanç sağlamak isteyen sınıflar ortaya çıkabilir. Dolayısıyla sömürü sistemi yok olmaz ve devam eder; yalnızca biçim değiştirmiş olur. Bu sınıf halkın kendi içinden ortaya çıkan burjuva sınıfı olacaktır ve sömürgeleştirilenin sömürgeci ile ilişkisini farklı koşullarda devam ettirerek, kendisi bu durumdan çıkar sağlayacaktır. Bu sınıfın hareketleri de dekolonizasyon esnasında belirlenmeli ve özgürleşmenin önünde bir engel olarak görülüp, onunla da mücadele edilmelidir.

Burada dekolonizasyonun şiddet içermemesi mümkün değildir. Ancak bunun nedeni sömürgeleştirilenin şiddet yanlısı, kendisini ifade biçimi olarak şiddeti seçiyor olması değil, tam tersi olarak sömürgeci sistemin ve sömürgecinin kendisidir. Yani sömürgeci şiddet yanlısı olduğu ve şiddet içeren eylemlere başvurduğu için, sömürgeleştirilenin de buna karşı koyma hakkı elbette olacaktır (Fanon, 2021: 62): “Sömürgecilik ne düşünen bir makine ne de muhakeme yeteneği olan bir bedendir. Sömürgecilik çıplak şiddettir ve ancak daha büyük bir şiddetle karşılaştığında boyun eğer.” Bu şiddet içeriminin diğer bir nedeni ise, sömürgeciliği sürdüren ve ona aracılık eden zor kullanma mekanizmalarının varlığıdır (Fanon, 2021: 43-44):

Sömürge dünyası ikiye bölünmüş bir dünyadır. Ayrım çizgileri, hudutları, kışla ve karakollarla temsil edilir. ... Kapitalist ülkelerde, sömürülenler ile iktidar arasına çok sayıda ahlak hocası, danışman ve ‘kafa karıştırıcı’ girer. Sömürge halkıyla teması, polis ve ordunun sürekli varlığı, sık sık ve dolaysız müdahaleleri sağlar. Dipçik darbeleri ve napalmırlar halka yerinden kıpırdamamasını öğütler.

Dolayısıyla bu sömürge sisteminden -sömürgeleştirmeden- kurtuluşa ilerleyerek özgürleşmenin yolu da sömürgeciyle iş birliği yapanlardan kurtuluş ile eşdeğer olacaktır. Ayrıca dekolonizasyonun şiddet içeren bir eylem olarak olmaması gerektiğini söylemek, Siyahların sömürülmeye ve aşağılanmaya devam etmeleri demektir ki günümüzde böyle bir durum Batı tarafından bile kabul edilmeyecektir. Bazı barış söylemleri bu tarz yorumlar içermektedir. Bağımsızlığını talep eden bir halka bunu barışçıl yollarla çözebileceğini söyleyen düşünceler, yalnızca bağımlılık ilişkilerindeki bir iyileşmeden söz etmektedirler. Sömürü biçimlerinin değişimi ya da kölelik şartlarının iyileşmesi, sömürünün ve köleliğin

bittiği anlamına gelmemekle birlikte bu sistemleri meşru gösterebilecek bir bahane olarak sunulabilir ve sistemin sürdürülebilirliğini de artırabilir.

Fanon şiddeti hem bir öznellik iddiası hem de yıllarca süren sömürgeci boyunduruk ve aşağılanmadan sonra onu geri kazanmanın bir yolu olarak görmüştür (Hwami, 2016:22). Devrimci şiddet olarak adlandırabileceğimiz bu düşünce, Avrupa'nın ve Beyaz ırkın dünyaya sözde gelişme ve ilerleme adı altında dünyayı sömürme çabaları Siyah insanın boyunduruk altına almış ve onlara kurtuluş için bir seçenek bırakmamış, asıl şiddetin kaynağı olan ırkçı ve sömürgeci şiddete karşı oluşturulmuş bir insanlığın geri kazanılması projesidir.

Bu durumda sömürgeci ile sömürgeleştirilenin dünyası, iki halkın kardeşçe bir arada yaşaması, kültürel bir aradalık, melezlik, iki kültürün iç içe geçip ortaya yeni bir kültürün ortaya çıkması gibi çok kültürcü söylemler ile çözümlenebilecek bir olgu değildir. Fanon'un sömürgeci ve sömürgeleştirilen arasında diyalektik bir ilişki olmadığını, manici bir dünya olduğunu söylerken ulaşmaya çalıştığı sonuç budur. Dekolonizasyon döneminde sömürgeci ve sömürgeleştirilen arasında bir uzlaşma söz konusu değildir. Bunlar tamamen karşıtlık içermektedir ve bu karşıtlıktan ortaya çıkacak tek sonuç şiddet olabilecektir. Çünkü birinin varlığı diğerrinin varlığı için yer açamaz. Fanon'a göre (2021:44) "... bu iki bölge, birbirlerini karşılıklı olarak dışlama ilkesine uyar: Uzlaşma olası değildir, ikisinden biri fazlalıktır."

Dekolonizasyon sürecinde halkın düşüncesi, talepleri basit ve açıktır. Ancak aydınlar ve burjuva sınıfının kafası karışıktır. Ya da öyle görünürler. Bu süreçte bir uzlaşma sağlanabileceğini, iki kültürün bir arada yaşayabileceğini düşünebilirler. Burjuva sınıfı burada iki kültürün bir arada yaşamasını istemesinin açılımı aslında iki sermayenin ortak çıkarlar etrafında buluşması ve anlaşması, bu çıkarlara uygun yeni bir yönetim biçimi kurmaktır. Sömürge sermayesi ile ilişki kurarak, sömürü ekonomisinden pay almak istemektedirler (Fanon,2021: 131- 165).

Bu sömürge aydını yalnızca kendi çıkarına uygun politikalar üretilmesini ister. Burjuva sınıfının reformist talepleri halk için geçerli değildir. Fanon'a göre burjuva aydını çıkar sağladığı ölçüde halkı umursamaz ve sömürgeci sermaye ile ilişkilerini artırmaya devam eder. Ancak halk kurtuluş için ne gerekirse hazırdır. Fanon'a göre bunun yolu mücadelede milliyetçi bir tavır almaktır. Aksi takdirde sömürgeci- sömürgeleştirilen ilişkisi ancak biçim değiştirebilir, ortadan kalkmaz. Buradaki milliyetçiliğin anlamı ise bir ırkın

üstünlüğü değildir. Buradaki milliyetçilik, kendi halkını özgürleştirmek ve kurtarmak, bağımsız ve özgür bir devlet inşasıdır. Bu bağımsızlık savaşı ise sömürge ile olan sermaye ilişkilerine karşı verilmek zorundadır.

4.5. Günümüzde Fanon ve Postkolonyalizmi Yeniden Okumak

Bu çalışmada öncelikle sıklıkla kullanılan ‘Batılı’, ‘Batı merkezli’ ve ‘Avrupa merkezli’ kavramları birbirinden farklı anlamlarda kullanılmıştır. Günümüzde Batılı kavramının kullanımı Soğuk Savaş döneminden kalma Doğu ve Batı bloğu olarak algılanmaya devam etmektedir. Dekolonizasyon dönemi de Soğuk Savaş ile aynı tarihsel dönemde başlamıştır. Bu dönemde emperyal güç olarak Avrupa’nın yanında Amerika Birleşik Devletleri de sisteme katılmıştır (Zinn 2003). Dolayısıyla Batılı kavramı bu ülkeleri işaret etmektedir. Batı merkezli kavramlaştırması da bu emperyalist devletlerin ve onların ilişki içerisinde olduğu aktörlerin emperyal amaçlarına uygun olarak inşa edilen bir sisteme atıf yapmaktadır. Avrupa merkezlilik ise farklı olarak daha çok kültür ve medeniyet ile ilişkilidir. Avrupalı kimliğinin diğer medeniyetlerden üstün bir medeniyet olarak inşa edilmeye çalışılmasına dikkat çekilmektedir. Kolonyal dönemin kurucusu olarak Avrupa, kolonilerinde yaşayan halklara yalnızca ekonomik anlamda değil kültürel ve sosyopsikolojik anlamda da zarar vermiştir. Yerleşimci olarak gittiği bölgelere kendi kültürünü taşıyarak, yerli halkı ekonomik ve siyasi anlamda ikinci sınıf olarak konumlandırırken aynı zamanda halkın kültür ve medeniyetlerinin de ikinci sınıf olarak görülmesine neden olmuşlardır. Batı’nın tüm dünya üzerindeki sömürgeci faaliyetlerinin yıkıcı etkisi görmezden gelinirken, bir yandan da sömürgeleştirdikleri bölgelere kültürel ve ekonomik gibi bazı alanlarda katkı sağladıkları ileri sürülmektedir (Parashar, Schulz, 2021).

Avrupa, ABD de dahil olmak üzere dünyadaki sömürgecilik ve emperyalizm sisteminin kurucu olmuş ve bunun da ötesine geçerek, bu sistemin felsefi ve teorik alt yapısını da oluşturmuş, dünyaya sunmuştur. Günümüzde emperyalizm denilince aklımıza ABD gelmesi normal iken, ABD’nin de Avrupa’nın ürettiği kapitalist ekonomik sistem ile bireyci bir kültür inşasının devamı olduğu ve zaten Avrupa’nın kolonileri olarak kurulan bir devlet olduğu da göz önüne alınmalıdır.

Uluslararası sistemin günümüzdeki yapısı, coğrafi keşifler ile başlayan kolonizasyon dönemi ve sonrasında kapitalist ekonomik sistemin son aşaması olan emperyalist sistemin oluşturduğu yapı tarafından belirlenmiştir (Chibber 2016). Bunun daha da ötesinde

sistematiik olarak bilinçli bir propaganda yürütölerek günümüz siyasi yapısı oluşturulmuş ve halen sürdürölmektedir. Uluslararası İlişkilerdeki konu başlıklarına baktığımız zaman görmüş olduğumuz terör, güvenlik, küresel eşitsizlik ve adaletsizlik, çevre kirliliğı, çatışma ve savaşlar gibi tüm küresel problemlerin nedeni analiz edildiğinde başlangıç noktası olarak kolonizasyon dönemi olmak üzere daha sonrasında da devam eden emperyalist faaliyetler olduğu görölmektedir. Kapitalist ekonomik sistemin sınırsız büyüme ve genişleme isteğı, sistemin doğasına uygun olarak emperyalizmi doğurmuş ve sömürü sistemleri devam etmiştir (Şenses 2016). Günümüz uluslararası ilişkileri ise; emperyalist sömürüye maruz kalmış halklar, bu sömürüyü gerçekleştiren devletler, sömürü araçlarını kurumsallaştıran uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketler arasındaki gerilimini yansıtmaktadır.

Avrupalı devletlerin kolonyal dönem içerisinde, yüzyıllar boyunca dünyayı sömürmesi ve doğal kaynakları kendisine aktarması sonucunda günümüzde yaşanan eşitsizlik ve adaletsizlikler ortaya çıkmıştır. Kolonileştirdikleri bölgelerde köleleştirdikleri halklar günümüzde halen bağımsız bir ekonomi oluşturamamaktadırlar (Chibber 2016). Sömürge ölkelerinin bağımsızlıklarını kazandığı dönemden sonrasında ifade eden postkolonyal dönemde Batılı devletler, sömürgelerinden kendi ölkelerine transfer ettikleri kaynaklar sayesinde sanayi ve teknolojilerini geliştirmiş ve belirli bir sermaye birikimine ulaşmışlardır. Kaynaklarını kaybeden sömürgeleştirilmiş ölkeler ise gittikçe daha da fakirleşmiştir. Günümüzde küresel eşitsizliğin kaynağı olan bu durum yok sayılarak az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş gibi sınıflandırmalar ile bu geri kalmışlık, az gelişmiş ve gelişmekte olan ölkelerin kendi başarısızlıkları gibi sunulmaktadır (Şenses 2016).

Günümüzde Batılı devletler, ekonomik olarak zayıf olan ölkeleri bu kez Dünya Bankası, IMF ya da çok uluslu şirketler aracılığıyla yardım ve yatırım adı altında sömürmeye devam etmektedirler (Stiglitz 2018: 215-276). Küreselleşme olarak sunulan serbest ekonomik sistemde tüm aktörler eşit olarak yer alır ve rekabet ederler. Ancak sömürgecilik sistemi ile dünya kaynaklarının kendilerine transferi yoluyla elde edilen sermayeye sahip olan Batılı devletler ile kaynaklarını kaybetmiş ölkelerin zayıf ekonomilerinin rekabeti, doğal olarak eşitsizliğı tekrar üreten bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. İrkçılığın neoliberal dönüşümü, sömürge imparatorluklarının sona ermesine rağmen sömürgeci sistemin Beyaz sömürgeci ırkın sermayesi lehine halen devam ettiğini göstermektedir.

Batı'nın, kapitalist ekonomik sistemin aç gözlülüğü nedeniyle sürekli olarak üretim ve tüketime ihtiyaç duyması, dünya üzerinde fazla üretim ve tüketimden kaynaklı atık oluşumuna neden olmaktadır. Üretim halindeyken kullanılan kaynakların (örneğin; petrol) dünya üzerinde pek çok çatışma ve savaşlara neden olduğunu açık bir şekilde görülmekteyken tüketimin dünyaya verdiği zarar göz ardı edilebilmektedir. Fazla tüketimin dünyaya verdiği zarar iki şekilde ayrılabilir: Birincisi kendi ürettikleri tüketim toplumlarını dünyaya medya ve iletişim araçları yoluyla yaymaları, toplumların üretimden uzaklaşarak tüketime ve ithalata yönelmesine neden olur ve bunun sonucunda da bu ülkeler ekonomik problemler yaşamaya başlarlar. İkinci olarak da karbon salınımları ve tüketimde kullanılan atıklar olmak üzere çevreye verdikleri zarar oldukça fazladır. Batılı şirketler ya fabrikalarını kurmak ya da atıklarını göndermek amacıyla eski sömürge ülkelerini kullanmaktadırlar. Üçüncü dünya ülkelerinde bugün oldukça fazla atık birikmiş durumdadır. Bütün bunlar Avrupa merkezci bakış açısıyla yönetilen küresel ekonomik sistemin sonuçlarıdır.

Çevreyle ilgili Uluslararası İlişkilerin gündemini meşgul eden diğer bir konu ise karbon salınımları ile ilgilidir. Burada da iki ayrı konu ortaya çıkmaktadır. Birincisi; Batılı devletlerin yüzyıllardır sınırsızca sömürerek ve dünyayı kirleterek elde ettiği sermaye nedeniyle kalan tüm dünyanın da çevre problemleri yaşamalarıdır. Günümüzde çevre kirliliği ve iklim değişikliği başta olmak üzere oluşan çevre problemlerinin nedeninin Batı'nın kapitalist ekonomik sistemi olmasına rağmen bu problemi diğer ülkeler de aynı şekilde yaşamaktadır. İkinci nokta ise karbon salınımları ile ilgili uluslararası görüşmelerde Batılı devletler tarafından az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere aynı salınım oranlarının beklenmesidir. Ekonomilerinin gelişimi amacıyla çevresel krizlere yol açmış olan Batı, şimdi tüm dünyadan ekonomilerini geliştirmeme pahasına çevreyi korumalarını beklemektedir. Üstelik kendileri dünyayı tek başlarına sömürmüşken şimdi hep birlikte hareket etmek istemektedirler ve Batılı hem devlet hem de şirketler, kendilerini çevreci hareketlerin savunucu olarak uluslararası toplumda göstermeye çalışmaktadırlar.

Emperyalizmin adı bugün küreselleşme olarak değişmiş olabilir ancak sömürü sistemi devam etmektedir. Dekolonizasyon sonrası dönemde üçüncü dünya ülkeleri siyasi olarak bağımsızlıklarını kazanmış olsalar dahi ekonomik olarak sömürülmeye devam etmektedirler (Chibber 2016). Eskiden sömürgeci, siyasi yönetimi ve ordu gücüyle bizzat ülke içerisinde iken şimdi sermaye ile ülkenin içerisinde gezmektedir. Sömürgeci devletlerin yerini günümüzde ise çok uluslu şirketler almıştır.

Bunların yanı sıra Fanon, sömürü ilişkilerinin analiz edilmesi sürecinde ekonomik yaklaşımların da ötesine geçilmesi gerektiğini, ekonominin koloni koşullarını açıklamak için tek başına yeterli olamayacağını düşünmüş ve eleştirel anlamda Marksizm'i aşan bir yaklaşım geliştirmiştir. Ona göre, sömürgelerde ekonomik altyapı aynı zamanda bir üstyapıdır. Neden sonuçtur. Sömürge sorunu ele alındığında Marksist çözümleme bu nedenle her zaman biraz aşılacak durumundadır (Fanon, 2021:45). Yalnızca üretim ilişkilerini analiz ederek ve ekonomik süreçleri ele alarak gerçekleştirilecek bir sosyolojik tespit de sömürgeci- sömürgeleştirilen arasındaki ilişki biçimlerini değerlendirmek açısından doğru olmayacaktır. Fanon, bu ilişki biçimlerinin psikopatolojik kaynaklarını da göstermektedir.

Sömürgecilik sistemi, iki ayrı ırkın bir arada yaşadığı çok kültürlü bir yapı ile açıklanamamaktadır. Sömürgecilik, içerisinde ırkçılığı barındırır ve bu ırkçılığın biçimi nasıl olursa olsun özneye yarattığı etkiler değişmeyecektir. İki ayrı ırk ve kültürün bir arada yaşadığı sömürgeci bir toplum, sömürgeci üstün ırkın sömürgeleştirilen ırk üzerinde uyguladığı baskı ve şiddeti içerir. Bu şiddetin psikolojik olarak görünüşleri ise sömürgeleştirilenin gerçek olmayan (sömürgeci tarafından oluşturulmuş) kimliğine hapsolmasına ve kendisini bu tanımlamalar dışında gerçek anlamıyla tanımlayamamasına neden olur. Kimliğini yalnızca ırksal özellikleri ile tanımlayabilir durumdadır artık. Siyah'ın tek özelliği Siyah olmaktır. Bireyin karakteristik özelliğini yok ederek yalnızca ırksal özelliklerine indirgeyerek insanın kendi kendisine yabancılaşması sonucunu doğurur. İnsan olmak, kendisine içkin bir biçimde özne olmayı gerektirir ve ırkçılık, insan olmanın varoluşsal zemini zedeleyerek onu şeyleştirir ve nesneleştirir. Bu nesneleştirme onun içsel dünyasında da öznelerle değil nesnelerle etkileşim haline girmesine neden olur ve birey, şeylerin dünyasında, gerçek dünyada tanınmayan ve görünmeyen bir özne olarak hayatına devam eder. Tanınma problemindeki bu temel nokta, ırkçı bakış açısı ile görülen bireyin görünümünün, aslında görünüyormuş olmasına rağmen görünmemekte olmasıdır. ırkçı bakış açısı ile ırksal özellikleri bakımından daha spesifik bir biçimde tanımlanmak zorunluluğu, onu daha görünür kılarken nesnelerin dünyasına hapsediği için bu görünürlük onun için görünmezlik şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Fanon'un çalışmalarında deşifre ettiği ırkçılık temelli kurulan uluslararası ilişkiler günümüzde de kendini göstermektedir. Amerika'nın Irak ve Afganistan'da gerçekleştirdiği faaliyetler, İsrail'in Filistinlilere karşı soykırıma varan uygulamaları, Avrupa'da yaşanan ırkçılık ve ABD'de siyahilere karşı uygulanan şiddet, ırkçılığın birer dışa vurumudur.

Tüm bunlar uluslararası toplum tarafından Batı medeniyetinin kurulu olduğu tüm ahlaki değer yargılarının bir kılıf olduğunu düşünülmesine neden olmaktadır. Sömürgeci Batı'nın yeni sömürge yollarını meşrulaştırması ve iki yüzlülüklerinin bir kanıtı olarak görülmektedir.

4.6. Fanon Eleştirisi

Fanon, bir dönem kitapları Fransa'da yasaklanmış bir düşünür olarak fikirleri eleştirel ve mevcut sistemi rahatsız edecek niteliktedir. Diğer yandan senelerce tehlikeli bulunan görüşleri günümüze geldikçe incelemeye alınmaya başlanmıştır. Literatürde Fanon ile ilgili yapılan farklı analizler ve eleştiriler vardır.

Siyahi bir anti-kolonyalist ve ırkçılık karşıtı yazar olarak Fanon, öncelikle Siyahi milliyetçilik hareketleri ile düşünölmeye meyillidir. Siyah'ın Beyaz karşısındaki ikinci sınıf kalmış pozisyonuna karşı çıkan Fanon, onun kolonyal dönemde maruz kaldığı fiziksel ve psikolojik şiddetten kurtulup özgürlüğüne kavuşmasının teorisyeni olarak görölmüştür. Siyah milliyetçiliğı, geleneksel milliyetçilik anlayışlarına benzer bir şekilde kendi ulusunu yücelten, önceleyen ve üstün gören bir harekettir (Güven, 2020). Fanon, bir Siyahi olarak Siyahların yaşadığı haksızlıkları dile getirmesi ve onların özgürlüğünü savunması nedeniyle Siyah milliyetçiliğı ile anılmaktadır. Onun asıl öncelik verdiği konu, Siyahi insanların baskıdan kurtarılmasıdır. Çalışmalarında her türlü baskıya maruz kalan Siyah topluluğun üyelerinin öncelikli olarak kendi aralarında birlik oluşturarak özgürleşmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Fanon'un sömürgelerin kurtuluş mücadelesi içerisinde şiddeti savunması, liberal düşünürleri rahatsız etmiştir. Bu yüzden, liberal düşünce içerisinde ise Fanon, dekolonizasyon süreci ile ilgili söylemleri nedeniyle şiddetin savunucu olarak görölebilmektedir. Hannah Arendt, *Şiddet Üzerine* (1970) adlı eserinde Siyah öğrenci hareketlerinin ve militanların Fanon'un şiddet içeren sözlerinden etkilendiğini söyleyerek Fanon'u bir şiddet teorisyeni olarak göstermiştir. Ona göre şiddet, Fanon ve Sartre tarafından

adeta güzelleştirilerek, öznenin kendisini tekrar yaratması için bir araç olarak sunulmuştur. Batı'da gerçekleşen birçok Siyahi şiddet olayı da bu düşüncelerden etkilenmiştir (Arendt, 1997).

Fanon'un Siyahi kadınların sömürge koşulları altında yaşadıkları cinsel şiddet ve ataerkil toplum yapısının olumsuz unsurları ile ilgilenmesi, onun feminist görüşlerde yer bulmasına neden olmuştur. Fanon'un *Siyah Deri Beyaz Maskeler* eserinde Siyahi kadınları Beyazlaşmak istemekle ilgili suçlaması, feminist teori tarafından kadına karşı yapılan bir saldırı olarak da algılanmıştır. Aynı eserde Fanon'un Martinikli bir yazar olan Mayotte Capecia'nın eserlerindeki imgeleri acımasızca eleştirmesi de cinsiyetçi ve antifeminist olarak görülmüştür (Rabaka, 2011).

Kendisinden sonra gelen birçok postkolonyal düşünür ise Fanon'un fikirlerinden hem etkilenmiş hem de bu fikirleri dönüştürüp geliştirmeye çalışmışlardır. Fanon'un imgelerinin ne hakkında olduğunu doğru bir şekilde kavramanın ve tüm çalışmalarının birleşimi sonucunda ortaya çıkan mesajı ayırt etmenin zorluğunun bir nedeni, yazılarının ilerlediği felsefi çerçeveden soyutlaştıkça kolayca yanlış yorumlanabilmesidir. Bunun anlamı Fanon'un yaşamının ve çalışmalarının bir bütün olarak keşfetmeyi beklemek zorunda olmak olsa bile bu çerçeveye en başından uyum sağlamak önemlidir (Hudis, 2020).

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Uluslararası İlişkilerde kimlik çalışmaları giderek önemini artırmaktadır. Postkolonyal teori için de kimlik, sömürgeleştirilen öznelerin benliğinin kim tarafından ve nasıl tanımlandığını sorgulamada kullanılması bakımından önemlidir. Ancak diğer Uluslararası İlişkiler teorilerinden farklı olarak postkolonyalizm, Batı merkezli fikirlerin evrensel olarak dünyaya sunulmasına karşı çıkar. Bu fikirlerin dünyayı getirdiği nokta ortadadır. Çatışma ve savaşları, dünyanın geri kalanını yok sayan teoriler ile açıklamak ve çözümlmek mümkün görünmemektedir. Bu kapsamda bu çalışma; Uluslararası İlişkiler teorileri arasında Batı dışı bir teori olan Postkolonyalizmi inceleyerek sömürgecilik sisteminin kolonyal dönemdeki ve günümüzdeki etkilerini “Madun kendi kimliğini tanımlayabilir mi?” sorusu bağlamında incelemeyi amaçlamıştır. Postkolonyal öznenin uluslararası sistemde aktör olarak konumunu ve diğer devletler ile olan ilişkilerini, bu ilişki biçimlerinin nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koyarak günümüz uluslararası ilişkilerindeki problemleri aydınlatmak hedeflenmiştir. Postkolonyal teori içerisinde de Frantz Fanon’un fikirleri analiz edilerek Uluslararası İlişkilerde sömürgeci- sömürgeleştirilen arasındaki ilişki biçimleri ve bu ilişkilerin küresel siyasete etkisi ortaya koyulmuştur. Bu çalışma; Avrupa merkezci bakış açılarına getirilen eleştirilerin analizi yoluyla postkolonyal kuramı ve Fanon’u inceleyerek Uluslararası İlişkilerin yapısını farklı bir bakış açısı ile açıklamaya çalışmıştır.

Fanon kendi kavramsallaştırması ile Beyaz (sömürgeci) ve Siyah (sömürgeleştirilen), bir arada yaşayan iki ayrı ırk olarak ortak bir noktada birleşebilecek diyalektik bir süreçten hiçbir zaman geçemeyecektir. Bunun nedeni kolonyal dönemin kendine özgü koşullarının bulunmasıdır. Beyaz’ın varlığı Siyah için öznelliğini zedeleyen ve kendi kimliğini yitirmesi sonucuna sebep olan bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Her özne kendi kimliğini inşa etmek üzere bir öteki oluşturur ve ona bakarak kendisini tanımlamaya çalışır. Sömürge koşullarında ise Siyah, Beyaz’ın kendisini tanımadığını fark eder ve karşısında öteki olarak koyacağı özne ise kendisini özdeşleştirdiği Beyaz’dır. Böylece öznenin parçalanması bu süreç içerisinde gerçekleşmiş olur. Siyah ise Beyaz için bir kimlik unsuru olmaktan ziyade ikinci sınıf bir ırktır sadece. Beyaz kendi kimliğini tanımlamak için Siyah’a ihtiyaç duymazken; Siyah’ın kimliğini de Beyaz olmayan olarak niteliksiz ve boşlukta, belirsiz bir kimlik olarak ortada bırakmıştır. Ayrıca herhangi bir eşitlik sağlanması Beyaz’ın o bölgede

varlığını ontolojik olarak sorunlu bir konumda bırakacaktır. Bunun nedeni ise Beyaz'ın kendi kimliğinin sömürgeci ve üst sınıf olarak tanımlanmasıdır. Bu koşulların ortadan kalktığı bir süreçte Beyaz'ın sistemde yeri kalmayacaktır.

Uluslararası ilişkilerde sömürgeci ile sömürgeleştirilen öznelerin özgür ve eşit bir şekilde karşılaştıkları anda sömürgeleştirilen özne, yaşadığı aşağılanma duygusundan kurtulup hareket etme kabiliyetine sahip olabilecek düşünsel ve kültürel dünyasını kurmak durumundadır. Aksi halde sömürgeci özne onu gerçekten kendisi ile özdeş ve eşit bir aktör olarak kabul etse dahi sömürgeleştirilen özne kendisini bağımsız bir karar alıcı olarak görmeyecektir. Bu durumda öznelerin bu eşitsiz ve sömürge sistemine dayalı ilişkileri -resmi olarak bitmiş olmasına rağmen-sürmeye ve kendisini tekrar üretmeye devam edecektir. Bu çalışmada fikirlerinin analiz edildiği Frantz Fanon'un önemi, sömürgeleştirilen öznenin psikopatolojisini incelemesi noktasında kendisini göstermektedir. Fanon, sorunun kökenine inerek sömürgeci ve sömürgeleştirilenin dünyasını hem ayrı ayrı öznellikleri ile hem de aralarındaki ilişki biçimlerinin sömürge koşullarındaki yansımalarıyla birlikte incelemiştir. Bu analizlerin sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda sömürge koşullarının dekolonizasyon ve sonrasında günümüze kadar olan etkileri ortaya koyulmuştur.

Uluslararası İlişkilerde Batı merkezli teoriler, Doğu olarak ötekileştirdikleri kimliği aslında öznelliklerinden uzaklaştırıp onların fail olarak değil, yalnızca Batı'yı etkileyen, tehdit ya da güven unsuru oluşturabilecek birer aktör olarak göstermeye çalışmaktadır. Bu teorilerde özne konumunda her zaman önemli, çıkarının ve iyiliğinin korunması gereken Batı, Doğu'yu nesne konumunda bırakmıştır. Batı merkezci bakış açısı aynı zamanda Doğu'yu aktör olarak tümünden reddetmese de çoğu zaman ötekileştirir ve kendi mekânına indirger. Doğulunun dahil olduğu olay ve olguların, Batı üzerinde ya da küresel boyutta etkilerinin olabileceği hesaba katılmaz. Yalnızca göç ve hastalık gibi Batı'yı bozan, yozlaştıran ve tehdit eden etkilere vurgu yapılmaktadır. Batı dışı Uluslararası İlişkiler çalışmalarının ve postkolonyalizmin amacı da Batı dışında kalan eski sömürge bölgeleri, üçüncü dünya ülkeleri ya da Doğu olarak tanımlanan aktörlerin uluslararası sistemde özne olup olmadığı ya da olup olamayacağı hakkında araştırmalar yapmaktır. Bunun nedeni bu aktörler Uluslararası İlişkilerde yok sayılmayıp sisteme dahil edilmiş gibi görünmelerine karşın bu aktörlüğün özne konumunda değil nesne konumunda kendini göstermesidir.

1990'dan sonra ortaya çıkan Batı dışı teoriler, Uluslararası İlişkilerde çok kutupluluğu ve eşitliği sağlamak adına attıkları adımlar ile Batı'nın alandaki hakimiyetine son verme çabası içerisindedirler. Bu kapsamda Çin ve Hindistan'ın siyasi ve ekonomik olarak da güçlenmesi bu çabaların bir sonucu olarak gözlemlenebilir. Batı'nın kendi dışında kalan dünyayı sömürme ve aşağılama dönemi etkisini giderek azaltmaktadır. Ekonomik olarak kapitalizm dışına çıkılmamış olsa dahi kapitalist bir ekonomik sistem içerisinde de Batı gibi olmayan bir sistem ile ekonomik olarak gelişebileceği görülmektedir. Üçüncü Dünyacı yaklaşımlar Uluslararası İlişkilerde akademik anlamda da görünür hale gelmiş durumdayken asıl gelişmeler küresel ekonomik dengelerin değişmesi olarak kendini göstermektedir. Böylelikle tek bir iyi, demokratik kapitalizm ve demokratik olmayan başka kötü kapitalizmler diye bir ayrımın bulunmadığını açığa çıkarmaktadırlar. Batı-dışlaşma büyümeyi ve gelişimi teşvik eden bir ekonominin ve ekonomisini sürdürmek için tüketim yapmak zorunda olan uygar bir toplumun Batı'da ve Batı dışında sürdürülebilir olmadığına kasıtsız bir şekilde açıklık kazandırmaktadır (Mignolo, 2023:29, 30).

Batı dışlaşmanın başarılı olduğunun göstergesi teker teker ülkelerin ekonomilerini yükseltmeleriyle ilgili de değildir. Artık uluslararası sistemde Batı'nın kendi çıkarlarını uygun oluşturduğu uluslararası örgütler, ekonomik iş birlikler ve entegrasyonlar gibi oluşumların kendileri dışındaki birlik üyelerine zarar verdiği, onları Batı'ya daha da çok bağımlı hale getirdiği de gün yüzüne çıkmıştır. Küreselleşme adı altında uluslararası ilişkilerde popüler olan neoliberal politikalar yalnızca Batı sermayesinin büyümesine, bu büyüme sağlanırken de diğer ülkelerinin gittikçe fakirleşmelerine ve tüketim toplumları yaratmaları ve büyümek için dünyayı sınırsızca kullanmalarının sonucunda oluşan çevre problemlerine neden olduğu da görülmüştür.

Küreselleşme kapsamında ortaya atılan karşılıklı bağımlılık, karmaşık karşılıklı bağımlılık gibi teorilerin aslında yalnızca tüm dünyanın Batı'ya bağlanması anlamına geldiğini dünya çok geçmeden görmekteydi. Bu kapsamda Batı dışı bir ekonomi yaratmaya çalışan ülkeler bir araya gelerek BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) isimli bir uluslararası örgüt kurmuşlardır. Aynı şekilde Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) de bu kapsamda Batı-dışlaşmanın bir örneğidir. Bu ülkeler ekonomilerini bağımsızlaştırarak doların ve dolayısıyla Batı'nın dünyadaki hükmüne son vermek amacıyla kendi para birimleri ile ticaret yapmak amacıyla çalışmalar yürütmektedir.

Tüm bu gelişmelerin Uluslararası İlişkiler disiplininde daha iyi anlaşılması ve açıklanması bağlamında bu çalışma, Batı dışı olanın teorik olarak incelemesini ve Fanon'un fikirleri ile araştırılmasını amaçlamış ve elde edilen bulgular yardımıyla uluslararası sistemin yapısını eleştirmiştir.

Sömürgeleştirilen dünya dekolonizasyon sayesinde uluslararası ilişkilerde yeni bir aktör olarak konumlanmıştır. Ancak Batı tarafından yüzyıllarca sürdürülen ve hala devam etmekte olan aşağılama ve yanlış tanıma politikaları nedeni ile uluslararası sistemde Batılı devletler ile üçüncü dünya devletleri eşit şartlarda yer almamaktadırlar. Fanon, dekolonizasyon sürecini sömürgeleştirilenin dünyasında düşünsel ve pratik unsurları ile ayrıntılı olarak inceleyerek sömürgeleştirilen dünyanın bağımsızlıklarını elde etme deneyimlerini ortaya koymuştur. Batı'nın üçüncü dünya algılamalarının Uluslararası İlişkilerde küresel adaletsizlik ve eşitsizlik problemlerini nasıl ürettiğini göstermesi, bu çalışmanın önemli bulgularından biridir.

Geleneksel Uluslararası İlişkiler teorilerinin dünyayı yorumlama biçimleri Avrupa merkezci bakış açısıyla gerçekleşmektedir. Burada Avrupa ile kastedilen birinci dünyadır aslında. Birinci dünya kendi çıkarına uygun politikalar üretirken bunların felsefi ve teorik temellendirmesini de dünyaya sunar. Ve bu geleneksel teorilere göre zaten her devlet kendi çıkarına göre hareket etmelidir. Buradaki çıkar ile kastedilen aslında emperyalist politikalardan ve sömürü sisteminden başka bir şey değildir.

Fanon'un yaptığı Avrupa merkezcilik eleştirisi uluslararası ilişkilerin yapısını açıklamaktadır. Oluşturulan teoriler Avrupa'yı her zaman üstün ve dünya sistemini yöneten – yönetmesi gereken- aktör olarak göstermiştir. Ancak dünya tarihi bundan oldukça farklı ilerlemektedir. Üçüncü dünyanın yok sayıldığı bir tarihsellik inşa edilmekte ve Uluslararası İlişkiler de buna göre inşa edilmektedir. Kolonyal dönemde başlayan Avrupa'nın dünyanın geri kalanını sömürme arzusu ve bunu getirdiği siyasi sonuçlar günümüz küresel siyasetini açıklar durumdadır. Bugün dünyada oluşan gelir adetsizliği ve küresel eşitsizlik gibi sorunların kaynağı da Fanon'un analizlerine bakılarak çözümlenebilir. Aynı zamanda çatışma bölgelerine bakıldığı zaman eski sömürge ülkelerinin bulundukları ve Batı'nın müdahaleleriyle sınırları ve ekonomileri üzerinde karışıklıklar yaşayan ülkeler oldukları görülmektedir.

Avrupa değerlerinin üstün değerler olarak sunulmasının yanında bu değerlere ve genel olarak Avrupa medeniyetine evrensellik addedilmesi de Fanon'un çalışmalarında yanlışlanmıştır. Her kültürün ve medeniyetin değerleri, sosyokültürel ve sosyopsikolojik yapısı birbirinden farklıdır. Evrensellik iddiası, uluslararası sistemi domine etmek ve yönetmek amacıyla Batı tarafından dünyaya sunulmuş bir olgudur. Evrensellik iddiası ile aslında Batı'nın kendi medeniyetini, düşünce sistemini ve ekonomik, siyasi sistemlerini evrenselleştirmesi söz konusudur. Dolayısıyla bu değerlerin sorgulanması söz konusu bile olmuyordu. Batı bu değerleri, evrensel olduğu iddiası ile dünyaya yayma çabası içerisine girebilmiş ve üçüncü dünya diye sınıflandırdığı ülkelere bu değerleri yayma adı altında sömürge sistemini devam ettirebilmiştir.

Fanon'un şiddet teorisi, insanlığın sömürgecilik gibi insanlığa aykırı bir sistemi sona erdirmesi adına uygulanabilecek birtakım eylemlerden ibarettir. Buradaki amaç insanlığın daha da yükseltilmesidir. Batı'nın iddia ettiği üzere teknoloji gibi tüketim nesneleri ile insanlık ve medeniyet ilerlemeyecektir. Burada ilerleyen yalnızca sermayedir. İnsanlığın ilerleyip yükselmesi ve evrensel insanlığa ulaşılması için gereken, insanın doğasına ve insan olmağına aykırı sistemlerin yok edilmesidir.

Günümüzde Avrupa ve ABD'de yaşanan Siyahilere karşı şiddet olayları, ırk ayırımına dayalı sömürgeci sistemlerin resmi olarak bitmiş olmasına rağmen Beyaz'ın Siyah'a karşı olan ayrımcı hareketlerinin, fiziksel ve psikolojik baskılarının sona ermediğini, yalnızca biçim değiştirdiğini göstermektedir. Sömürgecilik karşıtı hareketler, dünyanın farklı yerlerindeki beyaz üstünlükçü siyasi partiler, dünya görüşleri ve halk ağlarından sert bir tepkiyle karşılaşmıştır. Küreselleşme ve çokkültürcülük gibi neoliberal sistemlerin üstünlükçü teoriler olduğu her zaman eşitsizliği tekrar ürettiği ortaya çıkmıştır. Batı'nın en çok kullandığı demokrasi ve özgürlük terimleri, kendi dışında olan için geçersiz kalmış, Siyahilere ve göçmenlere en fazla ırkçılık ve eşitsizlik yine Batı'da yapılmıştır.

20. yüzyılın en önemli ırkçılık karşıtı filozofu olarak Fanon, günümüzde tekrar ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, geçen yüzyılın ırkçılığının aşılamamış olmasıdır. Küreselleşme ve neoliberal teori, eşitsizliği yok etmek yerine daha da genişleterek küresele yaymaktan öteye gidememiştir. Günümüzde yaşanan küresel adaletsizlik ve eşitsizlik problemlerinin kaynağında Fanon'un bahsettiği ırkçı, üstünlükçü ve eski sömürgeci ve Avrupa merkezci bakış açısıyla kapitalizmin yarattığı sınıflı toplum ve dünya düzeni vardır. Irkçılık, Siyah ya

KAYNAKÇA

- Acharya, A. ve Buzan, B. (2018). *Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler Teorisi Asya Üzerine ve Asya'nın Ötesinde çeşitli Perspektifler*. Ebru Thwaites Diken (çev.). Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya.
- Adebayo, S. (2020). "The Black Soul is (still) a White Man's Artefact? Postcoloniality, Post-Fanonism and the Tenacity of Race(ism) in A. Igoni Barrett's Blackass". *African Studies*, 79:1, 143-159.
- Akbaş, A. (2023). "Postkolonyal Eleştirmen Homi K. Bhabha'nın 'Ulus ve Anlatım'ı Üzerine Notlar." *Genç Mütefekkirler Dergisi*, 4(3), 732-759.
- Althusser, L. (2018). *Felsefede Marksist Olmak*. İsmet Birkan (çev.). Can Yayınları, İstanbul.
- Anna, M. A. (2016). "Fanon on Decolonization and Revolution: Bodies and Dialectics". *Globalizations*. 13:1, 110-128.
- Arendt, H. (1997). *Şiddet Üzerine*. Bülent Peker(çev.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arı, T. (2014). *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*. Dora Yayıncılık, Bursa.
- Ata, M. (2024). "Afrika Ülkeleri Bağımsızlıklarını Ne Zaman Kazandı?" *Fokus Dergisi*. <https://www.fokusplus.com/tarih/afrika-ulkeleri-bagimsizliklarini-ne-zaman-kazandi>
- Aydın-düzgüt, S. (2015). "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46), 152-168.
- Balcı, A. ve Kardaş, Ş. (2023). *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. Küre Yayınları, İstanbul.
- Balcı, A. (2016). "İnsan Hakları Rejimi, Batı ve Yeni-Sömürgecilik: Evrensel İnsan Hakları Ne İşe Yarar?" *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 58-75.

- Baylis, J. (2008). “Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 69-85.
- Baylis, J., Smith, S. and Owens, P. (2021). *Küreselleşen Dünya Siyaseti, Uluslararası İlişkilere Giriş*. Hasan Basri Yalçın (çev.), Hüseyin Alptekin(çev.), Volkan Uzundağ (çev.), Mehmet Sabri Akgönül (çev.), Erhan Baltacı (çev.) Küre Yayınları, İstanbul.
- Bhabha, H.K. (1984). *Of Mimicry and Man: The Ambivalence Of Colonial Discourse*. A Special Issue on Psychoanalysis, The MIT Press.
- Bhabha, H.K. (2016). *Kültürel Konumlanış*. Tahir Uluç(çev.). İnsan Yayınları, İstanbul.
- Bird- Pollan, S. (2023). *Özgürleşmenin Diyalektiği Hegel, Freud, Fanon*. Sibel Kibar (çev.). Fol Kitap, Ankara.
- Bulhan, H.A. (1985). *Frantz Fanon and the Psychology of Oppression*. Plenum Press, New York and London.
- Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London, Macmillan.
- Cesaire, A. (2005). *Sömürgecilik Üzerine Söylev*. Güneş Ayas (çev.). Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Cesaire, A. (2019). *Aşağılanmaya Hayır*. Zeynep Mertoğlu (çev.). Alfa Yayınları, İstanbul.
- Chibber, V. (2016). *Postkolonyal Teori ve Kapitalizmin Hayaleti*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cox, R. (1983). “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method”. *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 12, no. 2.
- Cox, R. (1996). *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Derian, J. D. ve Shapiro, M.J. (1998). *International/ Intertextual Relations: Postmodern Reading of World Politics*. Lexington Books, USA.

- Derrida, J. (2011). *Gramatoloji*. Bilgesu Yayıncılık, Ankara.
- Dirlik, A. (1994). *The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism*. Critical Inquiry, Winter.
- Doğanay, G. (2022). “Küresel Çağda Postkolonyallik ve Postkolonyalizm”. *Mülkiye Dergisi*, 46(3), 745-766.
- Dunne, T. (1995). “The Social Construction of International Society”. *European Journal of International Relations*, 1(3): 367-389.
- Eckersley, R. (1992). *Environmentalism and Political Theory Toward an Ecocentric Approach*, State University of New York Press, New York.
- Eckersley, R. (1995). *Markets, The State and the Environment: Towards Integration*. Palgrave Macmillan, London.
- Enloe, C. (1983). *Does Khaki Become You? The Militarization of Women lives*. Pluto Press, London.
- Enloe, C. (2014). *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. University of California Press, California.
- Fanon, F. (1965). *A Dying Colonialism*. Grove Press, New York.
- Fanon, F. (1967). *Toward the African Revolution*. Grove Press, New York.
- Fanon, F. (2020). *Siyah Deri Beyaz Maskeler*. Orçun Türkay(çev.). Metis Yayınları, İstanbul.
- Fanon, F. (2021). *Yeryüzünün Lanetlileri*. Şen Süer(çev.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Fanon, F. (2022). *Afrika Devrimine Doğru*. Sanem Işıl Aytuğ(çev.). Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü*. Işık Ergüden, Osman Akınhay (çev.). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2019). *Hapishanenin Doğuşu*. İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- Foucault, M. (2021). *Söylem ve Hakikat*. Kerem Eksen, Murat Erşen(çev.). Ayrintı Yayınları, İstanbul.
- Gibson, N. C. (2021). *Fanon Today, Reason and Revolt of the Wretched of the Earth*. Daraja Press, Quebec.
- Gökcan, Ö. (2021). “Teoriyi Batı ve Batı-Dışı Ayırımının Ötesinde Düşünmek: Küresel Uluslararası İlişkiler Fikri Üzerine Eleştirel Bir İnceleme”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 1050-1067.
- Göksel, O. ve Huseynova, N. (2024). “The Other Colonial Empire: Reconsidering Soviet Rule in the Caucasus and Central Asia through a Post-colonial Lens”. *Florya Chronicles of Political Economy*, 10(2), 211- 247.
- Gözen, R. (2021). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gramsci, A. (2018). *Hapishane Defterleri*. Dorlion Yayınevi, Ankara.
- Guzzini, S. (2000). “A Reconstruction of Constructivism in International Relations.” *European Journal of International Relations*, 6(2): 147-182.
- Güven, E. (2020). “Amerika Birleşik Devletleri’nde Sosyalist Afro-Amerikan bir Yapılanma Olarak Kara Panterler Partisi ve Partinin Sesi “The Black Panther Intercommunal News Service”. *Global Media Journal TR Edition*, 53-74.
- Haddour, A. (2017). *Fanon Kitabı Seçme Yazılar*. Utku Özmkas (çev.). Dipnot Yayınları, Ankara.
- Hall, S. (1996). “The After-life of Frantz Fanon: Why Fanon? Why Now? Why Black Skin, White Masks?”, in A. Read (ed.) *The Fact of Blackness Frantz Fanon and Visual Representation*. 12-38. Bay Press, London.
- Hobbes, T. (2024). *Leviathan*. Akın Emre Pırgıl (çev.). Can Yayınları, İstanbul.
- Hook, D. (2004). *Frantz Fanon, Steve Biko, ‘psychopolitics’ and Critical Psychology*, London: LSE Research Online. Available at: <http://eprints.lse.ac.uk/961> Available in LSE Research Online: July 2007

- Horkheimer, M. *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*. Mustafa Tüzel(çev.). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hudis, P. (2015). *Frantz Fanon Philosopher of the Barricades*. Pluto Press, London.
- Hudis, P. (2020). *Fanon Barikatların Filozofu*. İbrahim Yıldız(çev.). Dipnot Yayınları, Ankara.
- Munyaradzi, H. (2016). “Frantz Fanon and the Problematic of Decolonization: Perspectives on Zimbabwe”. *African Identities*, 14:1, 19-37, DOI: 10.1080/14725843.2015.1100107
- Jilani, S. (2023). “Becoming in a colonial world: approaching subjectivity with Fanon.” *Textual Practice*, 38(10), 1583–1600.
- Kachur, M. (2006). *The Slave Trade*. Chelsea House Publishers, Philadelphia.
- Kant, I. (2021). *Ebedi Barış Üzerine Felsefî Bir Tasarı*. Celal Yeşilçayır (çev.). Fol Kitap, Ankara.
- Katzenstein, P. J. (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press.
- Keohane, R. (1988). “International Institutions: Two Approaches.” *International Studies Quarterly*, 32(4): 379-396.
- Keohane, R. O. ve Nye, J.S. (1971). *Transnational Relations and World Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (1989). *Power and Interdependence*. Harper Collins Publishers, Amerika.
- Khalifa, J. ve Young, R. (2018) *Alienation and Freedom: Frantz Fanon*, Bloomsbury Academic, London.
- Kontny, O. (2011). “Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine”. *Doğu-Batı Dergisi: Oryantalizm I*, 3. Baskı, 20, 121- 136.

- Lapid, Y. ve Kratochwil, F. (1996). *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Boulder, Colo. Lynne Rienner
- Lenin, V.İ. (2009). *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. Cemal Süreya. (çev). Sol Yayınları, Ankara.
- Lenin, V.İ. (2022). *Karl Marx ve Marksizm Üzerine*. Mazlum Beyhan(çev.). Yordam Kitap, İstanbul.
- Locke, J. (2020). *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*. İsmail Çetin (çev.). Felix Kitap, Ankara.
- Loomba, A. (1998). *Colonialism, Postcolonialism*. Routledge, New York, London.
- Machiavelli, N. (2009). *Prens*. Alev Tolga(çev.). Say Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. ve Engels, F. (2024). *Felsefe Üzerine Diyalektik ve Tarihi Materyalizm*. Nadiye R. Çobanoğlu(çev.). Yar Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. ve Engels, F. (2018). *The Communist Manifesto*. Giray Özay (çev.). Karbon Kitaplar, İstanbul.
- Mbembe, A. (2012). “Metamorphic Thought: The Works of Frantz Fanon”. *African Studies*, 71:1, 19-28, DOI: 10.1080/00020184.2012.668291
- McCarthy, T. (2009). *Race, Empire, and the Idea of Human Development*, Cambridge University Press, New York.
- Mignolo, W.D. (2023). *Yerel Tarihler Küresel Tasarımlar Sömürgecilik, Madun Bilgiler ve Sınırdaki Düşünmek*. İnsan Yayınları, İstanbul.
- Mollaer, F. (2021). *Edward Said ile Yeniden Başlamak*. İthaki Yayınları, İstanbul.
- Morgenthau, H. J. (1973). *Politics Among Nations*. Alfred A. Knoph, New York.
- Neumann, I. B. (1996). “Self and other in international relations”. *European Journal of International Relations*, 2(2), 139–174. Doi: 10.1177/135.406.6196002002001.

- Oranlı, İ. (2022). “Şiddeti Çerçevelemek: Hannah Arendt’e Karşı Frantz Fanon”. *Özge Dergisi Hannah Arendt Sayısı*, 23(8), 1106- 1123.
- Öktem, Ü. (2005). “Fenomonoloji ve Edmund Husserl’de Apaçıklık Evidenz Problemi”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 45(1), 27-55.
- Özdemir, M. (2017). *Post-kolonyalizm Nedir*. Açılım Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Özel, M.E. (2017). *Politik Realizm Nedir ve Felsefî Kökenleri*. Electronic Turkish Studies, 12(13), 677-690.
- Parashar, S. ve Schulz, M. (2021). “Colonial Legacies, Postcolonial ‘Selfhood’ and the (Un)doing of Africa”. *Third World Quarterly*, 42:5, 867-881.
- Parla, J. (2018). *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Peattie, M. R. (1989). “The Japanese Colonial Empire, 1895- 1945”, in P, Duss (ed), *The Cambridge History of Japan*. pp. 215- 270 Cambridge University Press, Cambridge.
- Pektaş, U. (2022). *Uluslararası İlişkilerde İnşacılık: Kökeni, Temel Kavramları ve Tartışmaları*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Polat, D. Ş. (2020). “Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 1950-1967.
- Pratt, M. L. (1992). *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. Routledge, London and New York.
- Rabaka, R. (2011). *Forms of Fanonism. Frantz Fanon’s Critical Theory and the Dialectics of Decolonization*. Lexington Books, United State of America.
- Rumelili, B. (2009). “Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yerel-Görüşlülük ve Doğu’nun Özneselliği”. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 23 (Güz 2009), s. 45-71.
- Said, E. (1983). *The World, The Text and The Critic*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

- Said, E. (1998). *Kültür ve Emperyalizm*. Necmiye Alpay (çev.). Metis Yayınları, İstanbul.
- Said, E. (1999). *Şarkiyatçılık*. Berna Yıldırım (çev.). Metis Yayınları, İstanbul.
- Said, E. (2009). *Başlangıçlar, Niyet ve Yöntem*. Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Sarup, M. (1997). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*. Abdülbaki Güçlü (çev.). Pharmakon Yayınevi, Ankara.
- Sezgin, K. ve Kaya, S. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(03), 83-111.
- Smith, A. (2018). *Ulusların Zenginliği*. Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı (çev.). Yeni Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Söğüt, S. (2019). “Dekolonizasyon Dünyada Sömürgelerin Bağımsızlaşma Süreci 1945-1977”. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*. 3(2), 267-270.
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 3. Baskı. Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Spivak, G.C. (1999). *A Critique of Postcolonial Reason Toward a History of the Vanishing Present*. Harvard University Press. Massachusetts.
- Spivak, G.C. (2010). *Nationalism and the Imagination*. Seagull Books, Chicago.
- Spivak, G.C. (2014). *Gramatoloji'ye Önsöz*. Bilgesu Yayıncılık, Ankara.
- Spivak, G.C. (2020). *Madun Konuşabilir mi?* Emre Koyuncu (çev.). Dipnot Yayınları, Ankara.
- Stiglitz, J. E. (2018). *Küreselleşme: Büyük Hayal kırıklığı*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Şenses, F. (ed.) (2016). *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2013). “Postkolonyal Kuram Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek”. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 80-97.

- Tickner, A. (1992). *Gender in International Relations*. Columbia University Press. New York.
- Tokatlı, S.G. (2022). “Klasik realizmin ve Neorealizm Kuramının İncelenmesi: Devlet Kavramına Yönelik Analiz”. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(21), 122-141.
- Torlak, S. (2022). *Gayatri Spivak ile Söyleşiler Yapısöküm, Postkolonyalizm, Madunluk*. Hayalci Hücre Yayın, İstanbul.
- Turner, B. S. (2003). *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*. İbrahim Kapaklıkaya (çev.). Anka Yayınları, İstanbul.
- Türkeş, S. (2023). “Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Kimlik”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 11(Özel Sayı), 48-74.
- Wallerstein, I. (2011). *Modern Dünya Sistemi: Kapitalist Dünya Ekonomisinin Büyük Yayılımının İkinci Evresi 1730-1840* (Cilt 3). Latif Boyacı (çev.). Yarın Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I. (2018). *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş*. Nuri Ersoy, Ender Abadoğlu (çev.). Bgst Yayınları, İstanbul.
- Waltz, K. (2015). *Uluslararası Politika Teorisi*. Osman S. Binatlı (çev.). Phoenix Yayınları, Ankara.
- Wendt, A. (1994). “Collective Identity Formation and the International State”. *American Political Science Review*, 88(2): 384-396.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Ünver, M (2022). *Sömürgecilik*. Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları. <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/somurgecilik>
- Yalvaç, F. (2017). *Marksizm ve Uluslararası İlişkiler Kuramları*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Yeğenoğlu, M. (2003). *Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*. Metis Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, H. ve Ataseven, F. (2017). “Yazınsal Yapıtlarda Melezlik Olgusu ve Bir Eğretilleme Olarak Çeviri”. *Electornic Turkish Studies*,12(22), 817-826.

Young, R. J. C. (2024). *Postkolonyalizm Çok kısa Bir Giriş*. İletişim Yayınları, İstanbul.

